

Barnoota Lammummaa

Fi

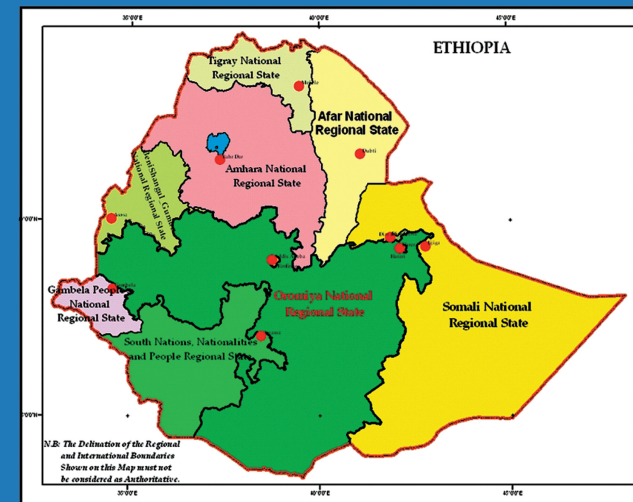
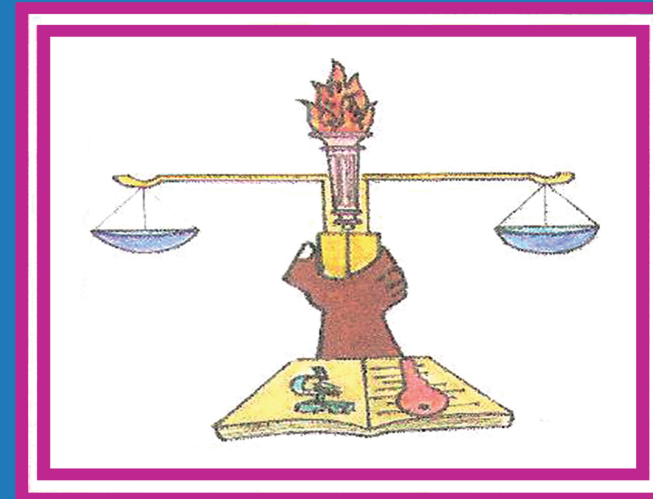
Amala Gaarii

Barnoota Lammummaa Fi Amala Gaarii Kitaaba Barataa Kutaa 8

Kutaa

8

Kitaaba Barataa

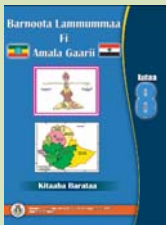
የኢትዮጵያ ሕዝብ መዝሙር

የዜግነት ክብር በኢትዮጵያችን ፀንቶ፣
 ታዩ ሕዝባዊነት ዳር እስከዳር በርቶ።
 ለሰላም፣ ለፍትህ ለሕዝቦች ነፃነት፣
 በእኩልነት በፍቅር ቆመናል ባንድነት።
 መሠረተ ፅኑ ስብዕናን ያልሻርን፣
 ሕዝቦች ነን ለሥራ በሥራ የኖርን።
 ድንቅ የባህል መድረክ የአኩሪ ቅርስ
 ባለቤት፣
 የተፈጥሮ ፀጋ የጀግና ሕዝብ እናት፣
 እንጠብቅሻለን አለብን አደራ፣
 ኢትዮጵያችን ኑሪ እኛም ባንቺ እንኩራ።

Faaruu Alaabaa Mootummaa Naannoo Oromiyaa

Oromiyaa, Oromiyaa haadha seenaa guddaa
 Handhuura Oromootaa galma sirna Gadaa
 Dachee heeraa fi seeraa haadha Caffee Odaa
 Badhaatuu, gabbattuu magarsituu hundaa;
 Xurii bara dhibbaa dhiigaan sirraa dhiqnee
 Wareegama qaaliin alaabaa kee ol qabnee
 Gammannee gammadii bokkuu deebifannee;
 Nagaaf dimokraasii tabaroo namummaa
 Misoomaa amansiisaa guddina hatattamaa
 Ummatootaa wajjiniis jaalalaafi tokkummaa
 Wabii jireenyaatiif goonee kaayyoo cimaa;
 Iree gamteeffannee kaanee nu abdadhuu
 Oromiyaa lalisii dagaagii jiraadhuu!

KITAABA KANA HAALA GAARIIN QABUU QABDA

- 📖 Kitaaba kana haala gaarlin qabuu qabda.
- 📖 Kitaabni kun qabeenya mana barumsaa keetiiti.
- 📖 Kana gochuuf qabxilleen kurnan (10) armaan gaditti tarreefaman ilaali.

1. Kitaaba kana wantoota akka plastikii, gaazeexaa fi k,k.f niin ufisuu qabda.
2. Yeroo hunda kitaaba kana iddoo gogaa kaauu qabda.
3. Yeroo kitaaba kanatti fayyadamtu harki kee qulquulluu ta'uu qaba.
4. Qola kitaaba kanaa irraattis ta'ee fuula irratti barreessu hin qabdu.
5. Kitaaba kana mallattoo itti godhachuu yoo barbaadde waraqaa xiqqoo ykn kaardii itti fayyadami.
6. Fikkii fuula kitaaba kanaa irra jiru hunda gonkumaa kutuu hin qabdu.
7. Kitaabni kun yoo akka tasaa tarsi'e battaluma sanatti happeen ykn 'maastishiin' qabsiisuu qabda.
8. Kitaaba kana erga fayyadamteen booda haala gaariin teessoo kitaabaa irra kaa'uu qabda.
9. Kitaaba kana yeroo namaaf kennitus ta'ee; fudhattu eeggannoo gochuu qabda.
10. Kitaaba haaraa kana yeroo jalqabaaf yeroo fayyadamtu fuula jal qabaa suuta saaquu qaba. Erga saaqte booda suuta jedhii dugda isaa gadi qabi akka hin cinnetti. Kunis qola kitaaba kana haal gaariin qabuuf gargaara.

Barnoota Lammummaa Fi Amala Gaarii

KITAABA BARATAA

Kutaa 8

Qopheessaan:

Ministeera Barnootaa Federaalaa

Afaan Oromootti Kan Hiikan:

- ✍ Tamasgeen Lammeessaa
- ✍ Gammadaa Kumaa

Gulaalaan:

- ✍ Darajjee Mokonnin
- ✍ Tsahaay Addunyaa
- ✍ Sirnaa Dabalaa

Mootummaa Dimookiraatawaa Federaalawaa
Rippabilikii Itoophiyaa
Ministeera Barnootaa

AG PRINTING & PUBLISHING LTD

Galata

Fandiin Dizaayinii, maxxansaa fi raabsaa kitaaba barataa fi qajeelcha barsiisaa Barnoota Lammummaa fi Amala Gaarii kun deeggarsa karaa **Piroojektii Fooyya'insa Qulqullina Barnoota Waliigalaa (GEQIP)**n kan argame yommuu ta'u kaayyoon piroojeektii kanaas dhaabilee barnoota mootummaa kutaalee 1-12 keessatti qulqullina barnootaa fooyyessuudha.

Mootummaan Dimookiraatawaa Federaalawaa Rippaabilikii Itoophiyaa fandii **Fooyya'insa Qulqullina Barnoota Waliigalaa(GEQIP)** kana dhaabilee gargaarsa **International Development Association (IDA), The Fast Track Initiative Catalytic Fund (FTICF)** fi dhaabilee deeggertoota misoomaa biroo kanneen akka **Mootummoota Fiinlaand, Niizerlaandii, UK fi Walta'insa Misoomaa Mootummaa Xaaliyaanii** irraa argate.

Ministeerri Barnootaa Mootummaa Dimookiraatawaa Federaalawaa Rippaabilikii Itoophiyaa qaamolii kallattiinis ta'e al kallattiin kitaaba barataa fi qajeelcha barsiisaa **BLAG** maxxansiisuu keessatti qooda fudhatan hundaaf galata galchuu barbaada.

© **Ministeera Barnootaa Mootummaa Dimookiraatawaa Federaalawaa Rippaabilikii**

Itoophiyaa, bara 2003

ISBN 978-99944-2-064-3

Dhaabbata Maxxansaa Alguuraarii

Lakk. Sanduuqa Poostaa 5613

Dubaayi, U.A.E

Wal ta'insa

[Dhaabbata Maxxansiisaa Kuraaz Internaashinaalii](#)

[Lakk Sanduuqa Poostaa 100767](#)

[Finfinnee,](#)

[Itoophiyaa](#)

Mirgi maxxansaa seeraan eegamaadha. Kutaan kitaaba kana kamiyyuu hayyama Ministeera Barnootaa ykn hayyama qaama labsii **Nagaarit gaazeexaa lakk 410/2004** qabeenya sammuu egsisuuf angoon kennameefiin alatti baa'yisuun, haala addaatiin itti fayyadamuuf kuusuu fi tamsaasuun dhorkaaddha.

Kitaaba kana keessatti abbootii mirga maxxansaatiif haga danda'ametti beekamtii kennuun ragaalee adda addaa fedhanneerra. Akka tasaa ta'ee beekamtii osoo hin kenniin kan fudhanne yoo jiraate dhiifama gaafachaa, maxxansa fuula duraa keessatti galchuu akka barbaannu asumaan ibsina.

Qaamni mirgi maxxansaa koo sirriitti beekamtii osoo hin argatiin ragaan koo fudhatameera jedhu yoo jiraate karaa teessoo keenya armaan gadii nuuf barreessuu ni danda'a:

Ministeera Barnootaa Mootummaa Dimookiraatawaa Federaalawaa Itoophiyaa

Lakk. Sanduuqa Poostaa 1367

Finfinnee,

Itoophiyaa

Baafata

Qabiyyee

Fuula

Boqonnaa 1.	Sirna Dimookiraatawaa	1
Boqonnaa 2.	Olaantummaa Seeraa	19
Boqonnaa 3.	Walqixxummaa	37
Boqonnaa 4.	Haqummaa	51
Boqonnaa 5.	Jaalala Biyyaa	68
Boqonnaa 6.	Miira Itti Gaafatamummaa	86
Boqonnaa 7.	Aadaa Hojii Cima	99
Boqonnaa 8.	Of Danda'uu	116
Boqonnaa 9.	Aadaa Qusannaa	131
Boqonnaa 10.	Dammaqinaan Hirmaannaa Ummataa	144
Boqonnaa 11.	Beekumsa Fedhuu	160

BOQONNAA TOKKO

SIRNA DIMOOKIRAATAWAA

Kaayyolee Boqonnichaa

Boqonnaa kana baratee yeroo xumurtu:

- Malummaa ijaarsa sirna dimookiraasii ni qayyabatta.
- Mirga namummaa fi dimookiraasii lammii ni hubatta.
- Barbaachisummaa dhaabbilee dimookiraasii ni qayyabatta.
- Faayidaa garaagarummaa keessatti waldanda'anii jiraachuu ni hubata.
- Tokkummaa fi garaagarummaa Mootummaa Fedaraalaa fi Mootummoota Naannoolee ni beekta.

1.1 Ijaarsa Sirna Dimookiraasii

1.1.1 Maalummaa Ijaarsa Sirna Dimookiraasii

Leenjii miseensota gumii BLAG

Fakkii 1.1 Miseensonni Gumii Barnoota Lammummaa fi Amala Gaarii leenjii irratti yeroo hirmaatan.

Fakkii armaan olii bu'uura godhachuudhaan maalummaa ijaarsa dimookiraasii ibsaa.

Ijaarsi sirna dimookiraasii irra jireessaan lammii dimookiraatawaa ta'an qaruunii fi aadaa dimookiraasii dagagaasun dimmoota ijoo adeemsichi of keessatti hammatuudha.

Lammii dimookiraatawaa ta'e horachuun lammii amaloota armaan gadii qaban horachuu jechuudha.

A. Mirga namummaa fi mirga dimookiraasii lammii kan beekan, kan kabajan fi, kan kabachiisan, akkasumas dirqama isaanii haalaan kan beekanii fi kan bahatan.

B. Garaagarummaan ijaarsa dimookiraasiiif barbaachisaa ta'uu isaa amanii kan fudhatan.

C. Kaayyoo bu'uraa dimookiraasii faayidaa isaa ummataa sanyiidhaan, amantiidhaan, afaaniin, ilaalchaa fi kan kana fakkaataniin addaa addummaa qaban giduutti, garaagarummaan kun akkuma jirutti ta'ee kaayyoo waliin qaban irratti waldanda'uun nagaa fi jaalalaan jiraachuu akka danda'an ta'uu isaa hubatee kan beeku.

- D. Olaantummaa seeraatti kan amanu.
E. Kaka'umsa hojii fi jaalala biyyaa kan qabu.

Aadaa dimookiraasii gabbisuun ama-loota hedduu qaba. Kanneen gurguddoo ta'an kan armaan gadiiti:

1. Namoonni ilaalchaanis ta'e fedhiidhaan addaa addummaa akka qaban haalan beekuu,
2. yaadaa fi ilaalcha namoota biroo kabajuu fi obsaan fudhachuu.
3. Waldhabiinsa karaa marii nagaan fi walamantaadhaan hiikuu.
4. Walitti bu'iinsa mariin hiikuu hin dan-deenyee yoo mudatu, mana murtiitti dhiyeessuu fi murtii sagalee caalmaan kenname amananii fudhachuun hojiirra oolchuu.

Sirni dimookiraasii, sirna mirgi namummaa fi mirgi dimookiraasii lammiilee akkasumas mirgi walqixxummaa sabootaa, sablemmootaa fi uummattootaa kan keessatti kabajamuudha. Ummanni hoogantoota filat-een kan hooganamuu, hoogantoota filate irratti yeroo amantaa dhabu, karaa nageenyaan kan buusu, kan biroo filatee fi kan bakka buusuudha. Kanaafuu, sirni dimookiraasii abbaan aangoo ummata ta'uun isaa kan ittiin

Gilgaala 1

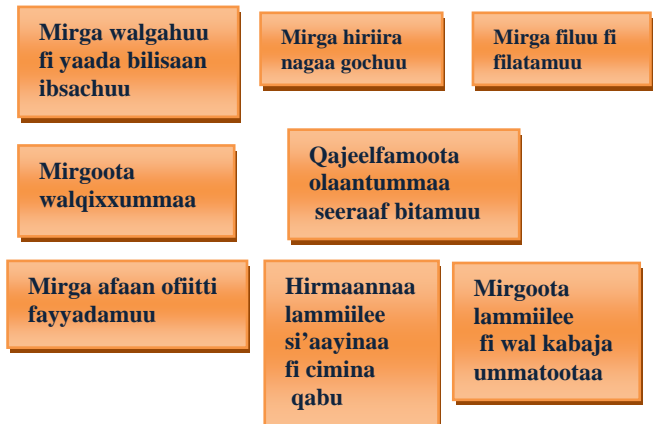
Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Ijaarsa sirna dimookiraasii jechuun maal jechuu akka ta'e fakkeenya afur dhiyeessuun ibsi.
2. Lammii dimokiraatawaa ta'e hora-chuun kan danda'amu akkamitti? Irratti mari'adhaa.
3. Aadaa dimokiraasii dagaagsuun kan danda'amu akkamitti? Irratti mari'adhaa.

Hojii Garee

Ijaarsa sirna dimokiraasii ilaalchisee biyya keenyatti hojiiwwaan raawat-amaa jiran madda adda addaarraa odeeffannoo funaanuudhaan barreeffama fuula lama kan hin caalleen dhiyeessaa.

1.1.2 Bu'uuraalee Ijaarsa Sirna Dimokiraasii

Chaartuu 1.1 Bu'uuraalee ijaarsa sirna dimookiraasii

- **Tarreeffama armaan oliirraa maal hubattan?**
- **Sirna dimookiraasii ijaaruuf akka dhakaa bu'uuraa ta'uun kan tajaajilaan maalfaa akka ta'an tarreessaa.**

Bu'uraaleen ijaarsa sirna dimookiraasii baay'eedha. Isaan keessaa gurguddoon kanneen armaan gadiiti:

A. Olaantummaa Seeraaf Bitamuu

Yaadbu'uurri olaantummaa seeraaf bitamuu ijaarsa sirna dimookiraasiif bu'ura ijoodha. Kana kan jechisiisuu danda'an sababoonni hedduun kan jiran ta'ee sababoonni gurguddoon kanneen armaan gadiiti:

Yaadbu'uurri kun aangoon karaa dimookiraatawaa ta'e qofaan akka qabatamuuf wabii ni kenna. Yaadni olaantummaa seeraaf bitamuu hojiirra yommuu oolu, waldorgommii siyaasaa dhiibbaa fi waliin dhahuu irraa bilisa tumaatni ta'een, fedhii ummataa fi filannoo bilisa ta'een aangoo qabachuun ni danda'ama. Sababiin kan biroo, yaadbu'uurri kun mirgi namummaa fi mirgi dimookiraasii lammiilee, akkasumas mirgi walqixxummaa sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa akka kabajamaniif wabii waan kennuufi.

B. Jaalalaan Waliin Jiraachuu Ummatootaa fi Mirgoonni Lammiilee Kabajamuu

Bakka jaalalli ummatootaa hin jirretti sirni dimookiraasii ijaaramuu hin danda'u. Sababni isaas ummanni sanyiin, amantiin, afaaniinti ilaalchaan garaagar ta'e garaagaruummaa kana waldanda'uu dhaan jaalalaani fi nagaan waliin jiraachuu kan danda'u, yoo waljaallachuun ummataa jiraatedha. Garaagarummaa hiikuufis ta'e gara-

agarummaa keessatti tokkummaadhaan waldanda'uun jiraachuuf walitti dhiyaatanii dubbachuu, mari'a-chuu fi yaada ofii bilisaan ibsuun barbaachisaadha.

Kanaaf immoo mirga namummaa fi mirga dimookiraasii lammiilee dirqama kabajamuu irraa eegama. Mirgoonni kunniin kabajamuun garaagartummaa hiikuufis ta'e waldanda'uuf gahee guddaa qaba.

C. Kabajamuu Mirgoota Walqixxummaa

Biyyoota saboonni fi sablammoonni waliin jiraatan keessatti mirgi walqixxummaa akka kabajamu, walsimachuu fi nagaan fi jaalalli akka jiraatuuf fayyada. Mirgi walqixxummaa kabajamuun garaagartummaa hiikuufis ta'e garaagartummaa keessatti tokkummaan waldanda'anii jiraachuuf gargaara.

D. Kabajamuu Mirga Filatamuu fi Filuu

Kabajaamuun mirgga kanaa uummanni ijaarsa sirna dimookirasiif gochawwan murteessoo kanneen armaan gadii keessatti dammaqinaan akka hirmaatuu fi abbaa aangoo akka ta'u isa dandeessisa.

A. Lammiin kamiyyuu umriin isaa'ishii filuu fi filatamuu gahee /sse nagaqabeessa kan ta'e / taate saalaan, sabummaan, afaaniin, amantii fi kan kana fakkaataniin addaa addummaa osoo hin uumiin bilisaan akka hirmaatu/ttu,

B. Ummanni kan filateen akka bulu,

C. Dhaabbilee siyaasaa keessatti kallattiin yookin bakka bu'aa isaatiin akka hirmaatu taasisa.

Ummanni loogii malee filuufis ta'e filatamuuf, filannoo dhiyaateef madaalee murteessuuf, namoota biroo waliin mari'achuu fi falmuu dandeenyaan ijaarsi sirna dimookiraasii gabbachaa deemuu isaa agarsiisa. Sababni isaas goc-haawwan akkasii ibsitoota aadaa dimookiraasii waan ta'aniifi.

E. Kabajamuu Mirga Afaan Ofiin Fayyadamuu

Sababiin kabajamuu mirga afaan ofiin fayyadamuu ijaarsa dimookiraasiif bu'uura ta'uu danda'e, ummanni dhimma isaa murteeffachuu irratti nama afaan hiikuuf osoo hin barbaachisiin ofumaa dhimma bahachuu waan danda'uufi . Ummanni afaan isaan fayyadamee aadaa fi seenaan isaa kabajamee, jaalalaan waliigalee walkabajuunii fi waljaallachuun namoota biroo waliin jiraachuu danda'a. Kabajamuun mirga afaan ofiin fayyadamuu ijaarsa dimookiraasiif murteessaa fi bu'uura biroo kan ta'e hirmaannaa hawaasaa si'aayina qabu uumuuf gahee guddaa waan qabuufi.

D. Hirmaannaa Hawaasaa Si'aayaa fi Cimaa

Sirni dimookiraasii hirmaannaa si'aayaa fi cimaa ta'een ala carraaqqii qaama murtaa'een qofa ijaaramuu hin danda'u. Ijaarsi dimookiraasii akka saffisu yoo barbaadame, ummanni hundi sochii ijaarsa dimookiraasii keessatti kallattiidhaanii fi bal'inaan

hirmaachuu qaba. Kanaafis sochii gyyuu taasisu keessatti kallattii dhaan hirmaachuu fi hirmaannaa isarraa caalmatti barachuu, hir'ina sirreessaa deemuu fi cimina jiru guddisaa deemuun, ijaarsa dimookiraasichaa daran guddachaa deema.

F. Kabajamuu Mirgoota Gurmaa'uu, Walgahuu, Dubbachuu fi Barr-eessuu

Kabajamuun mirgoota kanneenii dhaabbileen siyaasaa ciccimoon akka hundeeffamanii fi si'aayinaan akka socho'aniif haala mijaawaa uuma. Dhaabbileen siyaasaa adda addaa ciccimoon yoo jiraatanii fi si'aayinaan socho'uu yoo danda'an, ummataaf filannoon adda addaa akka dhiyaatuuf carraa uuma. Yeroo baay'ee, amalli dimookiraasii dhugaa, sirna dhaabbileen siyaasaa baay'een keessatti hirmaataniidha.

Paartileen yaadaa fi ilaalcha ummata kutaa adda addaa bu'uura godhachuun dhaabbilee siyaasaa hundeeffamaniidha. Lammiilee ilaalchaa fi fedhii walfakkaataa qaban miseensa taasifatu. Sagantaa isaanii qopheeffachuun yoo filataman hojiiwwan hojjetan ummataaf ibsu. Kanaan ummataaf filannoo fooyyee qabu (siyaasaan, dinaagdeen, hawaasummaa fi kan kana fakkataniin) akka dhiyaatu taasisa. Kuni immoo sirni dimookiraasii daran akka dagaagu taasisa

Gilgaala 2

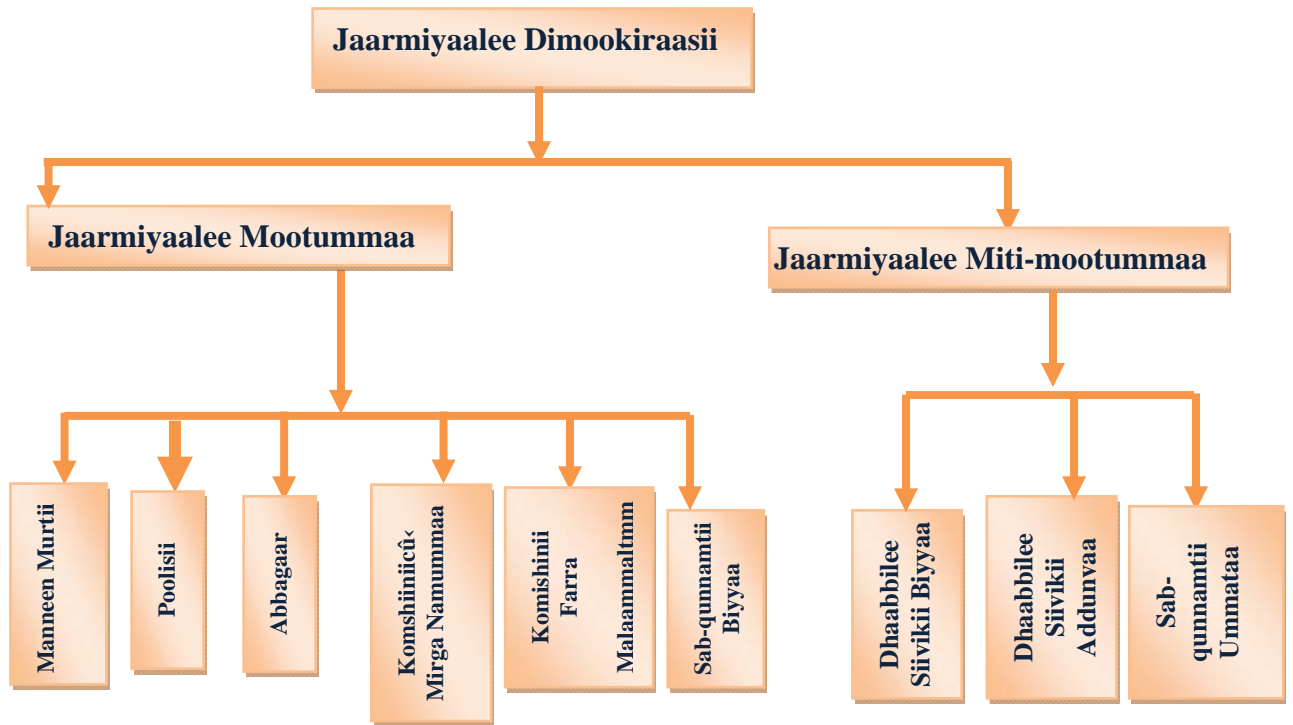
Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

- a. Kabajamuun mirga lammiilee fi waljaalalli ummatootaa bu'uura ijaarsa dimookiraasiti kanjedh-amaniif sababni isaa maali? Fakkeenyaan ibsaa.
- b. Mirga walgahuu, dubbachuu fi barreessuu bu'uura ijaarsa sirna **dimookiraasii kan jedhaman** maaliifi? Irratti mari-'adhaa.

Hojii Garee

Mataduree armaan olitti barattan jalatti kan tarreeffaman bu'uurri dimookiraasii biyya keenya Itoophiyaa keessatti sadarkaa kamirra akka jiran ragaalee madda adda addaarraa funaanuudhaan madaalaatii dhiyeessaa.

1.2 Mirga Namummaa fi Mirga Dimookiraasii Babal'isuuf Barbaachisummaa Jaarmiyaalee Dimookiraasii

Chartii 1.2 Jaarmiyaalee dimookiraasii mirga namummaa fi mirga dimookiraasii babaldhisuu dandeessisan

Chartii armaan olii bu'uura godhachuu dhaan jaarmiyaaleen dimookiraasii mirga namummaa fi mirgadimookiraasii babaldhisuuf faayidaa maalii akka qab-an ibsi. Mirga namummaa fi mirga dimookiraasiif eegumsa gochuun kan barbaachiseef kaayyoolee hed-

duun jiru. Isaan keessaa gurguddoon kanneenarmaangadiit

A. Mirgoonni heerri mootummaa beekamtii kenneef adeemsa hiika ittikennuu fi karaa adda addaas akka hin jallannee fi haalaan akka hojii irra oolan taasisuufi

B. Mirgoonni, barmaatilee hawaasaa bakka kamittuu argamaniin akka hin dhiitamnee fi barmaatileen tumaataalee heera mootummaa waliin faallaa yoo ta'e akka hin raawwanne taasisuufi. Kaayyoolee kanneen galmaan gahuuf mirga namummaa fi mirga dimookiraasii babaldhisuu kan danda'an jaarmiyaaleen dimookiraasii jiraachuun isaanii barbaachisaadha. Jaarmiyaaleen dimookiraasii kan mirga namummaa fi mirga dimookiraasii babaldhiisuu danda'an jaarmiyaalee mootummaa fi mitimootummaatti qoodanii ilaaluun ni danda'ama. Jaarmiyaaleen dimookiraasii kan mootummaa ta'an manneen murtii, poolisii, abbagaar, komiish- inii mirga namummaa, komiishinii naamusaa fi farra malaammaltummaa fi dhaabbilee sabq-unnamtii mootummaati.

Jaarmiyaaleen dimookiraasii mitimootummaa biyya keenya keessatti hojjetan dhaabbilee siivikii idiladdunyaa, dhaabbilee siivikii biyya keessaa fi dhaabbilee sabqunnamtii ummataa mootummaa jala hin jirre dabalata.

Walumaagalatti, jaarmiyaaleen dimookiraasii mirgi namummaa fi mirgi dimookiraasii kabajamee ummanni mirgoota kanatti akka fayyadamaa ta'uu danda'uuf haala mijeessuun baay'ee barba achisaadha.

Manneen murtii, jaarmiyaalee mirga eegsisan kamiyyuu caalaa adda durummaadhaan olaantummaa seeraa kan kabachiisuu danda'aniidha. Manneen murtii walfalmitoota giduutti kan ka'an falmiiwwan ilaalanii, fedhii walfalmitootaan osoo hin qajeelfamiin, seera bu'uura godhachuudhaan loogii yookin jibbiinsa kamirraayyuu bilisa ta'uun murtii haqaa qabu akka kennaniif heera mootummaatiin kan hundeeffamanidha. Bu'uurri murtichaa "Namni kamiyyuu seera fuulduratti walqixa" kan jedhuudha. Akkaataa hojiimaata manneen murtiitti sabummaan, bifaan, saalan, afaaniin amantiin, siyaasaanii fi kan kana fakkaataniin loogiin hin taasifamu.

Poolisiin, mirga namummaa fi mirga dimookiraasii heera mootummaatiin mirkanaa'e osoo hin hir'isiin kabajuu fi qaamolee biroonis akka kabajan gochuun jaarmiyaa nagaa fi tasgabbii ummataa mirkaneessuudha. Kaayyoon poolisii inni guddaan heera mootummaa biyyaa fi seerota kan biroo kabajuu fi hirmaannaa ummataa bu'uura godhachuun yakka ittisuun nagaa Jireenya ummataa fi tasgabbii eegisuudha.

Koomishiniin mirgoota namummaa, jaarmiyaa mirgi namummaa akka hin sarbamneef eegumsa gochuun alatti, namoota mirgi namummaa isaanii sarbamu ibsuun iyyaata dhiyeeffatan

irraa komii fuudhee erga sakkata'ee booda murtii kan itti kennu jaarmiyaa mirgaeegsisuudha. Seeronni, dambiilee fi qajeelfamoonni mootummaadhaan bahan mirga namummaa lammiilee kan hin faallesine ta'uu isaa ni mirkan-eefata. Dhimmoota mana murtiitti ilaalamaa jiranirraa kan hafe, sarbmuu mirga namummaa ilaalchisee iyyata dhiyaatu kaffaltii tokko malee sakata'a.

Jaarmiyaan abbagaar, jaarmiyaa namoota mana hojii mootummaa keessatti roorroon narra gaheera jedhanii iyyataniif iyyata sakata'ee murtii kennuun mirga eegsisuudha. Jaarmiyaan kun qondaaltonnii fi hojjettoonni aangoo seerri isaaniif eeyyamuun ala hojjechuu isaanii fi karaa seera qabeessan gochaalee raawwatamuu hojjechuu isaanii kan hordofuudha. Kaa-yyoon jaarmiyaa kanaa inni guddaan mirgaa fi faayidaa lammiilee seeraan mirkanaa'an qaama raawwachisuun kabajamuu isaanii mirkaneessuun, bulchiinsi mootummaa gaariin olaantummaa seeraa bu'uura godhatee, si'aayinaa fi iftoomina qabu akka diriiru kan taasisuudha.

Koomishiniin naamusaa fi farra malaammaltummaa federaalaa, jaarmiyaa hawaasa amala gaarii qabu,

malaammaltummaa kan jibbuu fi si'aayinaan irratti kan qabsaahu uumuuf kan socho'uudha. Jaarmiyichi barum-

sa naamusaa fi farra malaammaltummaa baabal'isuu, yakka malaammaltummaa fi hojimaata gadhee ittisuu, saaxila baasuu, sakatta'uu fi gochaalee kana fakkaataan raawata.

Dhaabbileen siivikii gurmaa'ina mootummaatii alatti lammiilee dammaqoo fi itti gaafatamummaan ittihadaghamuun fedhii fi kaka'umsa mataa isaanitiin kan hundeeffaman jaarmiyaalee biyya keessaa fi biyya alaati.

Dhaabbileen gocha gaarii, dhaabbileen hawaasummaa, dinagdee, aadaa fi kana fakkaatan, dhaabbilee siivikii kanneen akka fakkeenyaatti eeram-aniidha.

Dhaabbileen siivikii iftoominna, ittigaafatamummaa fi hirmaannaa si'aayaa dagaagsuun hawaasni rakkoo isaa ofiisaa furmaata itti kennuu kan dandeessisu dandeettii waliigalaa akka qabaatu taasisuu dabalatee, hawaasni hojimaata mootummaa irratti to'annoo akka taasisuuf dandeettii hawaasaa ijaaru.

Sabqunnamtiin ummataa walumaagalatti, jaarmiyaa bilisaa fi walqixaan haala qabatamaa jiru ummata beeksisuu fi barsiisuu, akkasumas ummanni dhimma biyyaa hundarratti murtii beekumsa bu'uura godhate kennuu akka danda'u ragaa sirrii fi kan yeroo waliin deemu ummataaf kan dhiyeessaniidha. Kana caalaas sabqunnamtiin

ummataa, jaarmiyaalee hojimaata dha-abbilee mootummaa kan biroo akka abbagaar ta’anii kan hojjetaniidha.

Tamsaasni Raadiyoo fi Televijinii, maxxansi gaazeexaa fi kitaabolee babal’achaa yeroo deeman, mirgoonni lammiilee akka kabajamaniif gahee isaan bahan olaanaa tahaa deema.

Walumaagalatti, qaamni adda addaa beek-uudhanis ta’e osoo hin beekin mirga sarbuu danda’a. Qondaaltonni mootummaa aangoo isaanii dahoo godhachuun mirga lammiilee sarbuu danda’u; namoonni dhuunfaa walitti bu’iinsaanis ta’e sababa biroon mirga naamoota biroo sarbuu danda’u. Lammiileen beekumsa dhabuu irraan kan ka’e sarbamuu mirga isaaniitiif sababa ta’uu danda’u. Ejjennoon

mirgi koo tuqamee, mirgi koo sarbame jedhu hubannoo irraa kan argamu waan ta’eef, beekumsi kun yoo hin jiraanne mirgoonni isaanii sarbamuu

hubachuun hin danda’amu. Kanaaf rakkoo kana hundaa salphisuu fi mirgi namummaa fi mirgi dimookiraasii lammiilee haalaan kan keessatti kabajamu sirna dimookiraasii ariifachiisuuf mirga namummaa fi mirga dimookiraasii kabachiisuu kan dandeesisan jaarmiyaaleen adda addaa gahee guddaa qabu.

Gilgala 3

Gaaffilee armaan gadiitif deebii kenna.

1. Kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasif maaliif eeg-umsi taasifsma? Irratti mari’adhaa.
2. Naannoo keessanitti jaarmiyaaleen kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasitiif hojjetan jiru. Maqaa isaanii fi kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasitiif tokkoon tokkoon isaanii gochaalee isaan hojjetan barreeffamaan dhiyeessaa.

Gareedhaan tahaatii gocha armaan gadiitti dhiyaate hojjedhaa.

Mataduree armaan olitti barattan jalatti kan eeraman kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasii akka babal’atu taasisuu kan danda’an jaarmiyaalee dimookiraasii keessaa carraadhaan kan garee keessan dhaqqabe biyya keenya Itoophiyaa keessatti sadarkaa akkamiira akka jiru (jaarmiyaan kun naannoo keessan jira yoo ta’e deemuudhaan, yoo hin jiru ta’e immoo madda odeeffannoo adda addarraa ragaa walitti qabuun) madaalaatii dhiyeessaa.

1.3 Garaagarummaa (Waldiddaa) Karaatti Nageenyaan Hiikamu

Fakkii 1.2 Marii hiriyoottaa

- **Fakkii armaan olii ilaaluun barattoonni maal gochaa akka jiran tilmaamaa.**
- **Hiriyaa keessan waliin yaadaan yoo waldhabdaan yookin waldiddaan yoo uumame waldhabdee yookiin walddiddaa kana hiikuuf maal gootu?**

Hiriyoota Sadan

Barattoota kutaa 8ffaa ‘B’ kan ta’an Abiraheet, Asaammarechii fi Kuulaniin barattoota kutaa tokkoo ta’uurra darbanii walitti dhiyaatu. Kan jiraatan naannoo tokko keessa. Sanbaa fi Dilbata waliin qayyabachuuf sagantaa baafachuuf waliigalani. Sagantichas qopheessuuf qubeessaa fi waraqa fudhatanii taa’anii haasawuu jalqaban. Haata’u malee, fedhiin isaanii garaagar waan ta’eef, sagantaa irratti waliigaluu dadhaban.

Jalqaba maal haaqayyabannu kan jedhu tarreessuuf Abiraheet, heerega jennaan, Kuulaniin immoo Afaan Ingilizii jette. Asaammarechi immoo saayinsii ta’uu qaba jette. Haala kanaan sagantaa qayyabannaa guyyaa Sambataa fi Dilbata qopheessuun hafee gara lolaatti akka hin deemne soda-achisa.

Gilgaala 4

Akka dubbisichaatti gaaffilee armaan gadii dubbisaa.

1. Isin barattoota sadan osoo taatanii, garaagarummaa kana akkamitti hiiktu?
2. Sagantaa qayyabannaa sadan isaanii waliigalchuu danda’u qophe-essuu dandeessuu?

Garaagarummaa yookiin waldiddaa karaa nagaan hiikuuf dhimmoonni bu’uuraa barbaachisoo ta’an kanneen armaan gadiiti:

A. Marii

Waldiddaan kamiyyuu yogguu uumamu gara waliigalteetti geessuuf mariin baay’ee barbaachisaadha. Mariin, namoonni lamaa fi isaa ol ta’an qaamaan walitti dhiyaatanii dhimma garaagarummaa, waldiddaa yookin walitti bu’iinsa isaan gidduuf ka’umsa ta’uu danda’uuf furmaata qaama hundaan fudhatama qabu dhiyeessanii hiikuuf adeemsa yaalii godhuudha.

Mariin furmaata barbaaduu fi waliigaltee uumuuf jecha kan rawwatamu waan ta’eef, hirmaattonni ejjennoo isaanii ibsuurra darbee yaada nama biroo naamusaan dhaggeeffachuun irraa eegama. Kaayyoon marii galma akka ga’uuf jechuunis garaagarummaaf yookiin waldiddaaf furmaata garee lamaanuun fudhatama qabu dhiyeessanii karaa nagaan hiikuuf waldanda’uun baay’ee barbaachisaadha.

B. Waldhaggeeffachuu

Waldhaggeeffachuun, yeroo mari’atan namni tokko yaada nama biroo obsaan, qajeelaa fi tasgabbiin dhaggeeffachuu, kan dubbachuu barbaade yookiin barbaade dubbatee osoo hin fixiin keessa seenuudhaan addaan kutuurraa of eeguu fi kanneen kana fakkaatan dabalata.

C. *Waldanda'uu*

Waldanda'uun immoo hirmaattonni waliin mari'atan miira waliigaltee gaarii fi hiriyyummaa uumuun wal-kabajuun rincicuu, mataa jaba-achuu fi dheekkamuu hambisuu ilaallata. Kanarra darbees, waldanda'uun ejjannoo ofii laaffisanii waliigaluuf qophaa'aa ta'uu, inni tokko miiraa fi ilaalcha nama biroo hubachuuf yaaluu, qaamni lamaanuu walfalmii gogaa fi walyakkuu irraa fagaatanii waliigaltee waliin fudhatan irra gahuuf, furmaata gargaaru walitti fiduuf yaaluu fi kan kana fakkaatan dabalata.

Gilgaala 5

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Garaagarummaa fi waldiddaa yeroo fi bakkaan uumaman karaa nagaan hiikuuf maalgochuutu nu irraa eegama? Irratti mari'adhaa.
2. Mari'achuun, waldhaggeeffachuunii fi waldanda'uun garaagarummaa fi waldiddaa karaa nagaan hiikuuf shoora isaan qaban fakkeenya dhiyeessuun ibsa kenna.

1.4 Mootummaa Federaalaa fi Mootummo-ota Naannolee

1.4.1 Tokkummaa fi Garaagarummaa

- **Dhimmoota tokkummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee agarsiisan ibsaa.**

Tokkummaa

Mootummaan Federaalaa Dimookiraatawaa Rippabilika Itoophiyaa, Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee waliin caaseffamuun isaa tokkummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee kan ibsuudha. Qabxiin kan biroo tokko isaan taasisu qaamoleen aangoo caaseffama walfakkaatu qabaachuu isaati. Mootummaan Federaalaa kan mataa isaa kan ta'e qaama seera tumu, seera raawwachiisuu fi seera hiiku kan qabuu yoo ta'u, haala walfakkaatuun mootummoonni naannolee kan mataa isaanii qaama seera tumu, seera raawwachiisuu fi seera hiiku qabu.

Kana malees, tokkummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee kan ibsu mootummoonni lamaanuu Heera Mootummaa Federaalaa kabajuu fi eeguun hojii isaanii isa olaanaa ta'uu isaati.

Garaagarummaa

Mootummaan Federaalaa fi Mootummoonni Naannolee hanguma walfakkeenya qaban garaagarummaas qabu. Garaagarummaan inni jalqabaa wanta naannoleerra hin jiree fi sadarkaa Mootummaa Federaalaatti qaamolee aangoo sadan keessatti kan hin ramadamne Manni Marii Federeeshinii jiraachuu isaati. Manni Marii Federeeshinii, mana marii miseensonni bakka bu'oota sabootaa, sablamootaa fi

ummattoota biyyattii keessatti argaman keessatti hirmaataniidha.

Garaagarummaan bu'uuraa kan biroon Mootummaan Federaalaa dhimmoota sadarkaa biyyaatti (maallaqa maxxansiisuu, humna ittisaa ijaaruu, walqunnamtii biyya alaa taasisuu fi kan kana fakkaatan) kan raawwa-chiisuu yommuu ta'u, naannoleen immoo aangoo ofiin of bulchuu qabu.

Gilgaala 6

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Ibsitoonni tokkummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naa-nnolee maal fa'a?
2. Ibsitoonni garaagarummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee maal faadha?

1.4.2 Aangoo Waliinii

• Aangoo waliinii kan Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota

Naannoleeti jettanii tilmaamtan lama eeraa. Qoodinsi aangoo Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee gidduu yoo jiraateyyuu, aangoo waliinii qabu. Bu'uura kanaan Mootummaan Federaalaa fi Mootummonni Naannolee Heera Mootummaa boqonnaa 11, keeyyata 98 irratti ifaan kan ta'aan aangoo waliinii qabu. Isaanis kanneen armaan gadiiti:

1. Mootummaan Federaalaa fi Naannoleen dhaabbilee misoomaa waliin hundeesan irratti gibira bu'aa

daldalaa, gibira hojii fi ashuuraa gurgurtaa fi eksaayisii waliin ramadu, waliin sassaabu.

2. Bu'aa dhaabbilee daldalaa fi gahee bu'aa abbootii aksiyoonii irratti ashuuraa fi gibira gurgurtaa ni buusu ni funaanu.
3. Dalagaalee guguddaa kan albuudaa fi dalagaalee peetirolieemii fi gaazii kamiyyuurratti galii gibiraa fi kaffaltii rooyalitii waliin buusu, waliin funaanu.

Gilgaala 7

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Aangoo waliinii Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee tarreessaa.
2. Aangoowan waliinii kanneen, maa-liif kan Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee ta'an? Irratti mari'adhaa.

1.4.3 Dalagaawwan Gurguddoo Bulchiinsa Magaalotaa

• Ittiwaamamni isaanii Mootummaa Federaalaaf kan ta'e bulchiinsi magaalotaa eenyufaadha?

Mootummaa Federaalaa kan hundeesan Mootummoota Naannolee saggalan malee dabalataan bulchiinsi magaalotaa lama jiru: Bulchiinsa Magaalaa Addis Ababaa fi B.M. Dirree Dawaa. Bulchiinsi Magaalotaa aangoo hedduu qabu. Bulchiinsi Magaalotaa kunniin dhimmoota ijoo rawwatan (Labsii Lakk. 87/1999 Chaartarii Addis Ababaa fi

Labsii Lakkoofsa 4/6/1996 Chaartarii Dirree Dawaatiin kan ibsaman kanneen armaan gadiiti:

- A. Madda galii isaaniif kenname irratti gibiraa fi qaraxa buusuu fi funaanuu.
- B. Sagantaa misooma dinagdee fi hawaasummaa karoorsuu fi raawwachiisuu.
- C. Baajeta mataa isaanii mirkaneessuu fi bulchuu, akkasumas madda maallaqa biyya keessaa irraa liqeeffachuu.
- D. Lafaa fi qabeenya uumamaa naannoo bulchiinsa magaalotaa keessatti argaman bulchuu.
- E. Nagaa fi tasgabbi ummata magaalichaa eegsisuu kan danda'u humna poolisii hundeessuu.
- F. Waajjiraa fi jaarmiyaalee mootummaa akkasumas dhaabbilee misoomaa bulchiinsa magaalotaa hundeessuu fi aangoo fi dalagaalee isaanii murteessuu.
- G. Bulchiinsaa fi haala hojii hojjetoota bulchiinsa magaalotaa murteessuu.
- H. Dhimmoota aangoo isaanii keessatti argaman irratti dambiilee fi qajeelfamoota baasuu fi raawwachiisuu.
- I. Magaalota biyyoota alaa waliin dhimmoota teekinikaa, dinagdee fi aadaa irratti waliigaltee pirootokoolii mallatteessuu.
- J. Qaamolee fi jaarmiyaalee Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota

Naannolee biyyattii waliin walqunnamtii uumuu fi waliigaltee taasisuu.

Gilgaala 8

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Dalagaalee gurguddoo bulchiinsa magaalaa keessaa yoo xiqqaate shan tarreessi.
2. Dalagaalee bulchiinsa magaalaa tarreesite dalagaalee Mootummoota Naannolee waliin kan walfakkatanii fi adda kan taasisu adda baasuun irratti mari'adhaa.

1.4 Walqunnamtii Alaa Itoophiyaa

1.4.1 Walqunnamtii Itoophiyaan Biyyoota Addunyaa Waliin Qabdu

Fakkii 1.3 Itoophiyaan biyyoota addunyaa adda addaa waliin hariiroo gaarii qabdi.

- **Kaartaa armaan olii ilaaluun Itoophiyaan biyyoota addunyaa waliin dhimmoota maal maaliin walqunnamtii akka gootu eeri.**

Walqunnamtii Itoophiyaan biyyoota addunyaa waliin qabdu bara dheeraa ta'eera. Akka Lakkoofsa Awurooppaatti bara 1945, Dhaabbanni Mootummoota Gamtoomanii yeroo hundaahu, Itoophiyaan biyyoota dhaabbaticha hundeessan keessaa ishii tokko turte. Yeroo ammaa kana immoo qunnamtiin kun

cimuurratti argama. Akka fakkeenyaatti abbootiin qabeenyaa Gidduugaaleessa Bahaa, Eeshiyaa, Awuroophaa fi Ameerikaa haala mijaawaa Itoophiyaa keessatti uumameen carraa investmentiitti fayyadamuun bal'inaan socho'anii hojii misoomaa baay'ee gaggeessaa jiru.

Biyyoota Eeshiyaa ilaalchisee waldeegarsi biyya Hindii, Chaayinaa fi Jaappan waliin jiru kan nama jajjabeessuudha. Dhimmi qunnamtii biyyoota Bahaa fi Kibba Baha Eeshiyaa waliin jiru jajjabeessuu, dhimma daldalaa fi investmentii babal'isuu fi jajjabeessuu waan ta'eef, xiyyeeffannoon itti kennam-era. Walumaagalatti, qunnamtiin biyyoota adduunyaa waliin Itoophiyaan qabdu ijaarsa sirna dimookiraasii fi misooma ishee saffisiisuu fi deeggaruu irratti kan bu'uureffate akka ta'u gochuu irratti arganti.

Gilgaala 9

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Itoophiyaan biyyoota addunyaa keessaa irraacaala qunnamtii kantaasistu eenyufaa waliini? Biyyoota sa-dii eeraa.
2. Qunnamtii Itoophiyaan biyyoota eer-tan waliin qabdu haala kamirratti argama? Fakkeenya dhiyeessuun ibsaa.

1.5.2 Faayidaa Itoophiyaan Biyyoota Addunyaa Waliin Waqunnamtii Gochuun Argattu

- **Walqunnamtii Itoophiyaan biyyoota addunyaa waliin gootu irraa faayidaa maalii argatti?**

Kaayyoon Imaammata Biyya Alaa inni tokko sirna dimookiraasichaa jabeessuu, misooma ariifachiisaa dhugoomsuuf kan dandeessisu haala mijaaawaa uumuudha. Kanaaf sababa guddaan ka'umsii fi galmi walqunnamtii alaa biyyattii misoomaa fi dimookiraasii dhugoomsuudha. Misoomaa fi dimookiraasii dhugoomsuuf haala mijaawaa uumuu, jechuunis carraa gabaa, investmentii, liqii fi deegarsa gargaarsaa fi teekinikaa argachuufi.

Gama kanaan Itoophiyaan walqunnamtii biyyoota addunyaa waliin qabdu dhugoomsuuf kan dandeessisu carraa gabaa, investmentii fi teekinikaan deegarsa argachuuf fayyada. Akkasumas misoomaaf kan ta'u deegarsa liqii fi gargaarsaa argachuuf ishee fayyada. Kanarra darbees dimookiraasii babal'isuuf jaar-miyaalee bulchiinsa dimookiraasii uumuu fi jajjabeessuuf deegarsa bal'aa gama teekinikaa fi faayinaansiin argachuuf dandeessisa.

Gilgaala 10

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Itoophiyaan walqunnamtii biyyoota addunyaa waliin taasistuun faayidaa argattu irratti mari'adhaa.
2. Gareedhaan ta'uun biyyoota addunya garagaraa fudhachuun biyyoota kanneen waliin Itoophiyaan walqunnamtii gochuun bu'aa isheen argate kutaaf dhiyeessaa.

Cuunfaa Boqonnichaa

Sirni dimookiraasii, mirgi namummaa fi mirgi dimookiraasii lammiilee akkasumas mirgi walqixxummaa sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa kan keessatti kabajamuudha. Ijaarsi sirna dimookiraasii, sirni dimookiraasii akka babal'atuu fi akka gabbatu kan gargaaran lammiilee dimookiraatawaa uumuu fi aadaan dimookiraasii akka gabbatu kan gargaran dalagaalee murteessoo ta'an raawwachuu kan gaa-fatuudha. Walumaagalatti, ijaarsi dimookiraasiilammii dimookiraatawaa horachuu fi aadaa dimookiraasii gab-bisuun bulchiinsa ummaataaf wayyuu fi mijaawu babaldhisuudha.

Bu'uuraaleen ijaarsa sirna dimookiraasii olaantummaan seeraa jiraachuu, jaalalaan waliin jiraachuu ummataa, kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasii lammiilee, mirga yaada ofii bilisaan ibsachuu, akkasumas kabajamuu mirgoota walqixxummaa, afaan ofiin fayyadamuu fi filuu fi filatamuuti.

Kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasii mirkaneessuuf kan dan-deessisu jaarmiyaaleen dimookiraasii kan mootummaa fi mit-mootummaa jiraachuun barbaachisaadha. Jaarmiyaaleen dimookiraasii kan mootummaa mana murtii, poolisii, abbagaar, komishinii mirga namummaa, komiishinii naamusaa fi farra malaammaltummaa

fi dhaabbilee sabqunnamtii ummataa mootummaa jala jiraniidha. Jaarmiyaaaleen dimookiraasii kan mitimootummaa dhaabbilee hawaasa siivikii akkasumas sabqunnamtii ummataa qaamolee dhuunfaa jala jiraniidha.

Garaagarummaa yookiin waldiddaa karaa nagaan hiikuuf kan barbaachisan wantoonni bu'uura ta'an marii fi yeroo marii waldhaggeeffachuu fi waldanda'uudha.

Ibsitoota garaagarummaa fi tokkummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee agarsiisan keessaa inni tokko, Mootummaan Federaalaa Dimookiraatawaa Rippabilika Itoophiyaa fi Naannoleen waliin hundaahuu isaaniiti. Kan biroon lachanuu kan mataa isasanii kan ta'an qaamolee seera tumu, seera raawwachiisuu fi seera hiiku kan qaban yenna ta'u, dabalataan lachanuuf aangoo olaanaa kan tahan keessaa heera mootummaa eeguu fi ittisa gochuu waan ta'eef tokkummaa isaanii agarsiisa.

Garaagarummaan isaanii immoo aangoon Mootummaa Federaalaa dhimmoota biyyoolessaa (maallaqa maxxansiisuu, humna ittisaa ijaaruu, walqunnamtii alaa taasisuu) ilaallatan yoo ta'u, aangoon naannolee immoo irra jireessaan ofiin of bulchuu kan ilaallataniidha.

Aangoon waliinii jiran immoo Mootummaan Federaalaa fi Naannoleen dhaabbilee misoomaa waliin hundeessaanii fi hojii guguddaa albuuda misoomsuu fi kan akka peetiroliyeemii fi boba'aa ilaallatan irratti gibira bu'aa daldalaa, gibira hojii, ashuuraa gurgurtaa fi aksiyoonii, gibira galii fi kaffaltiiwwan rooyaaliti waliin buusuu fi sassaabuudha.

Aangoowwan gurguddoon bulchiinsa magaalotaa, madda galii isaaniif kenname irratti gibiraa fi ashuuraa buusuu fi funaanuu, bulchiinsa magaalotaa keessatti kan argaman lafaa fi qabeenya uumamaa bulchuu, nagaa fi tasgabbi ummataa eegsisuuf humna poolisii hundeessuu, dhimmoota aangoon isaanii jala jiran irratti danbiilee fi qajeelfamoota baasuu fi raawwachiisuu, magaalota biyya alaa waliin waliigaltee teekinikaa, dinagdee fi aadaa irratti pirootokolii mallatteessuudha.

Itoophiyaan walqunnamtii biyyoota alaa waliin qabdu cimsuu irratti arganti. Walqunnamtii Itoophiyaan biyyoota addunyaa waliin qabdu misooma dhugoomsuuf kan dandeessisu carraa gabaa bal'aa sochii msoomaa degaru, sirna dimookiraatawaa dagaagsuu fi babal'isuun jaar-miyaalee bulchiinsa dimookiraasii uumuu fi jajjabeessuuf kan gargaaru, liqii fi gargaarsa akkasumas deeggarsa teekinikaa argachuu akka dandeessuuf gargaareera. Walumaagalatti, walqunnamtiin alaa Itoophiyaa sirna dimookiraasii biyyatti jabeessuu fi gama misooma ariifataa mirkaneessuutiin bu'aa guddaa agarsiisaa jira.

JECHOOTA FURTUU

Waliigaltee pirootokolii: Waliigaltee biyyoota gidduutti gama barnootaa, aadaa fi dinagdeetiin mallatteeffamuudha.

Dhaaba siyaasaa: Qaamni hawaasaa adda addaa walitti qabamanii bilisummaa yookin faayidaa hawaasummaa fi dinagdee eegsifachuuf kanaafis akka gargaaru dorgommii bilisaan aangoo qabachuuf kan hundeeffamuudha.

Kaffaltii rooyaalitii: Barreessaan /situun (kitaabaa, muuziqaa, meeshaa bocamaa fi kan kana fakkaatan) tokko/takka bu'aa hojii qopheessee/ssitee yoo gurguraman yookiin irra deebi'amanii dhiyaatan, kaffaltii kaffalamuudha.

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Himoota armaan gadii dubbisuun sirrii yoo ta'e "Dhugaa", dogoggora yoo ta'e immoo "Soba" jechuun deebisaa.

1. Ijaarsi sirna dimookiraasii lammiilee dimookiraatawaa horachuun aadaa dimokiraasii gabbisuudha.
2. Bu'uraaleen ijaarsa dimookiraasii jaalalaan waliin jiraanya ummataa fi kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasii lammiileeti.
3. Komiishiniin mirga namummaa jaarriyaalee mirga kabachiisan kamirrayyuu adda durummaadhaan jaarriyaa olaantummaa seeraa kabachiisuudha.
4. Qunnamtii nageenyaa Itoophiyaan biyyoota addunya biroo waliin taasiftu, misoomaa fi ijaarsa sirna dimookiraasiif kan barbaachisu deegarsa kamiyyuu argachuuf ishee fayyada.
5. Hojii guguddaa misooma albuudaa fi hojii peetirolieemii fi boba'aa kamirrattuu galii gibiraa fi kaffaltiiwwan rooyaalitee waliin buusuun aangoo Mootummaa Federaalati.

II. Kanneen "A" jalatti tarreeffaman waliin kan deeman roga "B" jalatti kan tarreeffaman keessaa filadhaa walitti firoomsaa.

A

1. Jaarmiyaa mirga dimookiraasii fi namummaa kabachiisuuf hojjetu.
2. Jaarmiyaa seeronni, dambiilee fi qajeelfamoonni bahan mirgoota lammiilee akka hin faallessine mirkaneeffatu.
3. Mirgoonnii fi faayyidaaleen lammiilee seeraan murtaahan qaama raawachiisuun hojiirra ooluu isaanii jaarriyaa hordofu.
4. Jaarmiyyaa iftoomina, ittigaafat-amummaa fi hirmaannaa hawaasaa dagaagsuuf hojjetu.
5. Jaarmiyaa raga dhugaa fi kan yeroo ummataaf dhiyeessu.

B

- A. Subqunamtii
- B. Hawaasa siivikii
- C. Abba-Gaar
- D. Komishinii Mirga Namummaa
- E. Komishinii Naamusaa fi Farammaltummaa Federaalaa
- F. Poolisii

III. Bakka duwaa armaan gadii dubbisuudhaan bakka duwaa kana jecha yookiin gaalee sirriin guutaa.

1. _____ gurmaa'ina mootummatiin ala lammiilee fi si'aayina qabanii fi ittigaafatamummaan itti dhagahamuun kaka'umsa mataa isaanitiin jaar Miyaa hundeessaniidha
2. _____ karaa mana hojii mootummaa miidhaan narra gaa'eera jechuun namoota komii qaban iyyannoo isaanii sakkatta'uun murtii kan kennu jaar Miyaa mirga kabachiisuudha.
3. Garaagartummaa yookan waldiddaa karaa nagaan hiikuuf wantoonni bu'uuraa barbaachisoo ta'an _____, _____ fi _____ dha.

IV. Gaaffilee armaan gaadiif deebii sirrii ta'e filadhaa.

1. Ijaarsa sirna dimookiraasiif bu'uurri guddaan yaad-bu'uura olantummaa seeraan bitamuudha kan jedhamuuf maaliifi?
 - A. Yaadbu'uurri kun aangoon karaa dimookiraatawaa ta'e qofaan akka qabatamuuff wabii waan kennuuf.
 - B. Yaadbu'uurri kun mirgi namummaa fi mirgi di mokiraasii lammiilee akka kabajamuuf wabii waan kennuuf.
 - C. Yaadbu'uurri kun mirgi walqixxummaa sabootaa, sablammootaa fi uummatootaa akka kabajamuuf wabii waan kennuuf.
 - D. Hundumtuu sirriidha.
2. Kanneen armaan gadii keessaa amala lammii dimookiraatawaa kan hin taane isa kami?
 - A. Mirga namummaa fi mirga dimookirasii lammiilee hubatee beeka.
 - B. Garaagartummaan bu'uura dimookiraasii ta'uu isaa ni amana.
 - C. Mirga namummaa fi mirga dimookiraasii haalaan ni kabaja, ni kabachiisa.
 - D. Deebiin hin kennamne.
3. Ijaarsi dimookiraasii dagaagera jechuuf kan danda'amu yoo maal taheedha?
 - A. Namoota biroo kabajuu fi obsaan fudhachuun yennaa danda'amu
 - B. Waldiddaan marii nagaa fi walamanuun yoo hiikame.
 - C. Walitti bu'iinsi mariidhaan hiikamuu hin dandeenye yeroo mudatu, mana murtiitti dhiyeessuu fi murtii ummataa obsaan fudhachuu fi hojiirra oolchuun yennaa danda'amu.
 - D. Hundumtuu sirriidha.

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gabaabaa kennaa.

- a. Bu'uuraalee ijaarsa sirna dimookiraasii keessaa yoo xiqqaate sadii eeruun tokko tokkoon isaanii bu'uura akka ta'an raga agarsiisu dhiyeessaa.
- b. Kabajamuu mirga namummaa fi mirga dimookiraasiif jaar Miyaaalee hojjetan keessaa yoo xiqqaate lama eeruudhaan kaayyoo isaanii ibsaa.
- c. Garaagarummaa fi tokkummaa Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee ibsaa.

BOQONNAA LAMA

OLAANTUMMAA SEERAA

Kaayyoolee Boqonnichaa Boqonnaa kana baratee yeroo xumurtu:

- Tokkummaa fi garaagarummaa heera Mootummaa Federaalaa fi heera Mootummoota Naannolee gidduu jiru beekta.
- Barbaachisummaa daangaa aangoo ni hubatta.
- Naamusa sirraa eegamu qayyabatta.
- Rakkoowwan malaammaltummaan geessisu hubatta.

- Tokkummaa fi garaagarummaan heerawwan fakkicharratti muldhatan maal isinitti fakkaatu?

Kanatti aanee heera MFDRI fi seensa heera Sabootaa, Sablamootaa fi Ummattoota Naannoo Kibbaa keessaa yaadawwan muraasni dhiyaataniiru. Gareen ta'uun yaadawwan dhiyaatan kannneen walbira qabuun gaaffilee dhiyaataniif deebii barreeffamaan dhiyeessaa.

2.1 Heera

2.1.1 Tokkummaa fi Garaagarumma Heera MFDRI fi Heerawwan Mootummoota Naannolee

Fakkii 2.1 Heerawwan

Seensa Heera Mootummaa Federaalawaa Dimookira-atawaa Rippabilika Itoophiyaa	Heera Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattoota Naannoo Kibbaa bara 1994 fooyya'e.
<p>Nuyi saboonni, sablammooonnii fi ummattoonni Itoophiyaa;</p> <p>Biyya keenya Itoophiyaa keessatti nageenya itti fufaa, dimookiraasii walabummaa qabu mirkan-eessuun, guddina dinagdee fi hawaasummaa keenya ariifachiisuuf, mirga hiree ofii ofiin murteeffachuutti fayyadamuun, fedhii keenyaan olaantummaa seeraa fi fedha keenya irratti kan hundaa'e hawaasa siyaasa tokko waliin ijaaruuf murannoon ka'uun,</p>	<p>Nuyi Saboonni, Sablammooonnii fi Ummat-toonni Kibbaa;</p> <p>Waliin taanee jaalalaa fi walqixxummaan naannoo hundeessine keessatti olaantummaan seeraa akka mirkanaa'uuf, guddina dinagdee fi hawaasummaa keenya ariifachiisuuf, mirga hiree ofii ofiin murteeffachuutti fayyadamuun Afaan, aadaa fi tokkummaa keenya caalmaatti cimsuuf, eenyummaan keenya kabajamee walhaansoo fi wareegama kaffalleen dimookiraasii fi nageenya itti fufinsaan mirkaneessuuf,</p>
Kaayyoo kanas galmaan ga'uuf, kabajamuu mirgoota bu'uuraa nama dhuunfaa, sabaa fi sablammootaa, walqixxummaan saalaa mirkanaa'uu, garaagarummaa tokko malee aadaawwanii fi amantiiwwan akka tarkaanfatu gochuun ejjennoo amantaa keenyaa waan ta'eef,	Naannoo keenyatti kaayyoo kana galmaan ga'uuf kabajamuu mirgoota bu'uuraa nama dhuunfaa, sabootaa, sablammootaa fi uummattoota, walqixxummaan saalaa mirkanaa'uun, garaagarummaa tokko malee aadaawwanii fi amantiiwwan walqixxummaan akka tarkaanfatu ejjennoo amantaa keenyaa waan ta'eef,
Biyyi keenya Itoophiyaan aadaa boonsaa fi teessuma lafaa kan qabnu, saboonni sablammooonnii fi ummattoonni walitti dhufeenyaa fi qunnamtii sadarkaa adda addaa irratti waliin kan irra jiraannee fi jiraachaa jirru waan taateef, ilaalchaa fi bu'aa waliin horanne qabna jennee waan amannuuf,	Saboonni, sablammooonnii fi ummattoonni aadaa boonsaa fi teessuma lafaa kan qabnu walitti dhufeenyaa fi qunnamtii sadarkaa adda addaa irratti waliin kan irra jiraannee fi jiraachaa jirru naannoo keenya waan taateef, ilaalchaa fi bu'aa waliin horanne qabna jennee waan amannuuf,
Heerri kun kaayyowwanii fi amantaawwan armaan olitti ibsaman kakuu akka nuuf ta'uuf karaa bakka bu'oota filannee ergannee yaa'ii heeraatiin har'a Sadaasa 29, bara 1987 mirkanaa'eera.	Egaa har'a Sadaasa 2, bara 1994 Magaalaa Hawaasaatti walga'ii ariifachiisaa 2ffaa mana marii naannoon geggeeffameen wixinee heera fooyya'ee kan bara 1994 saboota, sablammootaa fi ummattoota kibbaa irratti walmari'annee mirkaneessineerra.

Gilgaala 1

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Tokkummaa seensi heerawwan dhi-yaatan kunniin qaban tarreessaa.
2. Garaagarummaa seensi heerawwan dhiyaatan kunniin qaban tarreessaa.
3. Heerri naannichaa heera Federaalawaa ka'umsa godhachuu fi akk-asumas kan hin faallessine ta'uu isaa yaadawwan agarsiisan walbira qabuun dhiyeessaa.
4. Haaluma walfakkaatuun naannoo keessa jiraattan ykn kan naannoo biroo keessaa tokko filachuun see-nsa isaa heera Federaalaa waliin walmadaalchisuun tokkummaa fi garaagarummaa isaanii irratti mari'achuun agarsiisaa.

Heerri federaalaa karaa bakka bu'oota saboonni, sablammoonni fi ummatoonni Itoophiyaa filatanii erganiin kan mirkanaa'e waan ta'eef, seerota biyyattii hundaaf ka'umsaa fi seera olaanaadha. Heerawwan naannolees karaa bakka bu'ootaa ummanni naannichaa filatee erge mana marii naannichaatiin mirkanaa'u. Kun ta'uu isaatiin seeronni naannicha keessatti argaman hundaaf seera olaanaadha. Kanumarraa ka'uun seeronni kun lamaan (heerri federaalaa fi heerawwan naannolee) karaa bakka bu'oota ummattootaan filatamaniin kan mirkanaa'u ta'uu isaanii hubanna. Kaayyoon heera Federaalaa inni guddaan aangoo fi itti gaafatamummaa qaamolee mootummaa adda addaa daangessuu, mirgoota bu'uuraa fi bilisummaa lammiilee murteessuu yoo

ta'u, kaayyoon heera naannoo immoo aangoo fi ittigaafatamummaa qaamolee mootummaa adda addaa naannicha keessatti argaman daangessuu, mirgoota bu'uuraa fi bilisummaa ummattoonni naannichaa qaban murteessuudha. Seerota, dambiiwwanii fi hojmaata biroo hundaaf olaanaa kan ta'e heericha Federaalaa waliin akkuma hin faallessine, naannolee keessatti seeronni, dambiiwwanii fi hojmaatonni heera naannichaa waliin kan walfaallessu hin ta'an.

Kanaafuu, seeronni lamaanuu fedhii ummattoota guutuun kan mirkanaa'an sadarkaa isaaniitti seera olaanaa ta'uun isaanii amala tokko akka qaban agarsiisa. Kana jechuun heerichi federaalaa sadarkaa biyyaatti seera olaanaa yommuu ta'u, heerawwan naannoo immoo naannoleetti seerota olaanoodha. Garaagarummaan isaanii immoo heerichi federaalaa guutummaa biyyattiitti seera olaanaa yommuu ta'u, heerawwan naannolee immoo sadarkaa naannoo isaaniitti seera olaanaa ta'uudha. Kana waan ta'eefis heericha federaalaa kan faallessu heerri ykn seerri naannoleetti tumamuu hin danda'an.

Gilgaala 2

Gaaffilee armaan gadii dubbisuun ka'umsa yaadannoo armaan olitti dhiyaateen afaaniin deebisaa.

1. Heerri Federaalaa fi heerri naannoo kan mirkanaa'u haala kamiini?
2. Heerri Federaalaa fi heerawwan naannoolee seera seerotaan olii ta'uun isaanii haala kamiin akka ta'e ibsaa
3. Qabxiwwan heera federaalaa fi naannoolee walfakkeessanii fi adda adda taasisan eeraa.

2.2 Naamusa

2.2.1 Sadarkaa Biyyaatti Naamusa Barataa Irraa Eegamu

Yaadbu'uuraaleen naamusaa mana hojii mootummaa keessatti argaman haqummaa, amanamummaa, qajeelummaa, iccitii eeguu, gaaffii ummataaf deebii kennuu, itti gaafatamummaa, al-loogummaa, aangootti seeraan fayyadamuu, seera kabajuu fi fakkeenya ta'uu faadha.

- **Yaadbu'uuraalee kanneen hojjettoonni akka beekan gochuun bu'aa maalii kan qabu isinitti fakkaata?**

Nan Dhaladha

Haati koo akkuma na baattee teessutti dabare eeggataa jirti. "Maal dhibamtee mana yaalaa dhufte?" jedheen gaafadhe akka tasaa. "Osoo dubbannuu, ati eenyu?" jettee na gaafatte.

"Daa'ima keeti. Eenyun sitti fakkaadhe?" jedheen caalmaatti amansiisuu barbaade, gadameessa ishee keessa

jiraachuu koo akka mir-kaneeffattuuf al lama gaggaragalee. "Mirga kooti dhimmd ati dhufteef dhaga'uun!" "Siin ofirraa baasuuf!" "Akkan hin dhalanneef moo?" "Eeyyee." Sagalee koo ol kaaseen "Nan dhaladha" jedhe.

Egaa nan dhaladha, biyya koo fi lammii koof muldhata fiixaan ba'insa gaarii irraan gahu waanan qabuuf. Namoonni hunduu hammaatoodha kan jedhu amantaa hin qabu.

Cubbamootaaf akkuma qulqulloonni jiran, sobduudhaaf dhugaqabeessi; gantuudhaaf amanamaan;oftuultuudhaaf gaariin; hamaadhaaf tolaan; kan araada qabuuf gameessi; salp-hoodhaaf ulfinaqabeessi; walitti naqaadhaaf araarsituun uumameera. Kanaafuu, ammaa eegalee nama gaarii arguun hawwii kooti. Keessumattuu, hiriya gaariin hinaaffaan kan hin miine, hojii hiriya isaa ajaa'ibsiisaa isa biraa boqote kan kooti kan hin jenne, yeroo rakkoo dafee kan dhaqqabu, dubbii afaanii osoo hin taane gochatti kan amanu, hiriya garaa kootii qabaachuun barbaada. Biyya isaaf haqaan kan hojjetu, biirokira-asummaan kan hin xaxamne, kan hin saamne, malaammaltummaa irratti qabsaa'ee akka irratti qabsaa'amu kan taasisu; guddina, badhaadhummaa fi nageenya lammiilee isaaf nuffii malee kan hojjetu, ilaalcha biyya ambaatiin kan hin boorofne, aadaa ummataas kan ofii isaas kan gabbisu, lammii Itoophiyaa gaarii

arguuf ariifadheera. Fakkeenyummaa isaas warra hamootti agarsiisee dogoggora isaanii irra akka baratan gochuun barbaada. Hayyoota hedduu akka hin dhabneef ulfa baasuu nan balaaleffadha. Karooraan da'uu garuu ittan amana. Geggeessaa biyyaa fi biyya diina irraa kan baraaru loltuu goota arguun barbaada.

Kanaafuu, nan dhaladha.

(Masfiin Habte Maariyaam, **Iffitaa**, 1993, Ittiin barsiisuuf akka ta'uuf muraasni fudhatame.)

Gilgaala 3

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Yaadawwan dubbisa olii keessatti eeraman keessaa barattoota irraa kan eegaman isa kami isinitti fak-kaata? Sababa keessan ibsaa.
2. Yaadawwan dubbisa keessatti eeraman keessaa barattoonni dhiisuu qabu kan jettan adda baasuun sababa isaa ibsaa.

Olaantummaa seeraaf bitamuun sirna kabajamuu mirgootaa fi bu'aawwan hundaaf utubaa dhaabbataadha. Naamusni gaariin immoo olaantummaa seeraaf bitamuuf furtuudha. Kun ta'uu isaatiin sadarkaa biyyaatti naamusni gaarii hedduutu barattoota irraa eegama.

Tokkoon tokkoon lammiif mirgi ofii isaa kabajamuun akkuma gammachiisu hunda, mirgi lammii biroo kabajamuun ni gammachiisa waan ta'eef, mirga nama biroo kabajuu fi kabachiisuun qajeelfama jireenyaa

ta'uu qaba. Akkasumas mirga isaa humnaan osoo hin taane seera kabajuu qofaan itti fayyadamuu akka qabu onnee isaa irraa amanuu fi hojiitti jijjiiruu qaba. Seerri na adaba ykn bu'aa addaan argadha jechuun osoo hin yaadin, seera hordofanii socho'uun ibsitoota naamusaa isa olaanaadha.

Hawaasni afaan garaagaraa, aman-tiiwwan, ibsitoota aadaa biroo qaban tokkummaan akka amantaa isaaniitti, aadaa fi jireenya isaaniitiin waliigalanii fi waliin ta'uun kan jiraatan waldanda'uudhaani. Kanaafuu, yaadbu'urri waldanda'uu naamusa barattoota irraa eegamuudha.

Barattoonni dargaggoon dhimma biyyaas ta'ee dhimma naannoo irratti damaqinaan hirmaachuuf jaalala biyyaa qabaachuu qabu. Kana yoo ta'uu baate, garee muraasaan bu'aan isaanii tuqamuu, mirgi isaanii dhiitamuun kan hin oolle ta'a. Kanaafuu, dhimma biyyaas ta'ee naannoo irratti kaka'umsa ofiin hirmaachuun gaarii ta'a.

Biyyi dargaggeeyyiin ishee haqaqabeessa akka ta'aniif barbaaddi. Haqa dubbachuu fi gochuu keessatti adda addummaan kan hin jire yommuu ta'u, ibsitoota adda addaa qaba. Kanneen keessaas sobuu dhiisuu, waliin dhahuu dhiisuu, hatuu dhiisuu, fi kkf keessatti argamu. Kanaafuu, dargaggoonni haqaqabeessa ta'uu qabu.

Dhumarrattis barattooni jaalalaa fi kabaja hojii qabaachuu qabuu. "Namoonni hojii isaaniitti gammadan, namoota jireenya isaaniitti gammadani,"akkuma jedhamu hojiin itti qaana'amu hojjechuu dhiisuudha malee, hojii hojjennu sanaan ta'uu hin qabu. Hojii walcaalchisuun, tuffachuun mallattoo boodatti hafummaa ta'uu isaa hubachuu qabna. Walumaagalatti, garaagarummaa amantaan fudhachuu, waldanda'anii jiraachuu, hojii kamiyyuu bu'uura seeraatiin raawwachuu, biyya jaallachuu, dhugaa tarkaanfachiisuu, nama biroo miidhanii faayidaa addaa barbaaduu dhiisuu, cimani barachuun galma yaadan irra ga'uu fi biyyaa fi lammiileef hojiiwwan barbaachisoo ta'an raawwachuu, keessattuu ibsitoonni naamusa gaarii barattoota irraa kan eegamani.

Gilgaala 4

Gaaffilee armaan gadii hojiihedhaa.

haqa qabeessa	jaalala biyyaa
obsa	jaalala hojii
mirga kabajuu fi kabachiisuu	
waldanda'uu	

A. Saanduqa armaan olii keessatti kan kennamman muldhistoota naamusa himoota kanaa gaditti dhiyaatan keessatti irra caalaa deebii ta'a jettu bakka duwwaatti guuti.

1. Dargaggoonni naannoo Diinaafaa hordoftoota amantii garaagaraa ta'aniyyuu _____ waliin jiraatu.
2. Takollaani faa kan ofii isaanii hin tuqsiisan, kan biroottis hin bu'an, keessumattuu mirgoonni namoota biroo seeraan ala yoo sarbaman hin callisan waan ta'eef, naannichatti _____ fakkeenyummaa qabu.
3. Daanchaan dargaggeessa daldalaa yoo ta'uyyuu, bu'aa seeraan alaaf jedhee jecha isaa hin jijjiiru. Kanaafuu, naannichatti _____ jedhamee beekama.
4. Shamarreen bu'aa ba'ii hedduu keessa obsaan dabartee sadarkaa gaarii irra ga'uu isheef namoonni naannoo ishee akkuma maqaa keetii ati _____ ittiin jedhuun.
5. Har'a hojii xiqqoo fakkaattu osoo hin tuffatiin kan hojjetan dargaggoonni _____ qaban boru abbaa kaampaanii ta'uun namoota hedduu akka bulchan haqa dhokachuu hin dandeenyeedha .
6. Dargaggeessa _____ qabu walkabajuu fi waqixxummaan kan keessa jiraatu ,weerara biyyatti dhufu ofirraa dhorkuuf dadamm-aqsuu hin barbaachisu.

B. Sadarkaa biyyaatti ibsitoota naamusa barattoota irraa eegamu keessaa muraasa isaanii eeruun ibsaa.

2.3 Daangaa Aangoo

2.3.1 Aangoon Daangaa Dhabuu Irraan Kan Ka'e Rakkooowan Uumamuu Danda'an

- **Abbaan taayitaa tokko mana hojii mootummaa kam keessattuu aangoo kennameef daangaa malee kan itti fayyadamu yoo ta'e, rakkoo akkamiitu uumamuu danda'a?**

Qaaniidha

Obbo Shiibashiin lafa mooraa isaanii cinaa jiru irratti suuqii ijaaruu barbaadani, namicha naamusa kabachiisu kan ollaa isaanii jiraatu tokko waliin mari'atan. Namichis, "Rakkoo hin qabu, yoo haa diigamu jedhames anuu jiraa," jedheen. Haaluma kanaan Obbo Shiibashiin suuqicha ijaare. Haata'u malee, ji'a sadii osoo itti hin fayyadamin daandiin bakkicha irra waan ba'uuf, atattamaan akka diigan itti himame. Isaan garuu "Namicha ollaa koo naamusa eegsisu eeyyamsiiseera waanan ta'eef hin diigu," jedhan. Akkasumas abbaa taayitaa beekan tokkoof matta'aa keennuun miseensota koree naamusaa hunda akka hidhaman (to'ataman) taasisan.

Hojii Garee

Dhimma kana keessatti nama balleesse, taayitaa qabutti daangaa malee kan Fayyadame, sababa kanaan rakkoo uumame, akkasumas adeemsa kana keessatti waan ta'uun irra turee fi ta'uu qabu irratti gareen mari'achuun yaada keessan barreeffamaan dhiveessaa.

Ibsitoota olaantummaa seeraa kan ta'an keessaa tokko aangoo bulchiinsaa daangessuu fi to'achuu kan dandessisu tooftaan jiraachuudha. Aangoon daangadhabeessa yoo ta'e, seerri waan cabuuf hunduu seeraa ol ta'uun olaantummaan seeraa hiika waan dhabuuf rakkooowan hedduun uumamuu danda'u.

Aangoon daangadhabeessa yoo ta'e, sirna dhabeessummaan babaldhachuun mirgoonni lammiilee hojmaata seera dhabeessaan sarbamu. Aangoon qaamolee tajaajila kennuu yoo daanga'uu baate, mirgoonni fi dirqamoonni tajaajilamtootaa ni sarbamu. Kanumarraa ka'uun tajaajilamaan tokko mirga isaa karaa seera qabeessa ta'e kabachiisuurra matta'aa fi keetoo (ababbaltuu) fayyadamuu daandii filatamaa godhee fudhata; haaluma kanaan malaam maltummaan bakka fudhata. Aangoon daangadhabeessa yommuu ta'u, iftoominnii fi itti gaafatamummaan hin jiru. Kun ta'uu isaatiin abbootiin taayitaa seera cabsuu fi dhiisuun isaanii ifatti hin beekamu. Kanaafuu, namichi miidhaames taanaan miidhamuu isaa ifatti hin beeku. Miidhameera jedhee yoo dhiyeeffates, haalli itti komii isaa dhiyeeffachuu danda'u hin uumamu. Akkasumas qaamolee bulchiinsa mootummaa adda addaa fi miseensonni isaanii akka barbaadan waan hojjetaniif, mirgoonni lammiilee akka cabuuf sababa ta'eera.

Fakkeenyaaf namni kamiyyuu adabamuu kan danda'u ifatti kan dhorrameef, seera yoo cabsee argamee fi karaa seera qabeessa ta'een himatamee mana murtiitti yoo dhiyaate qofadha. Haa ta'u malee, daangaan aangoo yoo hin jiru ta'e namni tokko seera osoo hin cabsin, karaa seera qabeessa ta'een osoo hin himatamin akkasumas osoo itti hin murtaa'in abbaa taayitaa aangoon isaa daangadhabeessa ta'een adabamuu danda'a. Adeemsi akka kanaa yoo jiraate, mirgi murtii haqaa argachuu lammiileen qaban waan sarbamuuf naanna'ee, naanna'ee biyya miidha. Kanaafuu, daangaan aangoo jiraachuun dhimma baay'ee barbaachisaa ta'eedha.

Gilgaala 5

Gaaffiiwwan armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Daangaan aangoo dhabamuun olaantummaa seeraa mirkaneessuu keessatti akkamitti gufuu ta'uu danda'a?
2. Daangaan aangoo yoo hin jiraanne rakkoon uumamuu danda'u maali?
3. Lammiileen miidhamuu fi miidhamuu dhiisuu haala isaan itti beekuu hin dandeenye hojmaanni akkamii yoo jiraateedha?
4. Heera Itoophiyaa keeyyata 12 irra kan jiru dubbisuun, daangaan aangoo jiraachuun bu'aa inni qabu maal akka ta'e ibsaa.

2.4 Iccitii

2.4.1 Iccitii Eeguuf Of Eeggannoo Ta'uu Qabu

- **Naannoo keessan iccitiin eegamuu akka qabu kan ibsanii fi dubbatan jiruu? Mee ibsaa.**

- **Iccitii eeguuf of eeggannoon fudhatamuu qaban maal fa'a?**

Maanguddaayi

Obbo Maanguddaayi hojjetaa mana hojii tokkooti. Barreessituun takkaa fi qulqulleessituun takka isaaniif ramadamanii hojjetu. Yeroo baay'ee boqonnaa shayiif ba'an waajjira isaanii hin cufan. Waraqa wixinee irratti wixineessanis osoo hin cirin guuboo kosii keessa buusu. Barreessituttiinis kompiitara ishee osoo hin cufin gadiba'uu jaallatti. Kompiitarichattis hiriyoota ishee alaa dhufantu itti fayyadamu. Egaa yeroo tokko Obbo Maanguddaayi hojjetoota haaraa qacaramuuf ka'aniif qorumsa akka qopheessan ajajaman. Haata'u malee, namni hin eegamne tokko qorumsicha hunda waan argateef, qorumsichi ba'uu akka hin oolle shakkameera. Mee isinis ...

Gilgaala 6

Gaaffilee armaan gadii bu'uura dubbisichaatiin deebisaa.

1. Qorumsichi akkamitti akka ba'uu danda'e,
2. Haalli qorumsichi itti ba'uu danda'uu yoo jiraate, haalichi akka hin uumamneef of eeggannoon godhamuun irra ture bifa gabaasaatiin barreessuun dhiyeessaa.

Dhimmoonni icciti ta'an iccittummaan isaanii yoo eegamuu baate nama dhuunfaa, maatii fi biyya irratti miidhaa cimaa geessisuu danda'u. Kun ta'uu isaatiin iccitiin akka eegamuuf of eeggannoo guddaan taasifamuu qaba.

Yeroo baay'ee beekaniis ta'ee osoo hin beekin namoonni iccitii baasan, sababa iccitii sanaatiin miidhaa isaan irra ga'e ilaaluun "Osoo dubbachuun natti hafeera ta'ee, arrabni koo osoo cite ta'ee" jechuudhaan gaabbii guddaan yommuu namatti dhagahamu argama. Ta'uyyuu, iccitii eeguuf ofeeggannoo akkamiitu ta'uu qaba?

Iccitii eeguuf ofeeggannoon jalqaba ta'uu qabu, dhimmoota iccitii ta'an adda baasanii beekuu dha. Yeroo tokko tokko dhimmoota iccitii ta'an adda baasuu dhabuu irraan kan ka'e iccittoonni ba'uu danda'u. Kanaafi dhimmoonni iccitii jedhaman manneen hojii keessatti dambiiwwan naamusaa irratti tarreeffamanii kan taa'niif.

Icciticha eeguufis naamusa gaarii barbaachisa. Namoonni naamusa gaarii qaban dhimmoota iccitii ta'an akka hin tamsaasneef amanamoota. Karaa biroo namoonni naamusa gaarii hin qabne, faayidaa dhuunfaa isaaniif jecha iccitii baasuu danda'u. Fakkeenyaaf waajjira iccitiin keessa jiru osoo hin cufin deemuu, kompiitara iccitiin irratti barreeffamaa jiru osoo hin cufin deemu, ykn namoonni biroon akka itti fayyadaman eeyyamuu; waajjira tokko erga gaddhiisanii booda akka tasaa iccitii dura beekan sana yommuu baasantu muldhata. Kun ta'uu isaatiin, maal nadhibdee balleessuun, ofeeggannoo iccitii eeguuf taasifamu keesaa isa olaanaadha.

Gilgaala 7

Gaaffilee armaan gadii dubbisuun deebisaa.

1. Dhimmoonni iccitii ta'an dambii naamusaa irratti ibsamuun iccitiin akka eegamuuf akkamitti fayyada? Irratti mari'adhaa.
2. Naamusa gaarii gabbisuun iccitii eeguuf akkamitti gargaara?
3. Sababa maal nadhibdeedhaan haalawwan itti iccitiin ba'u akkamitti dhorkuun danda'ama?

Hojii Garee

Gaaffilee armaan gadii dhiyaatan gareen hojjechuun gabaasdhiyeessaa.

1. Mana barumsaa keessanitti dhimmoonni iccitii jedhaman maal fa'a? Iccitoota sana eeguufis ofeeggannoo akkamiitu godhamuu qaba?
2. Manneen hojii naannoo keessan jiran keessaa tokko filachuun mana hojii sanatti dhimmoonni iccitii jedhaman maal maal akka ta'an, iccitoota sana eeguuf ofeeggannoo maal maaltu akka godhaman gaafachuun gabaasa barreeffamaan dhiyeessaa.

2.4.2 Iccitii Eeguu Dhiisuun Rakkoowwan Inni Biyya Irraan Gahu

- **Iccitii eeguu dhiisuun miidhaa maalii biyya irraan ga'uu danda'a?**

Iccitii eeguu dhiisuun biyya irratti miidhaawwan hedduu dhaqqabsiisuu danda'a. Iccitoonni murteessoo ta'an kan daangaan biyyaa ittiin eegaman dhokfamanii harka diinaa yoo seenan, haala salphaa ta'een biyyi weeraramuu dandeessi. Kanaafi biyyoonni wayitii waraanaa basaastota isaanii gara dii-

nota isaaniitti erguudhaan iccitii jiru hundaa addaan baasanii beekuuf yaalii guddaa kan taasisaniif.

Karaa biraatiin immoo sababa iccitiin eegamuu hafuutiin qabeenyi biyyaa lakkoofsa hinqamnee fi hagana hin jedhamne qisaasa'uu, saamamuu fi barbadaa'uu danda'u. Fakkeenyaaf namni malaammaltummaadhaan maallaqa hedduu saame tokko saaxilamuu isaa yoo beeke biyya gad dhiisee ba'uu danda'a. Kanaafuu, kan saaxiles ta'ee kan dhimmicha dhaga'e sun icciti eegu qabu. Akkasumas mana murtii fi poolisiidhaan iccitoonni qabaman haala salphaa ta'een kan tamsa'an yoo ta'e, yakkamtoonni akka jalaa miliqan waan taasisuuf haala kanaanis lammiileen mootummaa isaanii irraa amantaa dhabuu danda'u. Kanuma irraa ka'uudhaan biyyi saamamuu, barbadaa'uu, lammiileenis maal nadhibe jechuun irra darbuu fi qabeenyi biyyaa qisaasa'uu danda'a.

Gilgala 8

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Iccitiin eegamuu hafuutiin biyya irratti rakkoo akkamii geessisuu danda'a?
2. Faranjii daawwannaaf biyya keenya dhufe waliin akka tasaa walbarree waan jiruu fi hin jirre osoon itti odeessuu, hiriyaan kiyya dhaga'ee natti dheekkame. "Maal taate, icciti biyyaa baay'ee dubbatte, gaarii miti naan jedhe." Animmoo namichi lammii biyya alaa waan ta'eef rakkoo hin qabu yaada jedhuun qaba; dhugumayyuu rakkoo maal qaba? Isin maal jettu?

Hojii Garee

- **Dhimmoota lamaan armaan olitti dhiyaatan keessaa tokko filachuun iccitiin eegamuu hafuu fi icciti baasuutiin biyya irraatti rakkoo uumamuu danda'u sakatta'aatii gareen gabaasa**

2.5 Toof taalee Ittisa Malaammaltummaa

2.5.1 Malaammaltummaa Ittisuuf Barbaachisummaa Dhaabbilee Dimookiraatawaa

Kiyyoon kun sitti mul'ataa? Sin sodaachisuu?

*Baj.bar.1996
qr. bil. 19.28*

Anaan kan sodaachise isa duuba jiru. sana

Fakkii 2.2 Malaammaltummaa ittisuuf dhaabbileen farra malaammaltummaa murteesso-odha

(barruu Sinamigibaar Hidhaa 2 Lakk . 4, 1995)

- **Kiyyoo fi adurreen maal bakka bu'uu isinitti fakkaata?**
- **Kaartunii fakkii dhiyaate keessatti waan fakkiiwwan bakka bu'an erga ibsitani booda, malaammaltummaa ittisuu keessatti fakkeenyummaa inni qabu ibsaa.**

Eenyutu Sirriidha?

Usmaan malaammaltummaa ittisuu keessatti ejjennoo humni poolisii gahaadha jedhu kan qabu yommuu ta'u, Mihirat garuu ejjennoo addaa qaba. Walamansiisuuf marii isaan gegg-

eessan akka armaan gadiitti dhiyaateera:

Mihirat: Yakki malaammaltummaa yakkawwan amaleffatamaa irraa adda ta'uu isaa hubattaa?

Usamaan: Hubannoo addaa maal barbaada? Yakki, yakka.

Mihirat: Isa eenyutu miti jedha? Yakki malaammaltummaa garuu yakkawwan biroo waliin yommuu ilaalamu amaloota addaa waan qabuuf xiyyeeffannoo addaa barbaada.

Usmaan: Haata'u! Amaloonni kun maal fa'a?

Mihirat: Tooftaan raawwannaa yakka malaammaltummaa yeroo baay'ee akka feeteetti ykn caallisamee miti; gochi isaa caalmaatti haala gaariin itti yaadamee of-eeggannoo guddaan kan raawwatamuudha. Ta'us yakkawwan amaleeffataman biroo waliin yommuu madaalamu, walxaxaa fi miidhaan isaas baay'ee jibbamaa isa taasisa. Kanaafuu, gochicha ittisuufis hojmaata gurmaa'aa gaafata.

Mihirat: Kan biroos siifan dabala.

Usmaan: Eenyutu jibba. Ittifufi.

Mihirat: Dabalataan yakka malaammaltummaatiin kan miidhamu hawaasa mara. Yakkaan ani miidhameera kan jedhu, dhimmichaafis abbummaa kan fudhatu atattamaan hin dhiyaatu. Yakkawwan amaleeffatamoon garuu

nama dhuunfaa ykn maatii miidhuu danda'u. Namichi ykn maatiin miidhame dhimmicha gara mana murtiitti yoo dhiyeeffate yakkichaaf furmaanni argamuu danda'a. Qabixiwwan biroo kaa-suunis ni danda'ama.

Mihirat: Egaa qabxiileen kunniin yaka malaammaltummaa adda hin taasisan jettaa?

Usmaan: Dubbichi erga akkana ta'ee ibsi anaaf kennite gaariidha; ammas taanaan ejjennoonqabu kan na jijjiirsisu miti.

Mihirat: Kanneenii fi dhimmoota biroofis ejjennoon kiyya garuu amalli malaammaltummaa adda waan ta'eef dhimmicha abbummaanfudhatee hordofuu kan danda'u dhaabbileen farra malaammaltummaa ijaaruun barbaachisaa fi murteessaadha kan jedhuudha. N hubattee?

Usmaan: Sirriitti kanan hubadhe yoo jiraate, yaada ati amma anatti himte ilaalcha kee ta'uu isaati.

Gilgaala 9

Waliin marii armaan olitti dhiyaate bu'uura godhachuun gaaffilee itti fufanii argaman irratti mari'adhaa.

1. Isinoo yaada eenyuutu sirriidha jettu?

Sababoota dhiyeessuun waliin mari'adhaa.

Malaanmalatummaa hadheeffatanii ittisuu fi hundee isaatii balleessuun hawaasa malaammaltummaa irraa qullullaa'e uumuun dhimma boriif hin kaa'amneedha.

Malaammaltummaa irratti hadhee-ffatanii qabsaa'uu fi balleessuun sababoonni barbaachisaniif hedduun yoo jiraateyyuu hangafoota kan ta'an akka armaan gadiitti kan dhiyaataniidha.

Malaammaltummaan sirna dimookiraasii fi bulchiinsa gaarii kan diiguudha. Humnoonni malaammaltummaa keessa galan, sirni hojmaata iftoominaa fi itti gaafatamummaa akka jiraatu hin barbaadan. Sababani isaas saaxilamuu fi ittigaafatamuu waan danda'aniif. Sirni iftoominaa fi itti gaafatamummaa yoo jiraachuudhaa baate immoo olaantummaa seeraatiif bitamuun ni bada. Olaantummaan seeraa yoo dhabame mirgoonni lammiilee haala hin taaneen ni dhiitamu. Kana ta'uu isaatiin malaammaltummaa ittisuuf sirni iftoominaa fi ittigaafatamummaa jiraachuu filannoo hin qabu.

Malaammaltummaan misooma biyyaa boodatti kan deebisu yakka farra guddina ummataa fi jireenya gaarii kan ta'eedha. Kunis guddinaaf farra kan ta'e yakki malaammaltummaa keessumattuu ummattoota biyyoota hiyyeeyyii garmalee miidha. Sababni isaas maallaqni mootummaan lammiilee irraa sassaabee misooma hawaasummaa fi dinagdeef oolchuu qabu abbootii taayitaa ofittumme muraasaan saamamuun misoomni akka hin ariifanne taasisa. Kana ta'uu isaatiin malaammaltummaan kan ittifamuun irra jiru, gufuu misoomaa fi yakka jibbisiisaadha.

Yakki malaammaltummaa walxaxaa fi yeroo baay'ee immoo abbootii taayit-aatiin raawwatamu waan ta'eef, yakkawwan biroo irraa yakkicha adda taasisa. Haala kanaan malaammaltummaa labsiiwwanii fi dambiiwwan baasuu qofaan ittisuun fi dhorkuun hin danda'amu. Kanaafuu, biyyoonni fi mootummoonni yakka ulfaataa kana irratti dhaabbilee qabsaa'uu qaban hundeessu.

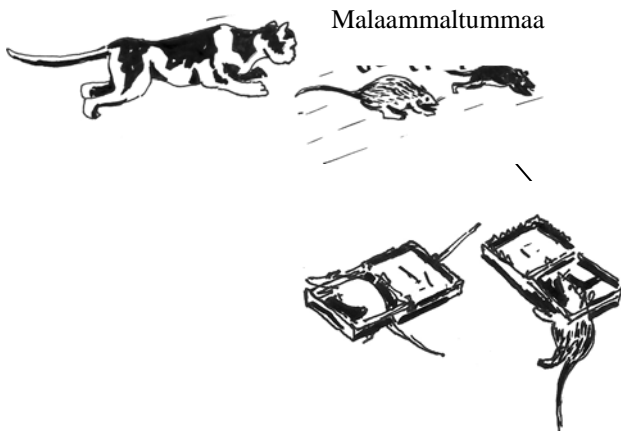
Biyya keenyatti komiishiniin naamusaa fi farra malaammaltummaa federaalaa fi naannoo malaammaltummaa ittisuuf waajjiralee labsiin hundeefamaniidha. Waajjirichi barumsa naamusaa kennuun, waajjiraalee keessattis hojmaata malaammaltummaaf saaxilaman sirreessuun, akkasumas yakkamtoota malaammaltummaa raawwatan seeratti dhiyeessuun malaammaltummaa ittisu.

Gilgaala 10

Gaaffilee armaan gadii dubbisuun irratti mari'adhaa.

1. Malaammaltummaan haala kamiin bulchiinsa gaariif gufuu ta'a?
2. Malaammaltummaan misoomaaf gufuu kan ta'u akkamitti ?
3. Yakka malaammaltummaa ittisuuf waldhaansoo cimaa kan ba rbaachiseef maaliif?
4. Biyya keenyatti malaammaltummaa ittisuuf dhaabbileen hundeeffaman hojjin isaanii maal fa'a?

2.5.2 Malaammaltummaa Ittisuu Keessatti Gahee Qaamolee Haqaa

Fakkii 2.3 Malaammaltummaa haa ittisuu

Fakkii 2.4 Malaammaltummaa ittisuun haqa haa mirkaneessinu.

- **Ergaa tokkoon tokkoon fakkii dabarsu ibsaa.**
- **Gama malaammaltummaa ittisuutiin gahee qaamolee haqaa ilaalchisee fakkeenyummaa fakkichaa ibsaa.**

Qaamoleen haqaa kan akka poolisii, mana murtii, abbaa alangaa fi kkf malaammaltummaa ittisuu keessatti qaamolee aangoo olaanaa qabanidha. Qaamoleen haqaa kunniin namoota seeraa ala ta'an (yakkamtoota) hordofuun kan sirreessanii fi adabuudhaan kabajamuu olaantummaa seeraatiif gahee guddaa qabu. Malaammaltummaan akkumma yakka ta'e malaammaltuu kan ta'e kami irrattuu

qaamoleen haqaa kunniin hordofanii bu'uura seerri ajajuun tarkaanfii sirreessaa fudhatu.

Biyya keenyattis malaammaltummaan yakka waan ta'eef seera adaba yakkaa keessatti tumameera. Kanaafuu, kanneen akka poolisii, mana murtii fi abbaa alangaa ta'an qaamoleen haqaa yakkamtoota qabuun, gara murtiitti dhiyeessuurra darbees bu'uura seeraatiin qaamolee adabuu danda'aniidha.

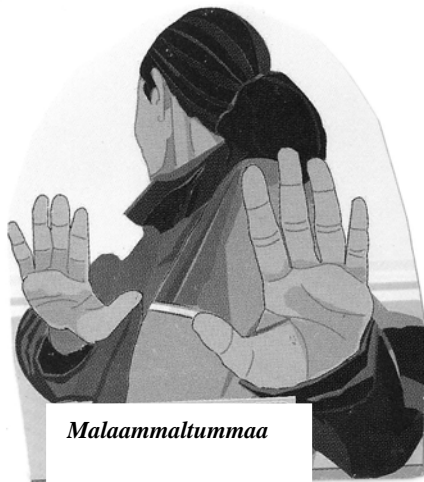
Gilgaala 11

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Dhaabbileen qaamolee haqaa jedhaman kanneen akkamii faadha?
2. Karaa qaamoleen haqaa malaammaltummaa ittisan maal faa'aa?

2.5.3 Malaammaltummaa Ittisuu Keessatti Gahee Hawaasaa

- **Waldhaansoon farra malaammaltummaa ummata hirmaachise bu'aa barbaadamu kan argamsiisu isinitti fakkaataa?**
- **Qabsoo farra malaammaltummaa kee-ssatti ummata hirmaachisuun akkamitti danda'ama?**

Malaammaltummaa

Sarara bilbilaa bilisa

Fakkii 2.4 Malaammaltummaa ittisuu ittigaafatamummaa lammailee hundaati. Madda KNFMF (Komiishinii Naamusaa fi Farra Malaammaltummaa Federaalaa)

Fakkii armaan olitti dhiyaate bu'uura godhachuudhaan gaaffilee kanatti aanan deebisaa.

- **Ergaan tokkoon tokkoon fakkii kanaa dabarsu maal isinitti fakkaata?**
- **Lakkoofsi 988 jedhu maal isinitti fakkaata? Faayidaan isaa maali?**
- **Ergaa fakkiiwwan kunniin dabarsanii walbira qabnee yommuu**

ilaallu, malaammaltummaa ittisuuf gaheen hawaasaa maal ta'uu qaba jettu?

Daadhii Abbaa Masxat

Jiraataa naannoo Kurtumme kan ta'e Daa-dimoos qarshii dhibba shaniin ittigaafatamaa kutaa qabeenyaa waajjira tokko ta'ee qacarame. Erga qacaramee yeroo gubaabaa keessatti of jijjiiruu irra dabree maatiin isaa rakkattoota ta'aa jireenya boohaarsaa (bashannanaa) akka jiraatan taasise. Obboleessa isaa quxisuuf (eegoof) konkolaataa xiqqaa (minibus) biteeraaf, rakkattoota fi jaarsolii ollaatti argaman hunda ni gargaara. Wayita ayyana waggaa dadhaboota ollaa isaa jiraniif hoolaa fi lukkuu bita. Sababa kanaan baay'isee jaallatamaa ta'eera. Hiriyota isaas hooteela isaan arganii hin beekne geessuun ni bashanansiisa, ijoollee ganda sana jiraatan keessaa kan akka isaa jaallatamaan hin jiru. Egaa gariin waan kun malaammaltummaa ta'uu hin hafu, mucicha gorsuu qabna yommuu jedhan, kanneen biroon immoo qaamolee farra malaammaltummaatti eeruu qabna jedhu. Warri garee sadaffaan immoo waan barbaadeyyuu yoo hojjete mucaa waan gaarii raawwatu kana eebbisuu malee ceepha'u hin qabnu jedhu. Mee isin dhimma kana ilaalchisee maal jettu?

Gilgaala 12

Hojii Garee

- Dhimma armaan olitti dhiyaate bu'uur-effachuun gareen ta'uun ofii keessan akka Daadimoos ta'uun waan raawwachuun isinirra jiru barreeffamaan gabaasa dhiyeessaa.

Malaammaltummaan sirna dimook-iraasii kan diigu, bulchiinsa gaarii kan booressu, haqummaa kan maqsu guddina dinagdee fi hawa-asummaa boodatti kan harkisu waan ta'eef hawaasni dhimma hadheeffatee itti qabsaa'uu qabu dha. Gama kanaan hawaasni shoorra hedduu taphachuu danda'a.

Namoonni malaammaltummaa raawwatan rakkatanii osoo hin taane, fedha ofittummaa'aa isaanii irraa kan madduu fi dafanii duroomuuf jecha aangoo fi ittigaafatamummaa isaanii dahoo godhachuun yakka guddaa raawwatamu waan ta'eef, hawaasni haala gaariin hubachuutu irra jira. Kanaafuu, malaammaltummaan hawaasa balaaf kan saaxilu, diina adda duree waan ta'eef, hubannoon ittisuuf murannoo qabaa-chuun hawaasa irraa eegama.

Karaa seeraa ala ta'een faayidaaleen argaman muraasas ta'ee hedduun malaammaltum-maadha. Waan ta'eefis faayidaa akkamiyyuu karaa seeraa ala ta'ee argachuuf yaaduu dhiisuu, akkasumas ciiga'uun hawaasarraa eegama.

Malaammaltummaan guddina dimook-iraasiitii fi bulchiinsa gaariif balaa

waan ta'eef namoota hirmaattuu gocha kanaa ta'an seeraan akka gaafataman taasisuuf hawaasni ittigaafat-amummaa olaanaa qaba. Akkasumas, gochawwan malaammaltummaa yeroo fi bakka kamittiyyuu ittisuudhaan malaanmaltoonni akka saaxilaman, qaama ilaallatuuf eeruun gocha hawwaasarraa eegamuudha.

Dhumarrattis bakka deemnu hundatti malaammaltummaaf sababa ta'u jennee kan tilmaamnu hojmaata badaa eeruun dhimma biroo hawaasarraa eegamuudha."Goondaan walqabattee galaana ceeti," akkuma jedhamu hawaasni walta'ee malaammaltummaa ittisuu, akkasumas bu'uuraan balleessuuf haalli itti danda'amu waan jiruuf, malaammaltummaan dhaabuun ni danda'ama.

Gilgaala 13

Gaaffilee armaan gadii gareen irratti mari'adhaa.

1. Malaammaltummaa balleessuu keessatti gah-een hawaasaa maal akka ta'e mari'adhaa.
2. "Malaammaltummaa balleessuun ni danda'ama" ykn "malaammaltummaa balleessuu osoo hin taanee xiqqeessuutu danda'ama" yaada jedhu lamaan irratti mari'adhaa.

Cuunfaa Boqonnichaa

Heerri MFDRI fi Heeronni naannolee karaa bakka bu'ootaa uummanni filee ergateen dokumentii mirkanaa'edha. Heerri Federaalaa ummattoonni biyyattii keessa jiran filatee kan ergateen bakka bu'oonni walmari'atanii kan mirkanaa'e yoo ta'u, Heeronni naannolee ummattoota naannoo keessa jiraatuu kan filate miseensonni manneen marii naannoo walmari'atee sanadoota mirkanaa'aniidha.

Olaantummaan seeraa mirkanaa'uuf naamusni gaariin furtuu akkuma ta'e sadarkaa biyyaatti barattoota irraa naamusawwan gaarii hedduutu eegamu. Kanneen keessaa namni tokko yoo dubbate waldhaggeeffachuu, waldanda'uu, waldhabinsa karaa nag-aa hiikuu, jaalala biyyaa fi kkf keessatti argamu.

Daangaa aangoo murteessuun, olaantummaa seeraa mirkaneessuuf gumaa-cha eeyyantaa akkuma qabu hundaa, daangadhabeessummaan aangoo akka olaantummaan seera hin jiraanne gochuu keessatti gahee olaanaa qaba. Keessumattuu, daangaan aangoo dhibuun hojmaanni iftoominaa fi ittigaafatamummaa akka hin jiraanne gochuun namoonni aangoo isaanii

daangaa ala baasuun akka hojjetanii fi sarbamuu mirgoota bu'uuraa lammiileef sababa ta'uu danda'u.

Iccitii eeguu dhiisuun rakkoowwan hedduu sadarkaa biyyaatti uumuu waan danda'uuf, iccitii eeguuf ofeeggannoo barbaachisaa ta'uu malu gochuu qabna. Odeeffannoo fudhatamuu qabu keessaa dhimmoota iccitii ta'an adda baasnee beekuu fi amanamummaa fi ofeeggannoon eegu-un isaan angafoota.

Malaammaltummaan olaantummaa seeraaf balaadha. Malaammaltummaan, yakka hawaasni hadheeffatee kan itti qabsaa'u yommuu ta'u, gama birootiin dhaabbilee malaammaltu-mmaa ittisuuf fi qaamoleen haqaa ni barbaachisu.

Komiishiniin naamusaa fi farra malaammaltummaa dhaabbata malaammaltummaa ittisu yoo ta'u poolisiin, abbaan alangaa fi abbootiin seeraa immoo malaammaltummaa ittisuuf qaamolee haqaati. Dhaabbileen kunniinii fi qaamoleen haqaa qofaan malaammaltummaa ittisuuf ga'aadha jechuu miti. Kanaafuu, hawaasni malaanmaltoota eeruun, ajaa'ibsifachuurrra saaxiluu fi kkf ittigaafatamummaa lammu-mmaa isaanii bahuu qabu.

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Gaaffilee armaan gadii dubbisuun sirrii kan ta'e "dhugaa", dogoggoraa kan ta'e "soba" jechuun deebisaa.

1. Malaammaltummaa ittisuuf poolisiin qofti ga'aadha.
2. Iccitiin biyyaa kan eegamu abbootii taayitaa olaanaa qofaani.
3. Daangaan aangoo yoo hin jiru ta'e iftoominnii fi ittigaafatamummaan hin jiru
4. Sadarkaa mana barumsaatti malee sadarkaa biyyaatti naamusni barataa irraa eegamu hin jiru.
5. Heerri federaalaa fi heerronni naannolee bifaanis qabiyyeedhaanis garaagarummaa hin qaban.

II. Armaan gaditti ittigaafatamummaa jiran waliin walitti firoomsaa.

A.

1. Barumsa naamusaa fi farra malaammaltummaa banal'isuu
2. Yakkamaa qabuu
3. Yakkamaa seeraan adabuu
4. Qorannaa sirna hojmaataa geggeessuu, hojii irra olmaa isaa hordofuu

B.

- A. Abbaa alangaa
- B. Komishinii naamusaa fi farra malaammaltumma
- C. Mana Murtii
- D. Poolisii

III. Bakka duwwaa armaan gadii jechoota ykn gaaleewwan kanatti aananii jiraniin guutaa.

- Dhaabbilee farra malaammaltummaa
- Heera mootummaa federaalaa
- Mootummoota Naannolee
- Komiishinii Naamusaa fi Farra Malaammaltummaa Federaalaa
- Mootummoota naannolee
- Komiishinii Naamusaa fi Farra Malaammaltummaa Naannolee
- Heera Federaalaa
- Olaantummaa seeraa
- Malaammaltummaan
- Manneen murtii

1. Mana marii naannootiin kan mirkanaa'uu heera _____ ti.
2. _____ qaamolee haqaa malaammaltummaa ittisan dha
3. _____ malaammaltummaa ittisuuf sadarkaa biyyaatti dhaabbata labsiidha hundeeffameedha.
4. Qaamoleen haqaa namoota seeraa ala ta'an sirreessuu fi adabuun _____ akka kanajan taasisa.
5. _____ n yakka.

IV. Gaaffilee armaan gadiif deebii sirrii ta'e filadhaa.

1. Maqaa heera federaalawaa sirrii ta'e kan qabu isa kami?
 - A. Heera Diimookiraatawaa Rippabilika Itoophiyaa
 - B. Heera Federaalawaa Dimookiraatawaa Itoophiyaa
 - C. Heera Dimookiraatawaa Federaalawaa Itoophiyaa
 - D. Heera Federaalawaa, Dimookiraatawaa Rippabilika Itoophiyaa
2. Yaada qajeelaa (sirrii) kan qabate isa kami?
 - A. Heerri naannolee seerota biyyaa hundaaf seerota olaanaadha.
 - B. Heerri naannolee seera olaanaa naannichaati
 - C. Heerri naannolee karaa Mana Mamaree Federaalaatiin kan mirkanaa'edha.
 - D. Heerri naannoo darbee darbee heera federaalaa waliin walfaalleessa
3. Faayidaa aangoon daangaa qabaachuu kan agarsiisu isa kami?
 - A. Olaantummaan seeraa mirkanaa'uu
 - B. Hoj-maanni iftoomaa fi itti gaafatamummaa akka jiraatu gochuuf
 - C. Seer-dhabummaan akka hin moone gochuuf
 - D. Hunduu deebii ta'u.
4. Kanneen armaan gadii keessaa daandii ittisa malaammaltummaa kan hin taane isa kami?
 - A. Barsiisuu
 - B. Hoj-maata badaa malaammaltummaaf saaxilamu sirreessuu
 - C. Malaanmaltoota seeratti dhiyeessuu
 - D. Hunduu deebii ta'u.

IV. Gaaffilee dhiyaataniif deebii gabaabaa kennaa.

1. Wayita daangaan aangoo hinjiraannetti iftoominnii fi ittigaafatamummaan hin jiraatu jechuun maal jechuudha?
2. Hoj-maata malaammaltummaaf saaxila baasuu danda'an keessaa sadii eeraa.
3. Iccitii eeguuf of eeggannoo ta'uu malu keessaa inni jalqabaa dhimmoota iccitii ta'an adda baasanii beekuudha yoo jedhamu maal jechuudha?

BOQONNAA SADI

WALQIXXUMMAA

Kaayyolee Boqonnichaa Boqonnaa kana barattee yeroo xumurtu:

- Mirgoota sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa heera Mootummaa Federaalawaa Dimookiraataa Rippabilika Itoophiyaa keessatti tumame beekta.
- Walqixxummaan sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa fi mirgi walqixa fayyadamuu yoo kabajamuu baate miidhaa inni geessisu hubatta.
- Walqixxummaan dubartootaa fi dhiirotaa haala kamiyyuu keessatti kabajamuu isaanii qayyabatta.
- Mirgoonni qaama miidhamtootaa kabajamuu akka qabu qayyabatta.

3.1 Mirga Ofiin Of Bulchuu Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattootaa

- **Mirga ofiin of bulchuu ummattootaa biyya keenya keessatti kabajamuun faayidaalee maal, maali kan kennu isinitti fakkaata?**

Sirna dimookiraasii keessatti beekamtiin mirgoota walqixxummaa ummattootaaf kennamuun kabajamu. Ka'umsama kanaan saboonni, sablammoonnii fi ummattoonni ofiin of bulchuu danda'uun ibsituu sirna dim-

ookiraasii keessaa isa tokko. Sirna dimookiraasii biyya keenyatti ijaar-amaa jiruun mirgoonni sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa mirkanaa'uu danda'eera. Saboonni, sablammoonnii fi ummattoonni gulantaa bulchiinsaa hundatti hirmattuu fi abbaa aangoo mootummaa ta'uu danda'aniiru. Sochiiwwan misoomaa naannoolee isaanii geggeeffamu keessatti miira abbummaatiin hirmaattuu taasisseera. Mirgi ofiin of bulchuu sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa mirkanaa'uun sirna dimookiraasichaa kan cimsu waan ta'eef, lammiilee gidduutti walqixxummaan akka dagaagu taasisa.

Gilgala 1

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Mirgoonni walqixxummaa ummattootaa beekamtii argachuun faayidaalee inni gonfachiisu ibsaa.
2. Mirgoonni ofiin of bulchuu ummattootaa yoo hin kabajamne miidhaa inni geessisu maal ta'uu danda'a?

3.1.1 Birbaachisummaa Naannoo Ofii Waliin Misoomsuu fi Mirga Walqixxummaan Itti Fayyadamuu Sobootaa, Sablammootaa fi Ummattootaa

Fakkii 3.1. Dhaabbilee misooma adda addaa ummattoonni waliin irraa fayyadaman

- **Fakkichi maal agarsiisa?**
- **Dhaabbilee misoomaa naannoo Keessanitti argamantarreessuun ibsaa.**
- **Dhaabbilee misoomaa tajaajila kennan kana uummanni haala attamiin ittifayyadamaa jira?**

Gaaffii Misoomaa Kan Ummata Gandichaa

Obbo Hirphaan ganda jiraatanitti bishaan qulqulluun, ibsaa fi tajaajilli bilbilaa haala ga'aa ta'ee ummata

walhin geenye. Tajaajiloonni muraasni jiranis loogummaa fi hojmaata iftoomina hinqabneen ummata qhaqqabu. Ka'umsa kanaan uummanni hedduun miidhaa olaanaa isa qaq-qabe kana hadheeffachaa jira. Hojii raawwachii-ftuun gandichaas bu'uura heeraatiin dirqama itti kenname hin baane. Uummanni garuu gama misoomaatiin rakkoolee mudatan hiikuu fi dammaqinaan hirmaattuu ta'uuf fedhii olaanaa qaba. Bu'uuruma kanaan bakka bu'oonni ummataa qaamolee bulchiinsaaf deddeebi'anii ibsaniiru. Dhaabbileen tajaajila hawaasummaa kennan kun humna ummata gandichaan misoomsuu fi walqixa itti fayyadamuuf gaaffii dhiyeessaniiru. Haata'u malee, deebii quubsaa hin arganne. Ta'eyyuu, geggeessitoonni gandichaa nuyi bakka bu'oota keessan waan taaneef hojii nu fayyada jennu hojjenna. Isinis waan nuyi jennu fudhachuun raawwachiisuu fi ittifayyadamuu qabdu jechuun ibsaniiruuf.

Gilgala 2

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Geggeessitoonni ganda Obbo Hirphaan keessa jiraatu gaaffii misoomaa ummataatiif deebii seera qabeessa kennan jettuu? Maaliif?
2. Ummatichi ittifufinsaan rakkoo isaa hiikuuf maal gochuu qaba jettu? Irratti mari'adhaa.
3. Ummatichi dandeettii gandichi qabuu fi deggarsa ofii dhiyeessuun waliin irraa fayyadamna jedhee gaafachuun dogoggoraa? Maaliif?

4. Naannoo keessan haalli akka kanaa jiraa? Yoo jiraate fuula duratti maal hojjechuu fi jijjiiruu yaaddu?

Naannolee Misooma Biyyaarraa Walqixa Fayyadamtoota Taasisuuf, Nageenya Mirkanessuu fi Misooma Ariifachiisuu

Walqixxummaan sabootaa, sablammo-otaa fi ummattootaa kabajamuun ittig-aafatamummaan hawaasa bal'aa waan mirkanaa'uuf, lammiileen naannoo isaanii misoomsuuf ga'ee olaanaa qabu. Mirgoonni walqixxummaa ummattootaa yoo mirkanaa'u haala waliin jiraachuu fi waldanda'uun ummattootaa ni uumama. Yoo kana ta'e ummanni qabeenyaa biyyaas ta'ee naannootti walqixa fayyadamaa ta'uu danda'a. Llammiileen misoomaarraa walqixa fayyadamtoota ta'uun hiyyummaa fi boodatti hafummaa balleessuuf onnee isaanii guutuun waliin hirmaatu.

Saboonni, sablammoonni fi ummatoonni Itoophiyaa qabeenyaa fi misooma naannoo isaanii ta'e biyyaatti walqixa fayyadamoo ta'uun isaanii tokkummaa biyyaa cimsa. Waliin misoomuus ta'ee waliin hojjechuuf caalmaatti kakaasa. Misooma ariifachiisa. Misoomni ariifataan yoo mirkanaa'u waraanarra nagaan, diigamuurra tokkummaan, boodatti hafummaarra guddinni kan dhugooman ta'u.

Gilgala 3

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Ummanni misooma naannoo isaanii walqixa fayyadamaa akka ta'anu hawaasarraas ta'ee isin irraa maaltu eegama?
2. Guddina waliif faayidaaleen waliin hojjechuun argamsiisu tarreessaa.
3. Biyya walqixa fayyadamuun hin jirre keessatti maaltu uumamuu danda'a?

3.2 Walqixxummaan Fayyadamuun Yoo Hin Jirre Miidhaa Inni Geessisu

- **Mirgi walqixxummaan fayyadamuu yoo kabajamuu hafe, miidhaa maalii geessisuu akka danda'u ibsaa.**

Akka yaadaa fi sirna diimookiraa-tawaatti, mirgi akka mirgummaa isaatti kabajamuu qaba. Mirga kabajuu dhiisuun, lammiilee gidduutti hariiroon olaantummaa fi gadaantummaa akka jiraatu taasisa. Kunis hawaasa keessatti waldiddaan akka uumamuuf sababa ta'a. Haaluma kanaan uummanni mirgisaa hin beekamnee fi hin kabajamneef mirgasaa dhabee taa'uu waan hin dandeenyeef qabsaa'ee mirga isaa kabachiisuuf dirqama. Waraanni sosocho'uu fi nageenyis boora'uu danda'a. Haaluma kanaan guddinni (misoomni) hafee badiisni duubaan hordofuu danda'a.

Keessumattuu, biyya akka keenya saboonni, sablammoonni fi ummatt-

oonni hedduun keessa jiraatan keessatti walqixxummaan fayyadamuun ummataa yoo kabajamuu hafe sirna dimookiraasii ijaaruun hin danda'amu. Waan kana ta'eef, mirga ummataa beekuu fi kabajuun mirga lammiiileen qaban kamiyyuu kabajuudha.

Waldegaranii misoomuu fi misoomni ittifufiinsa akka qabaatu gochuuf, mirgoonni osoo hincaccabin kabajamuu qabu. Kunis walqixxummaa, mirgaa fi faayidaa lammiiilee kabachiisuuf gargaara.

Dimookiraasii → Walqixxummaa → Nagaa →
Hojii → Misooma → Badhaadhina

Gilgaala 4

Yaadawwan armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. "Walqixxummaa malee dimookira-asii, dimookiraasii malee nagaa, nagaa malee hojii, hojii malee misooma, misooma malee badhaadhummaan hin argamu. Waan kana ta'eefis biyya walqixxummaan hin jirretti naanna'ee, naanna'ee badiisaa fi kufaatiin jiraachuun ifaadha."
2. Ummanni misoomaa fi guddina waliif waliin akka yaadan mirga walqix-xummaatti fayyadamuun faayidaa inni qabu baldhinaan ibsaa.
3. Biyya keenyatti sirna dimookiraasii cimaa ijaaruuf mootummaa fi tokkoon tokkoon lammii irraa maaltu eegama?
4. Saboonni, sablammoonni fi ummatt-oonni walqixxummaa fi migootatti walqixa fayyadamuu yoo fudhachuu fi kabajuu dhiisan, rakkoolee maal maal uumuu danda'a?

3.3 Walqixxummaa Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattootaa

3.3.1 Bu'aa Kabajamuun Afaanotaa fi Ibsitoota Aadaa Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattoota Itoophiyaa

Fakkii 3.2 Itoophiyaan biyya argama ummattoota adda addaa

• Waan fakkicharraa hubattan hiriyoota daree keessaniif ibsaa.

Ibsitoota mirga walqixxummaa ummattootaa kan ta'an keessaa tokko afaan sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa, akkasumas ibsitoonni aadaa biroon kabajamuudha. Ibsituu eenyummaa ummataa kan ta'e afaan, kan biroos ibsitoonni aadaa fi kkf, tokko kan biroo gadi ta'uu ykn caaluu hin danda'u. Hunduu akka aadaa isaatti walqixxummaan kaayyoo waliitiif waliigalteen jiraachuu danda'u. Bu'uura kanaan biyya keenyatti afaan adda addaa, ibsitoonni aadaa biroon jiraachuun akka rakkootti osoo hin taane ibsitoota miidhaginaa waan ta'aniif, akka badhaadhummaatti ilaalamuutu barbaachisaadha.

Tokkoon tokkoon namaa afaan ofiisaatti gargaaramuu, aadaa isaatti boonuu fi guddisuu akkuma danda’u, haala walfakkaatuun mirga nama biroo fudhachuu fi kabajuun ibsituu qaroominaati. Mirgaa fi bilisummaan kun haala kamiinuu daangeffamuus ta’ee dirqisiisanii dhorkuun hin danda’amu. Kunis Heera keessatti keeyyata 27 irratti ifaan tumamee argama. Namni kamiyyuu, bilisummaa yaaduu, ilaal-chaaf fi amantii waan qabuuf, tokko mirga biroo kabajee mirga ofiisaa mir-kaneeffachuutu irraa eegama. Namni kamiyyuu inni tokko olaanaa, kan biroon immoo gadiaanaa akka ta’etti ilaalamuu hin qabu. Hunduu walqixa. Walumaagalatti, afaan lammiilee fi ibsitoonni aadaa biroon walqixxummaan kabajamuu yoo baate, loogummaatu hordofa. Haalli loogummaa fi cunqursaa kun immoo lammiileehunda kan miidhudha. Kanaafuu, afaan kabajamuun mirgoota walqixxummaa, ibsitoota aadaa biroon sirna dimookiraatawaa ijaaruu fi bu’uura tokkummaa cimsuuf baay’ee barbaachis-aadha. Waan kana ta’eef, lammiin ka-miyyuu ibsitoonni aadaa ofii isaa akka kabajamuuf, hamma barbaachisetti kan biroo kabajuu fi walqixxummaa isaaniifis cimee dhaabbachuutu irra jira.

Gilgaala 5

Gaaffilee armaan gadii irratti mari’adhaa.

1. Afaanis ta’ee ibsituun aadaa walqixxummaan haa kabajaman yoo jedhamu dhimmoota maalfaa’a hammata?
2. Afaan garaagaraa, amantiiwwanii fi ibsitoonni aadaa biroon jiraachuun ibsitoota tokkummaa keenyaati yoo jedhamu maal jechuudha?

3.4 Walqixxummaa Saalaa

- **Walqixxummaan saalaa kabajamuun faayidaalee maal maal argamsiisa?**

“Wixinee Seera Maatii Haaraa”

Manni marii naannoo tokko seera maatii haaraa wixineessuu irratti argama. Kaayyoon wixinee seerichaa tokko qabeenya maatii seeraan dhaaluu kan ilaallatuudha. Bu’uuruma kanaan keeyyattoota wixinee seerichaa keessaa tokko mirgi dhaaltummaa ijoollota dhiiraa qofaaf murteessa. Miseensonni mana marii naannichaa hedduun akka duudhaan aadaa naannoo isaanii eeyyamutti fudhachuun wixinee keeyyatichaa deggaruudhaan falmaniiru.

Madda: Barumsa Mirga Namummaa Babaldhisuu, 1990

Gilgaala 6

Bu’uura dubbisa olitti dhiyaateen gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Bu’uura Heera MFDRI keeyyata 35 wixineen seeraa kun fudhatama qabaa?
2. “Dubartiin qabeenyaa fi meeshaa horachuu fi abbummaa qabaachuuf, qabeenyaa fi horata horatte sana waan birootti dabarsuu fi dhaalchisuuf mirga qabdi,” kan jedhu maal jechuu isinitti fakkaata? Mari’adhaa.

Walqixxummaa saalaa yommuu jedhamu mirgoota dimookiraasii, mirgoota namummaa, heerichaa fi seera duratti mirgoota biroo beekamtii argatan hunduu dubartoonni dhiirotaan waliin walqixa jechuudha. Walqixxummaan dubartootaa, dubartoonni dhiirotaan walqixa ilaalcha isaanitti fakkaate qabachuu fi tarkaanfachiisuu, gaa'eelaa fi qabeenya irratti walqixa murteessuu, mirga filuu fi filatamuu, gocha miidhaa fi boodatti hafaa namummaa isaanii xureessu irraa bilisa ta'uuf mirgoota qabu.

Walqixxummaan dubartootaa yoo kabajame, guddinaa fi badhaadhina biyyaatiif dhiirotaa gadi kan hin taane ga'oo isaanii gumaachuu danda'u. Sababa kanaafis biyya keenyatti misooma ariifachiisuu fi itti fufiinsaan amansiisaa gochuun ni danda'ama. Walakkaan ummata biyya keenyaa, dubartoonni dhibbantaa shantama. Kanaafuu, sirni mirga lammiilee hundaa kabachiisu jira jechuun kan danda'amu mirgi walqixxummaa dubartootaa yoo kabajame qofa. Sirni mirga ummataa walakkaa ta'u dhiitu yoo jiraate sirni kun gama kamiiniyyuu sirna dimookiraatawaa ta'uu hin danda'u.

Walqixxummaan dubartootaa yoo kabajamuu hafe, kan miidhamu dubartoota qofaa osoo hin ta'in hawaasichaa mara. Kunis kana ta'uuf walakkaa

humna hawaasichaa (dandeettii fi humna dubartootaa) waan miidhuu fi waan qisaasessuufi. Dimookiraasiidhaan mirga dubartootaa kabajamuun sadarkaa inni qabu hubachuun dhimma kana araarsuuf (hiikuuf) heericha keessatti dhimma walqixxummaa saalaa irratti xiyyeeffannoo guddaan kennameera.

Bu'uuruma kanaan mirgoota dubartootaa heericha keessatti eeraman akka itti aanutti dhiyaataniiru.

- A. Mirgootaa fi eegumsa heerichaan mirkanaa'e hunda dhiirotaan walqixa itti fayyadamuu.
- B. Qabeenya horachuu, bulchuu, to'achuu, ittifayyadamuu fi dabarsuu.
- C. Hojii walqixaaf walqixa dorgomuu fi kanfaltii walqixa argachuu.
- D. Gaa'ela keessatti dhiirota waliin mirga walqixa argachuu fi fedhii ishee qofaan warroomuu.
- E. Gochaa fi barsiifata boodatti hafaa, dubartoota miidhanii fi xureessan irraa bilisa ta'uuf mirga qabaachuu fi kkf.

Waan kana ta'eeffis dubartoota gadaantummaatti kan ilaaluu fi mirgoota isaanii kan miidhu haalli kamiyyuu jiraatu dhalaa, dhiira jechuun osoo adda hin baasin mormuu fi itti qabsaa'uun barbaachisaadha. Dubartoonni mirgoota isaanitti fayyadamuun waldaan gurmaa'uu, dhiironnis cinaa isaanii dhaabbachuun deggarsa goch-

uun ilaalchaa fi gocha walqixxummaa dubartootaa mormu irratti waliin qabsaa'uutu eegamu.

Mirga walqixummaa dubartootaa kabachiisuuf dhiironni itti gaafatamummaa qabu.

Gilgaala 7

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'achuun waliin murtii tokkorra ga'aa.

1. Mirgoota walqixxummaa saalaa yoo jennu dhimmoota maal maal hammata?
2. "Mirga dubartootaa kabachiisuun, mirga hawaasaa kabachiisuudha." kan jedhameef maalliif?
3. "Hojii walqixaaf kanfaltii walqixa" yaadni jedhu maal agarsiisa?
4. Hirmaannaa dubartootaa malee sochiin misoomaa geggeessamu, "Harka tokko walitti rukutuu yaal-uudha."

3.5 Qaama Miidhamtummaa

3.5.1 Mirgoonni Qaama Miidhamtootaa Kabajamuun Bu'aa Inni Qabu

Fakkii 3.3 Deeggersi barbaachisaan yoo taasisameef qaama miidhamtooti hojii bu'aa qabeessa hojjechuu ni danda'u.

- Fakkicharraa waan qayyabbattan daree keessanitti hiriyoota keessatti himaa.
- Qaama miidhamtoonni akkuma namoota qaama guutuu gocha kamiyyuu raawwachuu kan danda'an isinitti fakkaatuu?

Gaaffii fi Deebii Barataa Biliilaa fi Obbo Zakkaariyaas

Barataa Biliilaa: Gaaffii fi deebii kanaaf tole jechuu keessaniif baay'een isin galateeffadha.

Obbo Zakkaariyaas: Annis carraa argachuu koof nan galateeffadha.

Barataa Biliilaa: Eessatti dhalatan? Haalli isin ittiguddatan hoo?

Obbo Zakkaariyaas: Bakki dhaloota koo akka maqaa duraatti kutaa biyya Walloo kan jedhamu Magaalaa Daseeti. Kanan guddadhes mana haadhaa fi abbaa kootti, obbolaa dhiiraa lamaa fi obboleeyyan dubaraa lama waliini.

Barataa Biliilaa: Akkamitti gara kana, bakka ammaa jiraattan dhufuu dandeessan?

Obbo Zakkaariyaas: Gara kana kanan dhufe ijoollummaatti akka tasaa balaakonkolaataatiin ergan miila koo lamaan dhabee yeroo yartuu booda, dabdalataan yaalamuun waan narra tureefi. Kana caalaa garuu maatii koos ta'ee hawaasni naannoo ergan miidhamee booda, ilaalcha isaan naaf qaban yaraa waan tureef haalli

rakkisaan na mudhate. Namni kamiyyuu akka na hin arginee fi quba natti hin qabneef jecha mana keessa na dhoksa turan.

Barataa Biliilaa: Erga asi dhuftan booda hawaasa biratti qaama miidhamtootaafilaalcha akkamiitu ture?

Obbo Zakkaariyaas: Dhugaa dubbachuuf yoo ta'e, naannoon irraa dhufe caalaa fooyya'aa ta'ee hin argine. Bakka hedduutti walfakkaataadha. Wayita jalqabaa kan ofitti na butu dhabuun balbala bataskaanaa fi daa-ndii cinaa ciisuu dabalatee rakkoo dabarseera. Kana yommuun siin jedhu gama biroon namoonni gaariin baay'een anaaf gadduun ana gargaaraa akka turan himuun barbaada.

Barataa Biliilaa: Wayita ammaa maal hojjetaa jirtu?

Obbo Zakkaariyaas: Amma soorama ba'eera. Duraan warshaa shurraabaa keessa hojii kutaa oomishaa irratti bobba'ee waggoota 30 ol tajaajileera. Maashinoota sochoosuu fi suphuu irrattis bobba'ee hojjedheera. Hojii kootiin baay'isee gammachuu olaanaa argadheera. Hanga humna koo dhama'uu dhiisee osoon hojii tuffadhee kadhachuu filadhe ta'ee, kana hundaa hin argus hin argadhus ture.

Barataa Biliilaa: Isin qaama miidhamoo ta'uun osoo isin hin daangessin hojii ulfaatoon osoo hin hafin hojjechuun bu'a qabeessa taataniittu. Namoota biroo gorsitu.

Obbo Zakkaariyaas: Yeroon qacarama osoo hin tuffatin mindaa xiqqoon ture, kadhaa fi harka namaa kajeeluu irra fooyyee qaba jechuun ofii koo amansiiseen dha. Kanaafuu, qaama miidhamaa jechuun kan hojii hin hojjenne, kadhataa fi harka namaa ilaaltota jechuu miti. Keessumattuu ofitti amantummaa yoo gabbifate, ilaalcha isaa yoo sirreeffate deggarsi yoo godhameef, hojii guddaa dhaloota gargaaru hojjechuu danda'a. Fuuldurattis haalawwan mijawoon dhufuu waan danda'uuf bakka jiraannutti osoo hojii hin tuffatin hanga dandeettii keenyaa hojjechuu qabna.

Barataa Bililaa: Wayita boqonnaa keessanii hojii maal maal raawwattu?

Obbo Zakkaariyaas: Ammas taanaan hangan danda'u nan hojjedha. Fakkeenyaaf boroo kiyya kuduraa nan dhaaba; lukkuu nan horsiisa, wayitan boqonnaa argadhu kitaaboleen dubbisa, ispoortii, keesumattuu istaadiyeemii seenee kubbaa miilaa dabalatee nan hordofa.

Barataa Biliilaa: Isinan galateeffadha.

Obbo Zakkaariyaas: Anis sin galateeffadha.

Gilagaala 8

Bu'uura gaaffiideebii armaan olitti dhiyaateen gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Jireenya Obbo Zakkaariyaas irraa waan gaarii maal barattan? Hir-iyoota keessaniif ibsaa.
2. Obbo Zakkaariyaas “Qaama miidh-amaa jechuun kadhataa fi harka namaa kan kajeelu jechuu miti!” jecdhani yommuu ibsan maal jechuu akka ta’e waan hubbattan irratti mari’adhaa.
3. Obbo Zakkaariyaas, qaamni isaanii kan miidhame sababa maaliin ture? Balaa akkanaa xiqqeessuu fi hambisuuf maal gochuutu isin irraa eegama?

Qaama miidhamtoonni akkuma nama qaama guutuu kamiyyuu hojjetanii jiraachuu, ofjijjiiruu, misoomaa fi guddinaaf bu’aa olaanaa buusuu danda’u. Waan kana ta’eef, qaama miidhamtoonni nama taanii waan dhalatan qofaaf bifa guutuu ta’een mirgoonni namummaa isaanii kabajamuufii mala. Mirgoonni namummaa immoo ga’umsa qaamaa, umrii, eenyummaa fi kkf osoo hin daangessin mirgoota namoota hundaati. Waan kana ta’eef, qaama miidhamtoonni ulfina dhala namaa kamiyyuu qabu. Mirgoonni kunniin guutummaan kabajamuufii qabu.

Mirgoota qaama miidhamtootaa guutummaan kabajuun miira isaan walqixxummaa fi jaalala biyyaaf qaban gabbisa. Miiirri walqixxummaa fi jaalala biyyaa isaan qaban yoo cime immoo gumaachi isaan misooma biyyaaf buusan akka guddifatan dand-

eessisa. Kanaafuu, mirgoota qaama miidhamtootaa kabajuu fi kabachiisuun ittigaafatamummaa lammii hunda ta’uutu irra jira.

Gilgaala 9

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Mirgoonni qaama miidhamtootaa guutummaan kabajamuun faayidaalee isaan argamsiisan tarreessaa.
2. Naannoo keessanitti qaama miidhamtootaaf kunuunsa godhamaa jiran adda baasuun barreeffamaan dhiyeessaa.
3. Naannoo keessanitti qaama miidhamtoota hojiirratti bobba’an barba-addanii argachuun gaaffi deebii taasisuun,

- A. Hojii akkamii irratti akka bobba’an;
- B. Haala maatii isaanii;
- C. Deggarsaa fi kabajamuufiin kan ta’uufii qabu, mirgoota ta’uufii malu ilaalchisee barreeffama gabaabaa qopheessuun daree keessatti dhiyeessaa.

3.6 Mirgi Walqixxummaa Amantii Yoo Kabajamuu Baate Miidhaa Inni Geessisu

A. Sadarkaa Nama Dhuunfaatti

Lammii tokko amantiin ofii isaa hammuma gammachiisu, kan biroos amanti mataa isaatti gammachuu akka argatu beekuutu irra jira. Amantii nama biroo xureessuu dhiisuu fi walqixa akka ta’etti ilaaluun tokkoon tokkoon lammii irraa eegama. Dabalataan amanti ofiisaa nama biroo irratti humnaan fe’uu yaaluun sirrii akka hin taane hubachuutu barb-aachisaadha.

Haata’u malee, lammiin hunduu kana hubachuun mirgoota nama biroo kabajuu fi kabachiisuu mala. Lammiin

tokko amantii ofii isaa qabatee hiriya isaa biroo ykn ollaa isaa waliin nagaan jiraachuu danda'a. Garaagarummaan amantii mataan isaa dhimma gara lolaa fi waldhabuutti nama geessu miti. Haata'u malee, hordoftuun amantii tokkoo amantii nama biroo yommuu xureessan, arrabsan akka gadaantummaatti yommuu ilaalani fi kkf waldhabdee uumu. Kunis gara walitti bu'insaa, mormii fi lolaatti qajeelchuun jireenya waliinii namoota dhuunfaa boressuu danda'a. Waan kana ta'eef, mirga walqixxummaa amantii kabajuu dhabuun namoota dhuunfaafis miidhaa olaanaa qaba.

B. Sadarkaa Biyyaatti

Biyya keenya Itoophiyaatti mootummaan amantii waan tureef hordoftoota amantii biroo irratti miidhaa kan dhaqqabsiisee fi walqixxummaan amantii biyyattiitti akka hin mirkanoofne kan taasiseedha. Heerri MF-DRI guyyaa mirkanaa'ee eegalee garuu Itoophiyaa keessatti mootummaa fi amantiin adda ba'anii qooda hojii isaanii qabatani akka socho'an ta'eera. Kanuma ilaalchisee heericha keessaa keeyyata 11 irratti

1. Mootummaa fi amantiin garaagara.
2. Mootummaan amantii hin jiraatu.
3. Mootummaan dhimma amantii keessa hin galu. Amantiinis dhimma mootummaa keessaa hin galu jechuun tumameera.

Amantii tokko qofti kan kabajamuu fi olaantummaan kan ilaalamu, amantiin biroommoo kan tuffatamuu fi gadaantummaatti kan ilaalamu yoo ta'e, mirgoonni lammiilee haala guutummaa qabuun raawwatamuu danda'u jechuun rakkisaadha. Sarbamuun mirgaa, cunqursaa fi loogin yoo jiraatemmo lammiileen mirga isaanii dhorkamanii taa'uu (callisuu) waan hin dandeenyeef, mirga isaaniif jecha gara qabsootti seenu. Haaluma kanaan waraanni walii waliinii ni uumama, nageenyi ummataa ni boora'a. Bakka walitti bu'insii fi waraanni jirutti misoomaa fi badhaadhummaan biyyaa kan hin yaadamne waan ta'uuf, hiyyummaarraa adda ba'uun kan hin danda'amne ta'a. Waan kana ta'eef, lammiileen ijaarsa dimookiraasii fi sochii misoomaa keessatti hirmaannaa olaanaa akka taasisaniif walqixxummaan amantii kabajamuu mala.

Gilgaala 10

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Mirgi walqixxummaa amantii yoo kabajamuu hafe dhuunfaattis ta'ee sadarkaa biyyaatti miidhaa maalii geessisa?
2. Mootummaa fi amantiin tokko kan biroo keessa yoo seenuu baate faayidaa maalii kenna?

Cuunfaa Boqonnichaa

Mirgoonni walqixxummaa beekamtii argachuu fi kabajamuun sirna dimookiraasichaa cimsuuf dhimma furtuu-dha. Saboonni, sablammoonni fi ummattoonni biyya keenyatti argaman mirgoonni isaanii kabajamuun walqixxummaa isaanii mirkaneeffachuuf dandeessisa. Kakuu ittiin bultoomaa kan ta'e bu'uura heeraatiin mirgoonni walqixxummaatti mirkanaa'uun waliin tokkummaa uumuun waldanda'anii jiraachuu dandeessisa. Rakkoolee fi waldhabdeen yommuu uumamu karaa nagaa hiikuu danda'uuirrayyuu misooma naannoo isaaniitti dammaqinaan hirmaattota akka ta'an haala mijaawaa uuma.

Sirnoota darban keessatti afaan, amantiiwwanii fi ibsiboota aadaa biroo sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa kan isa tokkoo akka olaanaatti, kan biroo akka gadaanaatti ilaaluun kan tureedha. Haata'u malee, sirni dimookiraasii biyya keenyatti ijaaramaa jiru ibsibootni aadaa ummataa heericha irratti beekamtii argataniiru. Lammiin biyya keenyaa kamiyyuu afaan isaatti gargaaramu; amantii ofii isaa hordofuuf mirga qaba. Kana cinaattis afaanota, amantiiwwanii fi ibsiboota aadaa kan namoota biroos haala seera qabeessa ta'een kabajuun dirqama lammii hundaati. Kana yoo ta'u abdiin misoomaa fi badhaa-dhumaan ummattootaa ifaa ta'a.

Sirnoota siyaasaa Itoophiyaa kanneen duraa keessatti dhiironni ol-aantummaatti, dubartoonni gad-aantummaatti ilaalamaa turan. Haata'u malee, kun dimookiraatawaa kan hin taane ilaalchi gartummaa fi jibbisiisaan kun yeroo ammaa fooyya'aa dhufuu irratti argama. Kun kan ta'eefis biyya keenyatti mirga nama hundaaf beekamtii kan kenne heerri dimookiraatawaan mirkanaa'ee hojii irratti waan argamuufi. Waan kana ta'eef, "Dubartoonni dhiirotaan walqixa mirgaa fi kabaja guutuu qabu!" yaadni jedhu hawaasa keessatti hubannoo baldhifachaa dhu-feera. Haata'uuttii ammas taanaan mirgoota walqixxummaa dubartootaa guutummaadhaan kabachiisuuf dubartoota, dhiirota, hawaasaa fi waliigalatti mootummaa irraa gargaarsi godhamu cimee itti fufuu qaba.

Qaama miidhamtoonni mirgootaa fi bilisummaa dhalli namaa kamiyyuu qabu hundaa argachuu qabu. Kanaaf mirgoonni namummaa fi bilisummaan isaanii guutummaatti kabajamuu mala.

Mirgoonni namummaa fi bilisummaan isaanii yoo kabajameef, qaama miidhamtoonni akkkuma nama tokkoo hojjetanii jiraachuu, jireenya isaanii fooyyessuu, misoomaa fi guddina biyyaaf gumaacha olaanaa gochuu danda'u. Waan kana ta'eef, mirgoonni qaama miidhamtootaa guutummaatti akka kabajaman gochuun ittigaafatamummaa lammii hundaati.

JECHOOTA FURTUU

Bulchiinsa: Bakka bu'aa ummata naannoo tokkoo ykn qaama bulchu

Faayidaa : Bu'aa, gumaacha

Shoora: Gahee

Kadhattuu: Gargaaramtuu, harka namaa kan eeggattu

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Gaaffilee gadii dubbisuun sirrii kan ta'an "dhugaa", dogoggora kan ta'an "soba" jechuun deebisaa.

1. Kabajamuun mirga ofiin of-bulchuu sabootaa, sablamootaa fi ummattootaa ibsituu sirna dimookiraatawaa isa guddaa dha.
2. Ummatoonni misooma naannoo fi biyyaarraa walqixxummaan yoo fayyadamuu dhabaniyyuu, fedhii isaanii guutuun ummattoota biroo waliin tokkummaan jiraachuu filatu.
3. Mootummaa Federaalawaa Dimookiraatawaa Rippabilika Itoophiyaatti dubartiin qabeenya/ horata horachuu fi abbummaa qabaachuu , dabarsuu fi dhaalchisuuf mirga qabdi.
4. Mirgi walqixxummaa dubartootaa kabajamuu dhabuun kan dubartoota qofa miidhuudha.
5. Mirgoota qaama miidhamtootaa guutummaan kabajuun walqixxummaa fi miira jaalala biyyaa hir'isa.

II. Roga "A" jalatti kan tarreeffaman, roga "B" waliin walitti firoomsaa.

A

1. Bu'aa fi dirqama walqixa hirmaachuun jiraachuu
2. Lolaa fi walirraa fagaachuu kan uumu
3. Ummata naannoo tokkoo kan geggeessu

B

- A. Bulchiinsa
- B. Walqixxummaan fayyadamuu dhabuu
- C. Bu'uura tokkummaa

III. Bakka duwaa armaan gadii "jecha" ykn "gaalee" sirrii ta'een guutaa.

1. Sirni Federaalawaa Itoophiyaa miseensa mootummoota naannolee _____ qaba.
2. Garaagarummaa fi walta'insi tokkummaan sabootaa, sablamootaa fi ummattoota biyya keenyaaf _____ dha.

IV. Gaaffilee armaan gadiif deebii sirrii filadhaa.

1. Saboonni, sablammoonni fi ummattoonni ofiin of bulchuu irraa faayidaa isaan argatan keessatti kan hin hammatamne isa kami?
 - A. Hiree ofii ofiin murteeffachuu fi mirga mootummaa ofii hundeessuu.
 - B. Olaantummaa fi gad-aantummaa jedhamee hakuucamuu fi jibbiinsa.
 - C. Fedhii isaanii qofaan akka barbaadan murteessuu.
 - D. Nagaa, misoomaa fi walkabajanii jiraachuu

2. Kanneen armaan gadii keessaa sababa mirga walqixa fayyadamuu dhabamuun rakkoon uumamu:
 - A. Hiyyummaa fi boodatti hafummaadha.
 - B. Waldhabiinsaa fi waraana.
 - C. Guddinaan boodatti harkifamuudha.
 - D. Hunduu deebii ta'u.
3. Kanneen kanatti aananii dhiyaatan keessaa himni sirrii hin taane isa kami?
 - A. Yaad-bu'uura waldanda'uu fi walii yaaduu ummanni walqixxummaan qabaachuun bu'aa guddaa qaba.
 - B. Biyya walqixxummaan hin jirretti nageenyii fi misoomni jiraachuu ni danda'u.
 - C. Tokkummaa ummataa amansiisaa ta'ee fi ittifufiinsa qabu akka dhufu yoo barbaadame mirga walqixaan fayyadamuu kabajuun dirqama ta'a.
 - D. Amantii tokko akka olaanaatti, kan biroo immoo akka gad-aanaatti kan jedhu jiraachuu hin qabu.
4. Mirga dubartootaa ilaalchisee yaadni dogoggoraan isa kami?
 - A. Dubartiin heerumtes kan hin heerumnes mirga walqixa qabdi.
 - B. Walakkaan ummata biyya keenyaa dubartoota.
 - C. Mirga walqixxummaa dubartootaa kabachiisuuf dhiironni ittgaafatamummaa hin qaban.
 - D. Mirga dubartootaa kabachiisuun mirga hawaasaa kabachiisuudha.
5. Mirgoota qaama miidhamtootaa kabajamuun bu'aa inni kennu,
 - A. Loogii qaama miidhamtootarra ga'u hambisuuf gargaara.
 - B. Miira gargaaramtummaa fi eeggattummaa irraa bilisa akka ta'an taasisa.
 - C. Miira walqixxummaa fi jaalala biyyaa guddifachuun misooma ariifachiisa.
 - D. Hunduu sirriidha.

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gabaabaa kennaa.

1. Heera MFDRI keessatti kan tumaman mirgoota saboota, sablammootaa fi ummattootaa tarreessaa.
2. Walqixxummaan saalaa dhimmoota maalfaa hammata?
3. Mirgoonni qaama miidhamtootaa akka kabajamuuf sirraa maaltu eegama? Hawaasaa fi mootummaarraa hoo?

BOQONNAA AFUR

HAQUMMAA

Kaayyolee Boqonnichaaa

Boqonnaa kana barattee yeroo xumurtu:

- Hojimaanni loogii baduu akka qaban ni hubatta.
- Hanqinni haqummaa rakkoo inni fidu ni beekta.
- Hojimaataa qaamaan haqaa ni hubatta.
- Lammiileen hundi tajaajila hawaasummaatti haqaan fayyadamuu akka qaban ni hubatta.
- Sadarkaa biyyaatti faayidaa gibiraa ni hubatta.

4.1 Loogumma

4.1.1 Hojimaanni Loogummaa Karaa Ittiin Baduu Danda'u

- **Bakka adda addaatti hojimaata loogummaa raawwataman akkamiitti ittisuun danda'ama?**

Shoolee Meedaan Eenyuufi?

Yeroo dhiyootii as jiraattonni shoolee meedaa dhaabbata nannoo saanitti hundeeffameen rakkoon dacha dachaan irra gahaa jira. Rakkoo isaanii jaarmiyaa haqaa dhimmi kun ilaallatutti yoo beeksisanniyyuu qaamni rakkoo isaaniif furmaata argachuun hafee qaamni xiyyeeffannaa itti kenne

hin jiru. Rakkoo jireenya isaaniirra gaheef sababni guddaan bu'uura jireenya isaanii kan ta'e Shoolee Meedaan to'annoo nama dhuunfaa jala galuu isaati. Shoolee Meedaan bakka nyaanni horii yookiin okaan haamamu, bishaan dhugaatii burquu fi oomishni kuduraa waggaa waggaa bakka funaanamu naannoo lalisaadha. Jiraattonni gurmaa'anii karaa seera qabeessa ta'een misoomsuuf deddeebi'anii gaaffii dhiyeesaniif deebii osoo hin argatiin haala qajeelfamaa fi dambii cabseen haala loogummaa qabuun namni dhuunfaan kun mooraa itti naanneesse ijaaruun isaa baay'ee isaanii gaddisiiseera. "Cophxoo irratti fanxoo" akkuma jedhamu hawaasa kana garmalee kan dheekamsiise suuta suutaan bakka jireenya isaaniirraa kaasuu sadoon hojjetama jiraachuu isaa beekuu isaaniiti. "Ani biyyaa fi ummataaf jedheen maallaqa kanan dhangalaasu. Kanaafuu, eenyuyyuu natti dubbachuun hin ta'uuf" kan jedhu abbaan qabeenyaa qaamolee haqaa naannoo waliin faayidaan kan walitti hidhatan ta'uun ni dubbatama.

Gilgaala 1

Rakkinicha dhabamsiisuuf jiraatoota

muraasaan filannoowwan dhiyaatan ilaalaatii gaaffilee armaan gaditti tarreefaman deebisaa.

Obbo Ingidaawu: Nuyi rakkoo keenya qaamolee haqaa naannoo keenyatti dhiyeeffannus furmaata argachuu hin dandeenye. Garafuulduraattis dhimmicha qaamolee haqaa olaanaatti dhiyeeffannus kanarraa murtaa'aa adda ta'e kan argannu natti hin fakkaatu. Bu'aan isaa akkasumaan dhama'uu fi olii fi gad qabamuudha. Akkuma inni numiidhe nutis haaloo baana.

Obbo Ojuluu: Lakkii akkas miti; kan wayyu qarshii baasnee qaamolee haqaa olaanaaf matta'aa kennuudha. Kanas kan haala mijeessu haa barbaannu. Kana gochuu yoo dadhabne adabannee taa'uu fi kan dhufu eeggachuu nuu wayyaa.

Aadde Makkiyaa: Yeroodhaaf yoo milkaahuu baatellee rakkicha jarrmiyaa haqaa adda addaatti beeksisaa jirra. Ammas taanaan abdi osoo hin kutatiin qaama haqaa olaanatti beeksisuu qabna. Kanaaf maallaqni, humnii fi yeroon badu nu aaarsuu hinqabu. Kana yoo gochuudhaa baan-ne garuu nurras ta'e kan biroorratti miidhaan kanarra hammaatu ni gaha.

Obbo Baabuloo: Homaa miti rakkoon nurra gahaa jiru; abbaan qabeenyaas ifaan akka nu gargaaru haagoonu. Takkaa walgeenyee mariisisuuf haayaallu. Innis sammuu qaba. Kana booda akka dhuunfaattis ta'e gareedhaan tarkaanfii fudhannu murteesina.

Filannoowwan armaan olitti dhiyaatan keessaa,

1. Karaa sirriidha kan jettan isa /isaan kam isinitti fakkaata? Sababa isaa ibsaa.
2. Filannoon sirrii hin taanehoo? Maaliif sirrii akka hin taane ibsa kennaa.
3. Filannoo isaan kamitu nageenyaaf, haqaa fi badhaadhinaf faayidaa qabu? Akkamiin?

Hojimaata loogummaa hawaasa keessatti raawwatan ittisuuf lammiileerra ittigaafatamummaa olaanaan jira. Karaa kana ittigaafatamtoonni, hojjettoonni fi hawaasichi ittigaafatamummaa bahachuu qaban keessaa kanneen armaan gadii ni eeramu.

Ittigaafatamummaa Gaggeessitoota Hojii fi Hojjettoota

Seeraan qofa hojjechuu: Qondaaltoonni mootummaa fi hojjettoonni seera kan kabajanii fi seeraaf kan bitaman ta'uu qabu. Aangoo isaaniif kenname tajaajila hojii isaaniif oolchuu malee aangoo daangaa malee ittifayyadamuun isaaniif hin

ta’u. Gochaawwan akka kanaa hojimaata loogiif sababoota olaanaadha. Kanaaf, ittigaafatamummaa isaanii yennaa bahatan haala seeroota dambiilee fi qajeelfamoota bu’uurra godhateen ta’uu qaba. Dabalataanis, hojjettoonni fi hoggantoonni mana hojii seerri otoo cabuu arganii callisuudhaan darbuu hin qaban. Hanga danda’ametti rakkicha qaama ilaallatutti beeksisuu qabu.

Garaa qulqulluu fi amanamum-

maan hojii isaanii raawwachuu: Hojimaata loogii kan ittisan keessaa qulqullummaa fi amanamummaan dursanii eeramu. Qulqullummaan ejjennoo hin raafamneen, haqummaadhaan gocha dhugaa ta’aniin ibsama. Bu’uura kanaan hojjettoonni hundi humna isaanii hojiif kan oolchan, hojii isaanii kan jaallatan, ittigaafatamummaa isaanii ga’umsaa fi qulqullinaan kan raawwatan ta’uu qabu. Biyya isaniif, hojii isaanii fi tajaajilamtootaaf kan amanamanuu fi jecha isaanii kan kabajan ta’uu qabu.

Lammiilee walqixa ilaalu: Loogii balleessuuf yaadbu’uuraalee hojjettoonni hojiirra oolchuu qaban keessaa tokko lammiilee ija tokkoon ilaaluudha. Namoota walqixa ilaalu jechuun loogii gochuu dhiisuu, yookiin namoota gidduutti garaag-

arummaa uumuu dhiisuu jechuudha.

Gilgaala 2

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Hojjettoonni mootummaa hawaasaaf tajaajila barbaachisaa ta’e kennuuf amala gaarii hordofuu qaban tarreessaa.
2. Maatii keessan gaafadhaatii mana hojii mootummaa naannoo keessanitti argamu keessaa kenninsa tajaajilaa waliin walqabateen rakko-olee mul’atan tarreessaa.

4.2 Haqummaan Dhabamuu

4.2.1 Haqummaan Dhabamuun Dhibbaa Inni Ijaarsa Sirna Dimookiraasii fi Misooma Irratti Qabu

Sadarkaa biyyoolessaatti haqummaan dhabamuun rakkoo inni geessisuu danda’a jettu tarreessi.

“Shoolee Meedaan haqummaa jal’ise, ummannis miidhame.” Haqummaan Shoolee Meedaatti jal’ate rakkoolee hawaasummaa fi dinagdee adda addaa geessisuun isaa hin hafne.

Akka fakkeenyaatti dhangala’aa fi xiraa’aan bakka kana keessaa yaa’u fayyaa hawaasichaa jeequu fi beeladoota irratti rakkoo geessiseera. Kana caalaas, oomishinni beeladarraa fi fuduraarraa argamu daraan waan hir’ateef bu’urri jireenya hawaasichaa jeeqameera. Hanqinni oomisha beeldaa fi fuduraa waan uumameef, naannoo isaaniirratti gatiin dabalaa jira. Kanaarraa kan ka’e qaamni hawaasichaa naannoo kan jiraatu rakkichaa qoodd-

achaa jira. Loogii gochaa qaamolee haqaan raawatame ummata baay'ee gaddisiiseera. Amantaan hawaasichi jaar-miyaalee mootummaarratti qabu daran hirdhateera.

Ummatichi akka duraanii ergaa jaar-miyaalee mootummaatiin darbu fudhachuufis ta'e dhaggeeffachuuf fedhii guddaa hin qabu. Seera kabajuun, seeraaf bitamuun laafaa jira. Nagaa fi tasgabbiin naannoorraa fagaateera. Namoonni tokko tokko "Seerri waan hin jirreef waan barbaanne humnaan kabachiifanna" hanga jechuutti gahan-iiru.

Gilgala 3

Dubbisa armaan oliiratti hundaahuudhaan gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Sababa hojii loogii Shoolee Meedaatti muldhateen rakkoolee dinagdee, siyaasaa fi hawaasummaa mudachuu danda'u jettan tarree-ssaa.
2. Jiraattonni rakkoo qaama olaanaaf dhiyeffatanii furmaata yoo dhaban maal gochuu qabu? Miidhaa akkamiitu mudachuu danda'a?

Hir'inni Haqummaa Rakkoowwaan Armaan Gadii Geessisa. Sirna dimookiraasirratti amantii dhabuu:

Ummaticha kan miidhan dhabiinsi haqummaa baay'een kan raawwataman jaar-miyaa mootummaa keessatti. Naannoolee kanatti hojiin loogummaa raawwatamu utubaa dimokiraasii isaan gurguddoo ta'an, haqummaa, olantummaa seeraa fi hojimaata walqixummaa laaffisu. Loogiidhaan kan

raawwataman sarbamuun mirgaa, lammiileen mootummaa iaaniirratti amantaa akka hin godhanne sirnicharratti akka ka'uu fi jeequmsi akka babal'atuuf sababa ta'a.

Hir'inni haqummaa mirga lammiilee hojii misoomaarratti walabaa fi walqixxummaan hirmaachuu waan gufachiisuuf miidhaa inni guddina miso-oma biyyaarratti geessisu hamaadha.

Gahee lammummaa bahachuuf fedhii dhabuu hojimaanni haqaa dha bamuun gocha lo ogii babal'isuuf sababa guddaadha. Kanarraa kan ka'e, biyyi kan hawaasaa osoo hin ta'iin kan namoota muraasa filatamoo ta'an qofti akka keessa jiraatanitti fudhatama. Kanaaf ummanni baay'een alagummaa fi miira adda of baasuu waan itti dhagahamuuf biyya isaaniif kaka'umsaan gahee isaanii gumachuu hin qabani. Kana malees, hawaasicha keessa miira maaltu nagalchee fi maal nadhibee akka babal'atuuf sababa guddaa ta'a. Kunis sirni dimookiraasichaa akka hin guddatneefi bulchiinsi gaariin akka hin dhugoomne taasisa. Kuni immoo biyyaa fi ummata miidha.

Gilgala 4

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Haqummaan hir'achuun rakkoo inni geessisa jettan tarreessaa.
2. Dhaabbata naannoo keessanitti argaman keessaa hir'inni haqummaa olaanaan keessatti mul'ata kan jettan adda baasuun rakkoo inni geessisu eeraa. Qaphxiilee ka'umsa rakk-inichaati jettan tarreessaa.

4.3 Qaamolee Haqaa

4.3.1 Hojimaata Qaamolee Haqaa

Fakkii 4.1 Manneen murtii haqa mirk-aneessuu keessatti shoora olaanaa taphatu

• Hojimaanni qaamolee haqaa maal ta'uu qaba jettu?

Manneen murtii hojiimaata haqaa mirkaneessuuf ittigaafatmummaa olaanaa akkasumas aangoo gabu. Manneen murtii adeemsa haqummaa mirkaneessuu keessatti ittigaafatamummaa itti kenname gahumsaan bahachuu kan danda'an yaadolee bu'uura armaan gadii yoo hordofanidha. Isaan keessaas walabummaa abbaaseerummaa fi qaama kamirraayyuu walaba ta'uu danda'uu kan jedhanidha.

Walabummaa abbaa seeraa manneen murtii: Manneen murtii yeroo murtii kennan dhiibbaa qaama kamirraayyuu walaba ta'uu qabu. Hojimaata manneen murtii keessa een-

yuyyuu seenuu hin qabu. Yaada bir-aatiin abbootiin seeraa seerarraa kan hafe karaa kan biraa qajeelfamuu hin qaban. Kanaafuu, adeemsa murtii haqaa kamiyyuu keessatti manneen murtii walabummaan jaarmiyaa isaanii kan kabajame ta'uu qaba. Manneen murtii kana kan mirkaneessu hoji-imaata abbaaseeraa yoo hordofan, adeemsi sirni haqummaa kan sirraahe taha jechuudha.

Haqummaa kennuun aantummaa gar-ee irraa kan qulqullaa'e ta'uu qaba.

Manneen murtii adeemsa murtii kennuu isaanii keessatti lammiilee gidduutti jiru gargaartummaa uumuu hin qaban. Abbaa aangoo olaanaas ta'e lammiin kamiyyuu seera fuuldurratti walqixa waan ta'aniif hojiimaata kana qabatamaa taasisuu qabu. Manneen murtii garummaa siyaasaa, sanyii, afaan, amantii fi kkf irraa fagaachuu qabu. Murtii yeroo kennan seeraa fi dambii akkasumas naamusa hojii bu'uura godhachuun ta'uu qaba.

Gama kanaan heerri Mootummaa Federaalaa walabummaa abbaa-seeraa haala armaan gadiitti ibsa.

“Federaalattis ta'e Naannootti aangoon abbaaseerummaa kan mana murtii qofaadha. Sadarkaa kamittuu kan argamu abbaan seeraa qaama mootummaa kamirraayyuu qaama aangoo kamirraas ta'e dhiibbaa qaama kan biroorraa walaba. Abbootiin seeraa hojii abbaaseerummaa isaanii walabummaa guutuun raawwatu. Seerarraa kan hafe haala kan biraan hin qajeelfamani. (Keeyyata 79)

Gilgaala 5

Hojiimaata manneen murtii lamaan armaan gadiiratti hundaahudhaan gaafilee jalatti tarreeffaman gaaffilee deebbsaa.

Mana Murtii A	Mana Murtii B
<ul style="list-style-type: none"> • Murtii osoo hin kennin duraa ogeesota adda addaa fi abbootii amantiirra yaada fudhata. • Yeroo barbaachisaa ta’u ajaja hooggantoota siyaasaa ni eega. • Murtiin kan kennamu abbootii seeraa muraasa hawaasaan filataman qofaani. • Gochaa seeraan alaa adda addaa waldan deessisuun furmaata kenna. • Lammiileen murtii kenname fudhachuuf ni dirqamu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Qajeelfamaa fi dambiilee hubatee hojjeta. • Abbootii seeraa ogummaa sanaan leenjifamaniin murtiin kenname. • Ragaa fi dhuga baatota hordofa. • Naaf haagaluu fi mormii dhagaha. • To’annaa seeraa jala kan jiraniif pirezidaantiin biyyatti dhiifama godhu. • Gochaawwan yakkaa jedhamanii seera yakkaa biyyattiitiin murtaahan mad-aalee murtii kenna.

1. Mana murtii kam keessatti wal-abummaan abbaan seeraa kan mul-dhatu? Walabummaan abbaa seeraa manni murtiin keessatti hin mul-dhanne isa kamidha? Akkamiin?
2. Mana murtii isa kamtu sirna dimookiraasii fi guddina biyyaaf fayyada jettu?

4.3.2 Mirga Haqa Argachuu

- **Hojiimaata qaamolee haqaa haqa-qabeessa gochuu keessatti, lammiileen shoora akkamii bahachu qabu jettu?**

Haqummaa kabachiisuu keessatti gaheen mootummaa olaanaa akka ta’e beekamaadha. Gamakanaan mootummaan seera baasa. Qaamolee haqaa ni

hundeessa. Ogeeyyii barbaachisoo ta’an ni ramada, hojiimaata isaaniis ni hordofa. Haata’u malee, kana hundumaa yoo godheyyuu hojimaanni qaamaan haqaa hirmaannaa hawaasa si’aayina qabuun yoo hin deeggaramne bu’aa hin qabu.

Adeemsa haqummaa mirkaneessuu keessatti gaheen lammiileen qaban maali? yaada jedhu haala barbaachisaa ta’een hubachuun barbaachisaadha. Walumaagalatti, lammiileen haqummaa mirkaneessuu keessatti shoora guumaachaa keessaa kanneen armaan gadii kan eeramanidha.

Haqa sirrii argachuuf qabsaahuu: Jaarmiyaaleen sirna dimookiraasii

ummata tajaajiluuf kan hundeeffamanidha. Kanaaf lammiileen yeroo kamittis ta'e bakka fedhetti waliin dhaahiinsi haqaa yoo isaan mudatu callisanii ilaaluu hin qabani. Mirgi yeroo sarbamu carraa isaanii yookiin Rabbiin hadheeffachuu osoo hin ta'iin qaamni mirga sarbe hojiimaata isaa akka sirreessuu fi sarbamiinsa mirgaa akka hanbisuuf falmuu, qabsaahuu, osoo hin nuffiin irra deddeebi'uun gaafachuu, karaa nagaa dhiibbaa gochuun barbaachisaadha.

Fakkeenyaaf qaama mirga dhiitee fi gochaa isaa karaa sabqunnamtii ummataa akka dubbatamu gochuun, karaa qaamni balleessaa raawwate akka sirraahuu tti taasifamuudha.

Haqummaan yeroo dabu seeraan kabachiisuu: Dhuunfaadhaan yaaliin mirga kabachiifachuu galma gahuu yoo baate, lammiileen mirga dhaban yookin dhiibbaan irra gahe qarshiin yookin firaa fi kan kana fakkaataniin kabachiifachuuf yaalii gochuu hin qaban. Haqa dabe sirreessuuf qaamolee haqaa dhimmichi ilaallattutti beeksisuu, iyyannoo dhiyyeefachuu, akkasumas naaf haagaluu haqarratti hundaa'e seeraan dhiyeeffayyachuun irraa eegama. Adeemsi seeraan furmaata barbaaduu yoomiyyuu filatamaa fi bu'a qabeessa ta'uu isaa hubachuun barbaac-hisaadha.

Gilgaala 6

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Bakkee addaa addatti haqni yeroo dabu tarkaanfii fudhachuu dand-eessan ibsaa.
2. Manneen murtii dhiibbaa qaama kamirraayyuu bilisa ta'uun isaanii bu'aanii qabu tarreessaa.
3. Walabummaa abbaa seerummaa jechuun maal jechuudha?

4.4 Tajaajila Hawaasummaa

4.4.1 Tajaajila Hawaasummaa fi Barbaachisummaa Isaanii

- **Tajaajilli hawaasummaa ummataaf faayidaa akkamii kenna?**

Hawaasa Waanzaa fi Dhaabbilee Hawaasummaa

Hawaasni Waanzaa yeroo adda addaatti naannoo isaaniitti ijaaramuuf kan yaalaman dhaabbileen tajaajila hawaasummaa kennan gufachaa turaniiru. Dhaabbilee hawaasummaa hundeeffamanii turanis taaanaan tajaajila kenna hin turre. Hawaasichi manni barumsaa ijoollee keenya amala balleessa, aadaa keenyaa xureessa jechuun tajaajila hawaasummarratti jibba guddaa qabu. Manni yaalaa hammayyaan sanyii keenya balleessuuf yaalii taasifamuudha jedhanii amanu.

Karaa fi bu'uuraaleen misoomaa yoo diriiran jireenyi ni qaalaha, aadaan walgargaarsaa qabnu ni badu jedhu tarani. Ilaalcha kanarraan kan ka'e hawaasichi yeroo dheeraaf hawaasa kan biroo biraa gara boodaatti kan hafan turani. Yeroo booda garuu jijj-

iiramaa fi guddina naannoo birootti dhufe arganii gaabbuu jalqabaniiru. Hawaasni kan biroo fayyaan isaanii kan eegame, ijoolleen isaanii barataniitti gaafatamummaa guddaarratti yogguu ramadaman, isaan garuu dhukkubaan guddisani rakkachaa, ijoolleen isaanii kan hin barrannee fi ittigaafatamummaa waa'ee baasurratti kan hin ramadamne ta'uun isaanii isaan yellaasisaa dhuufeera.

Naannoo isaaniiti tajaajjilli karaa bishaanii, ibsaa fi kan kana fakkaatan dhibamuun isaa yeroodhaa gara yerootti itti dhagahamaa dhufe. Hawaasni Waanzaa dhimmoota kanneen irratti mari'achaa jiru. Maal gochuuf yaadaniiti ta'a?

Gilgaala 7

Akka dubbisichaatti gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Tajaajjilli hawaasummaa, hawaasa guddisuuf faayidaa isaan qaban tarreessaa.
2. Dhaabbilee hawaasummaa babal'is-uu irratti haallan gufuu ta'an tarreessaa.

Dhaabbileen tajaajila fayyaa, barnootaa, qonnaa fi kan biroo dhiyeessan, dhaabbilee tajaajila hawaasummaa kennan jedhamanii beekamu. Dhaabbileen kunniin mootummaadhaan yookin hawaasaan kan ijaaraman yoo ta'u, bilisaan yookin gatii xiqqaatiin hawaasaaf tajaajila kennu. Dhaabbileen hawaasummaa guddina hawaasaaf barbaachisaa fi dhimmoota bu'uuraati.

Dhaabbileen hawaasummaa fayyaa fi jireenya hawaasaa foyyeessuudhaan guddina biyyaaf shooraa guddaa gum-aachu. Fakkeenyaaf barnoonni lammii wallaalummaa fi boodatti hafii-nsarraa gadhiisisuun meeshaa guddinaa kan ta'e lammii barate horachuuf dandeessisa. Akkasumas dhaabbileen fayyaa haala gahaa ta'een yoo babal'atan lammii fayya-qabeessa ta'ee fi oomishuu danda'u horachuun danda'ama.

4.4.2 Tajaajila Hawaasummaa Haqaan Kennuun Faayidaa Inni Qabu

- **Naannoo keessanitti tajaajjilli hawaasummaa kennamu loogii irraa kan qulqullaa'ee?**

Yaadbu'ura Kenninsa Tajaajilaa

Hawaasni Waanzaa barbaachisummaa fi faayidaa tajaajila hawaasummaa haalaan hubate. Dhaabbilee ijaaruuf ittigaafatamummaa adda addaarra kan jiran qaamni hawaasichaa hawaasa barsiisuu fi amansiisuun hojii hojjetani. Dabalataanis dhaabbileen hawaasummaa danbii ittiin hooganaman qopheessani. Hawaasichis akka beeku taasifame. Dambiilee kana keessaa dhaabbileen kuni hawaasicha garaagartummaa tokko malee walqixaa fi loogii malee akka keessummeessu kan jedhu keessatti argama. Kanatti dabalees sadarkaa jalqabaarratti kan ijaaraman bakka ummanni baay'een jiraatuu fi bakka giddugaleessatti akka ta'u murtaahe. Suuta suutaanis dha-

abbilee kanneen hojiin naannoo birtotti babal'isuu akka hojjetaman waliigalme. Yeroodhaaf tooftaan tajaajilli sirriin ittiin walga'u bahe. Dhuma irrattis gaaffiin deebii hatattamaa barbaachisu dhiyaate. Kunis, "Dhaabbilee tajaajila kennan hojjechuun ittigaafatamummaan isaa kan eenyuti?" kan jedhu ture.

Gilgaala 8

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Oduu armaan olii keessaa hoj-imaata haqaqabeessa tarreessaa.
2. Hojimaanni loogii irraa qulqullaa'e maal fayyada?
3. Tajaajila hawaasummaa hundumaaf loogii malee kennuun faayidaa inni kennu tarreessaa.

Lammiileen tajaajila barbaachisaa ta'e argachuu kan danda'an dhaabbilee tajaajila hawaasummaa keessatti hojimaanni loogiiirraa bilisa ta'e yoo mirkanaa'edha.

Kenninsi tajaajilaa loogiiirraa qulqullaahe muldhistuu sirna dimookirasii kan akka mirga wal qixxummaa mirkaneessa. Haala kanaan olaantummaan lammiilee fi miira quuqamuu dagaagsa. Hojimaanni loogiiirraa qulqullaahe mootummaa fi ummata walitti dhiyeessuun sirna dimookiraasii ni dagaagsa.

4.4.3 Mootummaa fi Hawaasni Tajaajila Hawaasummaa Waliin Gahuu Irratti Shoora Isaan Qaban

- **Shoorri mootummaa fi lammiileen tajaajila hawaasummaa waliin gahuu irratti qaban maali?**

Goondaan Walqabattee Laga Ceeti

Hawaasni Waanzaa yaada ittigaafatamummaan dhaabbilee hawaasummaa babal'isuu kan eenyuu ta'uu qaba jedhurratti falmii keessa galuun kan hafe miti. Namoonni tokko tokko "Itti gaafatamummaan dhaabbilee kana babal'isuu kan mootummaa ta'uu qaba. Mootummaan hanga yonaatti naannoo keenyatti hojii kana jedhamu waan hin hojjetneef, ittigaafatamummaa kana fudhachuun isaaf ta'a" yaada jedhu qabu.

Karaa biraa garuu ittigaafatamummaa tajaajila hawaasummaa guddaa akka qabu ni beekama. Haata'u malee, nuyiis hirmaannaa si'aayina qabu maallaqaan, humnaa fi meeshaadhaan deegarsa keenya gumaachuu qaba," yaadni jedhu deegarsa namoota baay'ee argate. Hojichaaf deegarsa adda addaa walitti qabuuf sagantaa diriisuuf waliigalan. Kanas kan hojjetu koreen hundeeffame. Kanaan deeggarsa waliinii fi walgargaaruun waggaa muraasa keessatti naannoo isaaniitti manneen barnootaa, kilinikni ijaarame, karaa fi sararri bilbilaa diriirfame. Hawaasichis dhaabbilee kanarraa tajaajila argachuu danda'e. Jireenya fooya'aa jiraachuuf

faayidaa dhaabbileen hawasummaa qaban haalaan hubatan.

Gilgaala 9

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Dubbisicha keessatti ilaalcha lama mul'atan keessaa isa kam deegartu? Maaliif?
2. Ijaarsa dhaabbilee tajaajila hawaasummaa keessatti faayidaa hirmaannaan hawaasummaa qabu tarreessaa.

Tajaajila hawaasummaa babal'isuuf qaamolee ittigaafatamummaa olaanaa qaban keessaa mootummaan adda durummaadhaan waamama. Fedhii meeshaa fi afuuraa ummataa guutuuf Mootummaan dirqama qaba. Haata'u malee, mootummaan qoofaa isaatti hojii kana hundaa babal'isuufi ijaaruu hin danda'u. Sochiin mootummaa hirmaanna hawaasaa si'aayina qabuun deegaramuu qaba. Kanaaf dhaabbilee kana babal'isuu keessatti hawaasichi dhuunfaanis ta'e gareedhaan deegarsa humnaa, maallaqaa fi kanneen kana fakkaataniin taasisuuf ittigaafatamummaa qaba.

Hojii Garee

Dhaabbilee hawaasummaa naannoo keessanitti argamanirratti xiyyeeffachuun qabxiilee armaan gadiirratti daree keessaniif gabaasa dhiyyeessaa.

- A. Dhaabbilee hawaasummaa barbaachisoodha jettan
- B. Hojicharratti qaama hirmaachuu danda'an
- C. Dalagaalee hojjechuu danda'an

4.5 Gibira

- **Gibirri guddina dinagdee biyyarratti gaheen inni gumaachu maali?**

Sagantaa marii Gumii Lammummaa fi Amala Gaarii Iwuqet Faanaa

Gumiin Lammummaa fi Amala Gaarii Mana Barumsaa Iwuqet Faanaa dalagaalee raawwatu keessaa tokko mata duree adda addaarratti sagantaa marii qopheessuudha. Mariin har'aa kan irratti xiyyeeffatu gibiraa fi misooma, aangoo gibira buusuu fi hirmaachuu, Mootummaa Federaalaa fi Mootum-moota Naannolee irratti ta'a. Hawaasni mana barumsichaa fi barattoonni kutaa 8ffaa hirmaattota sagantichaa turan. Yaada kanarratti ibsa akka kennaniif kan afeeramaniin, itti gaafatamtootaa fi ogeessotaan ibis kenname akka armaan gadiitti dhiyaatera.

Kutaa tokko: "Gibiraa fi Investimentiin fuula lamaan saantima tokkooti."

- **Guddina investimentiif gahee gibirri qabu**

"Gibirri adeemsa investimentii babal'isuu kan ta'u mootummaan galii gibirarraa argatuun bu'uura misoomaa babal'isa. Kana jechuun daandii ijaara, ibsaa diriisa, riqaa, madda humnaa fi kan kana fakkaatan ijaara. Bu'uurri misoomaa kunniin hamma babal'atan haalli waan isaaniif mijaawuuf abbootiin qabeenyaa biyya alaa inves-

timentii adda addaarratti bobba’u. Karaa biraa investmentiin yoo babal’atu, maddi gibiraa sadarkaama sanaan guddata. Kanaaf gibirrii fi investmentiin dalagaalee waldegaraniidha jechuudha.

Gilgaala 10

Gaaffilee armaan gadiirratti mari’adhaa.

1. Investmentii babal’isuun gibira gud-disuuf faayidaa maalii qaba?
2. Investmentii guddisuun guddina biyyaaf faayidaa maalii qaba?

Kutaa lama: “Guddina haqa qabeessa naannolee irratti gahee gibirri qabu”

“Caasaa Mootummaa Federaalawaatti sadarkaan qabeenyaa fi maddi gibiraa naannolee walfakkaataa ta’uu dhisuu danda’a. Haata’u maalee, hundi isaaniiyyuu qaamolee mootummaa tokkoon kan bulanidha. Hundaa olimmoo ummatoonni naannolee hunda keessa jiraatan lammiilee biyya tokkoti. Lammiileen immoo mirga qabeenya biyya isaanii keessa jirutti karaa haqa qabeessa ta’een itti fayyadamuu fi hirmaachuu qabu. Garaagarummaan naannolee gidduutti mul’atu galii gibiraa qofaan osoo hin ta’iin sadarkaa misoomaas dabalateeti. Keessumaa immoo naannoleen giddugaleessa biyyarraa baay’ee fagaatanii jiran rakkooleen isaan qaban kan hidda gad fageeffataniidha. Kanaaf sadarkaa biyyaatti guddina walgitu fiduuf haala haqa

qabeessa ta’een gibira naannoleef qooduun barbaachisaadha. Bu’uura kanaan naannoleen galii gibiraa qaban naannolee madda galii xiqqoo qabaniif haalatti hiruufiin danda’amu hojimaata dandeesisu hojiirra oolchuun amala addaa sirna mootummaa federaalawaati. Hojimaanni kun naannolee gidduutti aadaa waliif yaaduu dagaagisu dhaan sadarkaa biyyaatti guddina walitti dhiyaataa tahe uumuuf dandeesisa.

Hojii Garee

Armaan olitti akkuma ibsame haqummaan gibiratti fayyadamuun bu’uura godhachuun dhimma armaan gadiirratti mari’adhaa. Biyyi federaalawaa naannolee torbatti qoodame haalli funaansa gibiraa bifa armaan gadii qaba ture.

Naannoleen lama galii mootummaa federaalaan walitti qabamurraa gidduu galeessaan gargaarsi qarshii miliyoonii dhibba lamaa ni godhamaaf. Mootummaan giddugaleessa naannolee sadan irraa tokkoon tokkoo isaaniirraa waggaaatti gibira biliyoona tokko walitti qaba. Naannoleen kan biroo lama immoo mataa isaanii wan danda’aniif, gargaarsi addaa homtiyyuu hin godhamuuf. Garuu mataa isaaniirra darbanii mootummaa giddugaleessaaf waan kennana hin qabani. Darbee darbee haalli gibirri walitti qabamuu fi qoodamu mormii fi walitti bu’iinsa osoo

uumuu hubatama. Garaagarummaan yaadaa ka’an qabiyyee armaan gadii qabu ture. Naannoleen sadan gibirri naannoo keenyaa walitti qabamu faayidaa keenya qofaaf ooluu qaba yaada jedhu tarkaanfachiisu. Mataa isaanii kan danda’an naannoleen lamaan immoo yoo mataa isaanii danda’anillee naannolee biroof akkuma godhamu nuufis mootummaan federaalaa gargaarsa nuuf gochuu qaba jedhu. Mootummaan gidduugaleessaas hojimaata nuyi hordofnu sirriidha jedhee amana.

Gilgaala 11

Dhimma armaan olii bu’ura godhachuudhan gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Yaada sadan armaan olitti eeraman keessaa isa kamiin waliigaltu? Maaliif? Sababa kan jettan tarreessaa.
2. Yaada sirrii ta’e hawaasa keessa galchuuf hojiin akkamii yoo hojjetame wayya jettu?

Kutaa sadii: “Gosoota galii federaalaa fi naannolee”

Amalli bulchiinsa mootummaa federaalaa adda taasisu aangoon mootummaa federaalaa fi mootummoota naannolee giddutti qoodamuudha.

Bu’uura qoodinsa aangoo kanaan qaamoleen lamaan bakkeewwaan irraa gibira walitti qaban addaan bahanii tarreeffamu. Qaamoleen lamaanuu karaa karaa isaanii bakkeewwaan irraa gibira walitti qaban akkuma jiran gibirri waliin qooddatanis ni jirag Gosoonni Gibiraa waliin walitti qabaman kunniin gibira waliinii jedhamanii waamamu. Bu’uura kanaan biyya keenyatti Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannoleef qofa qofaattii fi waliin kan kennameef gosoonni galii heera Mootummaa keessatti bifa armaan gadiin tarreeffamaniiru.

<ul style="list-style-type: none"> • Maddoota galii olaanaa Mootummaa Federaalaa (keeyyata 96) 	<ul style="list-style-type: none"> • Maddoota galii olaanaa bulchiinsa Mootummoota Naannolee (keeyyata 97) 	<ul style="list-style-type: none"> • Maddoota galii waliinii Mootummaa Federaalaa fi Mootummoota Naannolee (keeyyata 98)
<ul style="list-style-type: none"> • Meeshaalee biyya alaatti ergamanii fi gara biyyaatti galan irratti ashuuraa fi gibira buusamu • Gibira hojii mootummaa federaala fi dhaabbilee idiladdunyaa keessatti qacaraman irraa kan walitti qabamu • Dhaabbilee abbummaan mootummaa federaalaatiin bulan irraa gibira galii, bu'aa, taaksii dabalataa fi taaksii aksiyoonii • Lootorii biyyooleessaa fi yaalii carraa kan biroo irraa, geejjiba xiyyaaraa fi baaburaa irraa taaksii walitti qabamuu fi kan kana fakkaatan. 	<ul style="list-style-type: none"> • Hojjetoota naannolee irraa kan walitti qabamu • Faayidaa lafaa irraa kan walitti qabamu • Daldaloota naannolee keessatti argaman irraa • Manneenii fi qabeenya kan biroo namoota dhuunfaa jala jiran irraa • Abbummaan bulchiinsa naannolee jalatti kan argaman dhaabbilee misoomaa naannicha keessatti argaman geejjiba bishaanii fi kan kana fakkaatan irratti gibira buufamuudha. 	<ul style="list-style-type: none"> • Mootummaan federaalaa fi mootummoonni naannolee dhaabbilee misoomaa waliin hundeessan irraa gibira walitti qabamu. • Dhaabbilee daldalaa dhuunfaa irraa, abbooti aksiyoonii irraa gibira funaanamu • Hojii albuudha olaanarraa, • Gibira peetirooliyeemii fi boba'aa kamirraayyuu gibira walitti qabamu. • Kaffaltii rooyaaliitii irraa.

Hojii Garee

*Manneen hojii gibira walitti qaban kan naannoo keessanitti argaman deem-
aatii,*

- A. Gosoota gibira olaanaa fi akkamitti akka walitti qabaman
- B. Adeemsa gibira funaanuu keessatti rakkoowwan mudatan
- C. Gibirri walitti qabamu hojii akkamiif akka oolu gaafachuun gabaasaa.

Cuunfaa Boqonnichaa

Haawaasaa fi biyya tokko irratti miidhaa guddaa kan geessisan keessaa hojiin loogummaa adda durummaaratti argama. Hojimaanni loogummaa rakkoolee adda addaa geesisa. Fakkeenyaaf ijaarsa sirna dimokiraasii gufachiisa. Lammiileen itti gaafatamummaa isaanirraa eegamu haala barbaachisaa ta'een akka hin bahanne taasisa. Kanaafuu, haala kamiinuu lenjii oogummaa raawwatamu cimsanii ittisuu fi mormuun barbaachisaadha. Gochaawwan loogii adda addaa ittisuudhaaf abbaa aangoos haata'u, lammiin kamiyyuu seeraaf bitamaa ta'uu, seera kan kabajuu fi kan kabachiisu nama hundaa walqixa kan keessummeesuu fi hojii isaatiinis qajeelaa fi kan amanamu ta'uu qaba. Haqummaan akka mirkanaahu kan taasisan jaarmiyaalee haqaa keessaa manneen murtii adda durummaan waamamu. Qaamoleen kunniin dhiibbaa kamiirraayyuu bilisa ta'anii walabummaan abbaa seerummaa isaanii kabajamuufii qaba. Kana malees, murtii qaamolee haqaa seera bu'uura godhate kan taasisan gartummaarraa fi loogiirraa hojimaata qulqullaa'e kan hordofan ta'uu qabu. Karaa biraammoo loogummaa dhorkuudhaan lammiileen gahee guddaa qabu. Lammiileen haqa sirrii argachuuf dhuunfaan dhama'uu fi kunis osoo fiixaan hin bahiin akka hin hafneef, mirga isaanii seeraan

qofaa kabachiifachuu akka qaban gadfaggeenyaan hubachuun isaaniif ta'a.

Dhaabbileen tajaajila hawaasummaa jireenyi lammiilee fooya'aa akka ta'u gochuuf barbaachisoodha. Kanarraa kan ka'e tajaajila loogummaarraa qulqullaa'e walgeessisuun isaan irra jira. Dhimmi dhaabbilee kanneen babal'isuu ittigaafatamummaa mootummaa qofaa tahee ilaalamu hin qabu. Dabalataan lammiileen sochii dhaabbilee hawaasummaa babal'isuu keessatti shoorra olaanaa gumaachuu qabu.

Gibirri investmentii babal'isuu fi guddina naannolee haqa qabeessa taasisuu keessatti gahee inni qabu olaanaadha. Kanaafuu, galiin gibirarraa walitti qabamu karaa haqa qabeessa ta'een naannolee hundaaf hiruu kan dandeessiisu qajeelfama diriirsuun biyya sirna federaalawaatiin bulturraa hojimaata eegamudha. Mootummaa Federaalaa fi Naannolee gidduutti gibira walitti qabuu fi hiruun hojimaata akka feetedhaan kan raawwatu osoo hin ta'iin, seera kan hordofee fi heera mootummaa bu'uura kan godhatedha. Deemee deemee garuu lammiileen faayidaa waliigalaa gibiraa haalaan hubatanii gibira yeroodhaan kaffaluufi funaansa gibirarratti deegarsa barbaachisaa ta'e gochuun irraa eegama.

JECHOOTA FURTUU

Taaksii: Gibira gosa kamiinuu mootummaaf walitti qabamu

Taaksii dabalataa: Sochii daldala murtaa'aa keessaa dhibbeentaa dhibba keessaa harka kudha shan galii dabalaataa mootummaaf kaffalamudha.

Ashuura: Guyyaa guyyaatti sochii deddeebisuu daldalarraa galii walitti qabamudha.

Yaad-bu'uura: Qajeelfama hojii

Sona: Amaloota sirrii fi dogoggora addaan baasee kan agarsiisu

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Himoota armaan gadii dubbisuudhaan yoo sirri ta'e "Dhugaa", dogogora yoo ta'e immoo "Soba" jechuun deebisaa.

1. Hojimaata loogii ittisuu malee guutummaa guutuutti hambisuun rakkisaa dha.
2. Yeroo tokko tokko hojii loogummaa balleessuuf humna fayyadamuun barbaachisaadha.
3. Hojimaanni loogii darbee darbee guddina dimookiraasii fi misoomaaf faayidaa qaba.
4. Dhaabbilee hawaasummaa babal'isuu keessatti hirmaannaan hawaasummaa kan barbaachisu yoo mootummaan hojjechuu dadhabedha.
5. Gibirri garaagarrtummaa adeemsa guddina misoomaa naannolee gidduutti mul'atu walitti fiduuf faayidaa olaanaa qaba.

II. Kanneen roga "A" jalatti tarreeffaman kanneen roga "B" jala jiran filachuun walitti firoomsaa.

A

1. Gibra naannoolee fi mootummaa federaalaan walitti qabaman
2. Naannoolee gidduutti guddina wal gitaa ta'e kan ittiin ijaaramu ta'e.
3. Loogummaa balleessuuf tarkaanfii lammiileen fudhachuu qaban
4. Dhaabbilee hawaasummaa
5. Dhiibbaa qaama kamirraayyuu walaba ta'uu qaba.

B

- A. Mana barumsaa
- B. Galii waliinii
- C. Seera kabajuu
- D. Qoodinsa gibiraa haqa qabeessa
- E. Mana murtii

III. Bakka duwaa armaan gadii jecha yookin gaalee sirriidhaan guutaa.

1. Caasseffama mootummaa federaalawaatti qoodinsi gibiraa _____ fi _____ gidduutti kan raawwatamuudha.
2. Qajeelfamni bu'uuraa hojimaataa mana murtii _____ fi _____ dha.
3. Lammiileen murtii mana murtii gadaanatti kenname mormuudhaan sirni mana murtii olaanaatti iyyatan _____ jedhamuutiin beekama.

IV. Gaaffilee armaan gadiif deebii sirrii filadhaa.

1. Kanneen armaan gadii keessaa tokko karaa ittiin hojiimaanni haqadhabeessa ta'e dhabamsiifamu miti.
 - A. Seeraatti fayyadamu
 - B. Miidhaa namarra gahe callisanii dabarsuu
 - C. Himata dhiyeessuu
 - D. A fi Bn deebiidha.

2. Qajeelfamni bu'uuraa qaamoleen haqaa hordofuu qaban_____
 - A. fedhii fi miira isaaniin gaggeefamuu dhiisuu
 - B. gartummaarraa walaba ta'uu
 - C. qajeelfamoota hojiirra oolchuu
 - D. Hunduu deebii ta'u.

3. Qaama kamiinuu olitti hojimaata loogii ittisuuf ittigaafatamummaa kan qabu isa kami?

A. mootummaa	C. hawaasa sivilii
B. dhaabbilee amantii	D. Waldaalee

4. Dhaabbileen hawaasummaa _____
 - A. guddina hawaasaatiif barbaachisoodha.
 - B. hojimaata loogiirraa kan qulqullaahan ta'uu qabu.
 - C. mootummaa qofaan hojjetamu.
 - D. A fi B deebiidha

5. Bu'aa hojimaata loogii kan hin taane kami?
 - A. miirri kaka'umsaa qabbanaahuu
 - B. haqa kabachiisuu
 - C. sirni dimookiraasii laafuu
 - D. hundii deebii ta'u.

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gabaabaa kennaa.

1. Haqummaan hir'achuun rakkoo inni geessisuu danda'u tarreessaa.
2. Gibirri misooma biyyaa fi guddina naannolee walgituuf ta'eef faayidaa inni qabu tarreessaa.

BOQONNAA SHAN

JAALALA BIYYAA

Kaayyoolee Boqonnichaa

Boqonnaa kana barattee yeroo xumurtu:

- Seenaa sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa beekuun faayidaa inni kennu qayabatta.
- Meeshaalee waliinitti of-eeggannoon akka fayyadamuu qabnu hubatta.
- Hiyyummaa fi boodatti hafummaa irratti qabsaa'uun barbaachisaa akka ta'e hubatta.
- Kabajamuun mirga lammummaa miira jaalala biyyaa akka gabbisu hubatta.
- Jaalala biyyaa cimsuu keessatti gumaacha alaabaa fi faaruun biyyoolessaa qabu hubatta.

5.1 Seenaa fi Aadaa Biyyaa, Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattootaa Sirrii Ta'e Beekuun Miira Jaalala Biyyaa Haaraa Ijaaruuf Faayidaa Inni Qabu

- **Seenaawwanii fi aadaawwan sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa beekuun faayidaa maalii akka qabu tarreessaa.**

Dargaggoota Ganda doorqaa faa

Dargaggoonni ganda Doorqaa faa fakkeenyummaa ittiin beekaman waan hedduu raawwatu. Karaa waldaa dargaggoota ganda isaaniiitiin gumiiwwan adda addaa dhaabaniiru. Gumiin maqaan isaa “Goda Hambaa sablammootaa

fi qindeessaa sagantaa biyya kee beeki” jedhamee beekamu gumiiwwa keessaa isa tokko. Doorqaa fi hiriyoonna ishee miseensota gumichaati. Gumiin isaanii aadaa fi seenaa sablammoota biyya keenyaa agarsiisuu kan danda’u uffannaa aadaa adda addaa fi meeshaalee aadaa hedduu walitti qabeera. Yeroo adda addaa sagantaa daawwannaa kan biyya kee beeki jedhu miseensotichaaf qopheesseera. Doorqaan ittigaafattuu gumichaa yommuu taatu, yeroo yerootti miseensota koree gumichaa waliin qophii garaagaraa qindeessuun shamarre beekamtuudha. Keessumattuu karaa miseensota gumichaatiin agarsiisni aadaa fi seenaa sablammootaa dhiyaatu sagantaa ummanni naannichaa hawwiidhaan eeggatuudha. Ibsi aadaa fi seenaa sablammootaa kan geggeeffamu karaa bakka bu’oota dargaggoota gareen ijaaramanii uffata aadaa uffachuundhaan, wantoota aadaa sassabuu fi seenaa sabichaa haala gaariin ibsuudha. Sagantaan kun ummata Qacanee fi naannoo isheetti argamtu biratti fudhatama olaanaa argachuun namoonni baay’een kan ajaa’ibs-iifa-taniidha.

Gilgaala 1

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Sochii gumii Doorqaa faa irraa maal hubattan?
2. Seenaa fi aadaawwan sablammootaa beekuun jireenya lammiilee keessatti jijjiirama inni fidu maal fa'a?
3. Meeshaalee ibstiiu aadaa naannoo fi mana keessan keessatti argaman tarreessuun saba kamiin akka bakka bu'u hiriyoota daree keessaaf ibsi.

Itoophiyaan biyya argama sabootaa, sablammootaa fi ummattoota hedduuti. Hayyoonni baay'een biyya keenyaa "God-Hambaa sablammootaa" jechuun waamu. Miidhagina biyya keenyaa kan muldhisanis sablammoonni hedduun aadaawwanii fi afaan 80 oli qabaachuu isaaniiti. Biyyi keenya ulfina bilisummaa ishee eeggattee kan jiraatte wareegama olaanaa saboonni, sablammoonni fi ummattoonni ishee kan-falaniidha. Seenaa ummattoota beekamaan kun yeroo tokko tokko barr-eessitoota seenaa biyya alaa fi biyya keessaa muraasaan jal'atee yommuu dhiyaatu argama. Akkasumas aadaawwan isaaniitti xiyyeeffannoon ta'uu qabu osoo itti hin kennamin jiraateera. Amma garuu adeemsa sirna dimookiraasii biyyi keenya geggeessaa jirtuun seenaan sabootaa, sablammootaa fi ummattoota sirrii ta'e loogii malee barreeffamaa fi aadaawwan isaaniis kabaja argatee jira. Adeemsi kun cimee itti fufee jechuun miirri jaalala biyyaa

tokko tokkoo lammii keessatti haala gaariin dagaaga jechuudha. Seenaa fi aadaawwan sabootaa, sablammootaa fi ummattoota haala gaariin beekuu fi qo'achuun guutummaatti miira jaalala biyyaa jabeessa. Guutummaan miira jaalala biyyaatiin dhaloonni gonfame immoo birmadummaa biyyaa eegsisa, seena beela biyyattiin sadarkaa addunyaatti ittiin beekamtu jijjiiruufis ni carraaqa.

Gilgaala 2

Gaaffilee armaan gadii hojjedhaa.

1. Sablammoota biyya keenyaa keessaa hammam akka beektan gabatee kana dabatara keessan irratti hojjechuun fakkeenya kennameen bakka duwwaa guutaa.

Lakk	Maqaa sabaa, sablammii fi ummatichaa	Afaan dubbatu	Naannoo itti argamu
1	Meeloo	Afaan Meeloo	Naannoo SSU Kibbaa

2. Biyyi keenya seenaa boonsaa dura qabdu eeggataa akka turtuuf lammiilee hunda irraa maaltu eegama?
3. Miirri jaalala biyyaa haaraan akka gabbatuuf ga'oon keessan maal ta'uu qaba?
4. Miira jaalala biyyaa haarawaan, rakkoolee biyyoolessaa gurguddoon baduun irra jiru tarreessaa.

5.2 Mirgoonni Walqixxummaa Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattootaa Kabajamuun Gumaacha Inni Jaalala Biyyaa Gabbisuu Keessatti Qabu

Fakkii 5:1 Bu'aa kabajamuu walqixxummaa ummattootaa

• Suuricha irraa maal hubattan?

Hariiroo Ummataaf Ummataa Fakk- eenyummaa Qabu

Barattoonni naannoo adda addaa biyyattii irraa dhufan dhaabbata barnoota olaanaa tokko keessatti barumsa hordofaa turan. Akka carraa ta'ee barattoota kanneen keessaa Naannoo Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattoota Kibbaa Kafichoo fi Shakkachoo fi Naannoo Beenishaangul Gumuz sablammii Booroo Shinaashaa keessaa barattoonni dhufan walbaran. Walitti dhufeenyi isaanii cimaa deemuun waa'ee dhimmoota adda addaa walmariisuu iccitii qaban walii hiruu jalqaban.

Marii isaanii keessaa guyyaa tokko waa'ee eenyummaa isaanii, aadaa, afaanii fi seenaa irratti osoo mari'atanii waan hin yaadamnee fi ajaa'ibsiisaan

uumame. Dhimmichi akkas ture. Walumaagalatti, waggoota dhibba afur dura ummattoota Goongaa jedhamuun beekaman Kafachoo fi Shakkichoo, Booroo Shinaashaa, Hinnaariyaa, Booshoo fi Bushaashee keessaa Kafachoo fi Shakkachoon Naannoo Sabootaa, Sablammootaa fi Ummattoota Kibbaatti kan argaman yoo ta'u, ummattoonni Booroo Shinaashaa immoo Naannoo Benishaangul Gumuz qabatanii argamu.

Ummattoonni kunniin mootummoota darbaniin dhiibamanii carraa barnootaa dhabuun jiraachaa turan. Yeroo ammaa mirga walqixxummaa heerri MFDRI mirkaneesseef itti Fayyadamuun saboota, sablammootaa fi ummattoota biroo waliin jiraatu. Carraa barnoota olaanaa ijoolleen isaanii argatan kunniin aadaa, afaanii fi tokkummaa seenaa ummattoota isaanii adeemsa seenaa keessatti dagatamee ture beekuu isaanitiin baay'ee itti gammadan. Carraa argame kanatti fayyadamuun gara fuulduraatti qo'annoo gadfageenyaan geggeessuu fi walitti dhufeenya isaanii caalmaatti cimsuuf waadaa seenan. Hariiroo ummataaf ummataa caalamaan akka itti fufuuf hunduu waadaa seenan. (Barrulee Hibire Biheer, jedhu Mana Marii Federeeshiniitiin kan maxxanfamu, Sadaasa bara 2000, fuula 33 irraa kutaa kanaaf akka mijaawutti fooyya'ee kan fudhatame)

Gilgaala 3

Seenaa armaan olitti dhiyaate bu'uura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Dhimmoonni sablammoota kanneen walfakkeessu maal faa'aa?
2. Barattoonni kunniin osoo waliin hin mari'anne ta'ee seenaa isaanii beekuu danda'u turee? Seenicha ka'umsa godhachuun ajandaa biyyoolessaa irratti waliin mari'achuun bu'aa inni qabu irratti gareen mari'adhaa.

Sirnoota darban keessatti seenaa fi aadaa saboota, sablammootaa fi ummattoota Itoophiyaaf xiyyeeffannoon ta'uu malu kan kennameef hin turre. Haalli dinagdee, hawaasummaa fi siyaasaa sirnichaa loogii fi hacuuccaan kan keessatti dagaage ture. Sun ta'eeyyuu bilisummaa fi birmadummaa biyyattii booressuuf gita bittootaa fi weerartoota dhufan tokkummaan ittisuun qabsoo seena qabeessa galm-eessisaniiru.

Wayita kana eenyummaan sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa kabajamee ofiin of bulchuu danda'aniiru. Mirgoonni aadaa isaanii guddiifachuu fi afaan isaaniitti fayyadamuu kabajamaniiruuf. Itti fayyadaminni nageenyaa, misoomaa fi dimookiraasii waan mirkanaa'eef, walqixxummaa fi walkabajuu irratti karaa hundaa'een hawaasa siyaasaa fi dinagdee cimaa qabu tokko uumuuf waadaa seeneera.

Dimookiraasiin kana fakkaatu cimee akka ittifufuuf tokkoon tokkoon lammii qoodaa fi itti gaafatamummaa qaba.

Mirgoonni sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa walqixxummaan yommuu kabajamu, lammiileen biyya isaniif jaalala hundeqabeessa horatu. Lammiin jaalala biyyaatiin ijaarame immoo beela, waraanaa fi dhumaatiin fakkeenya taatee addunyaa alaatti cinaachi gadhummaa ishee qofti beekamee kan ture biyyattii keenya kana waliin hojjechuun seenaa ishee jijjiira.

Hojiwwan misoomaa, dimookiraasii fi bulchiinsi gaariin jalqabame akka cimuu fi nageenyi itti fufaan akka mirkanaa'u gochuun, muldhannii fi ergamni biyyoolessaa akka milkaa'uuf ga'ee murteessaa qaban bahuuf saboonni, sablammoonni fi ummatt-oonni qooda olaanaa qabu.

Gilgaala 4

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Mirgi sablammootaa osoo hin kabajamin waa'ee jaalala biyyaa dubbachuun ni danda'amaa? Maaliif?
2. Guddinni biyya keenyaa kabaja-muun mirga sablammootaa waliin walqabataadha kan jedhamuuf maaliif?

5.3 Meeshaalee Tajaajila Waliigalaa Of Eeggannoon Qabuu Dhiisuun Sadarkaa Biyyaatti Miidhaa Inni Geessisu

Fakkii 5.3 Meeshaalee ofeeggannoo dhabuun miidhaman

- **Fakkicha irraa maal hubattan?**
- **Rakkoo fakkicha irraa hubattaniif furmaanni isaa maali jettu?**

Ibiddaa fi Bishaan

Ibiddaa fi bishaan sangaa fi meeshaalee qonnaa bitachuun walgar-gaaruu ittifayyadamaa turan jedhama. Guyyaa tokko hattoon sangicha hattee jalaa qalatte. Obbo Ibiddi yeroo kana baay'ee dheekkamee Bishaaniin akkas jedhe. "Obbo Bishaanii, sangaan qabeenya keenya ta'e waan hatameef baay'ee aareen jira. Diina keenya haaloo ba'uufis waanan murteesseef bosonaa, margas, manas waan hundumaayyuu gubeen hattuu sangaa keenyaa balleessa," jedhee mariisise. Bishaanis "Obboleessa koo, Obbo Ibiddaa akka kana yaaduun maaliif? Nama hates isa nagaas waliin gubuun seeraa? Akkasumas kanneen ati gub-

een barbadeessa jettu kunniin uuma-ma hundaa loogii malee kan fayyadan qabeenya waliinii mitii? Balleessituu tokkoof jecha meeshaalee (horata) uumamni hunduu waliin ittifayyadamu balleessuun seeraa? Hatticha tooftaadhaan qabuun danda'ama mitii? Rakkoon hin jiru, ogummaa keenyaan hatticha to'annoo jala ni oolchina. Nyaata bilcheeffachuu kan barbaadu sibira, huccuu fi meeshaa miicuu kan barbaadu immoo ana bira dhufuun isaa hin oolaa? Yeroo sana hatticha tooftaan qabnee gara seeraatti dhiyeessina malee waan waliin itti jiraannu irratti karaa seeraa ala ta'ee fi tarkaanfii hubannoon alaa fudhachuu hin qabnu," jedhee Ibidda tasgabbeesse.

Dhugumayyuu kana irratti haasawani. Yeroo yartuu booda hattichi tokkoffaan foon sangaa qalate waadee nyaachuuf waan dharra'eef ibidda barbaacha ariitiin dhufe. Hattichi inni lammaffaan immoo garaacha sangaa miicuuf baatee gara lagaa bu'e. Wayita kana Bishaanii fi Iibiddi walcaqasuun hattoonni jara ta'uu isaanii ragaadhaan erga mirkaneeffatanii booda to'annaa jala oolchani seeratti dhiyeessan. Ibiddis ogummaa Bishaanii ajaa'ibsiifachuun murtiin inni jalqaba murteesse dogoggora ta'uu isaa hubatee hiriya isaa dhiifama gaafate. Wantoota tajaajila waliigalaatiif oolan ariitiin barbaadeessuuf murteessuutti gaabbee dogo-

ggora kana fakkaatutti akka hin deebine murteesse.

(Inqilfi Laminee, Bilaatteen Geetaa Maa-hitama Sillaasee Walda Masqal, bara 1952, fuula 63 irraa fooyya'ee kan fudh-atame.)

Gilgaala 5

Seenaa armaan olitti dhiyaate bu'ura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Amalawwan ibiddaa fi bishaanii irraa maal hubattan?
2. Akkuma dhaadate ibiddi meeshaalee tajaajila waliigalaa aaree osoo balleesseera ta'ee bu'aan isaa maal ta'a ture?
3. Sababoota adda addaatiin namoonni meeshaalee tajaajila waliigalaa barbadeessan seenaa kana waliin akkamitti hubattu?
4. Seenicha irraa barnoota maalii akka argattan irratti mari'adhaa.

Meeshaaleen tajaajila waliigalaa mootummaa fi ummataa fakkeenyaaf, riqichawwan, daandilee fi dhabbiilee humna ibsaa burqisiisan, sararoota ibsaa, ujummoon bishaanii fi bilbilli ummataa qabeenya qaama tokkoo osoo hin taane qabeenya waliinii kan lammiilee hundaati. Maallaqa lammiilee irraa walitti qabameen kan ijaaramaniidha. Tajaajilicha irraas fayyadamaan mataa isaa ummataa. Kanaafuu, tokkoon tokkoon lammii meeshaaleen tajaajila mootummaa fi ummataa qabeenya wal-ee kan lammiilee hundaa ta'uu isaani beekke nageenya isaaniif eegumsa gochuun barbaachisaadha. Qabeenya mootummaa fi ummataaf of eeggannoo gochuu dhiisuun kan miidhamu lammiilee hundadha. Meeshaaleen tajaajila

waliigalaa, qabeenya lammiilee hundaa waan ta'aniif akka hin qisaasofne, hin bannee fi hin hatamne eegamuu qabu. Fakkeenyaaf, sararoonni bilbilaa namoota dhuunfaan osoo muramuu fi manca'uu, ujummoon bishaanii garmalee osoo dhangalaasuu fi kkf arganii qaamolee dhimmichi ilaalu beeksisuu dhiisuu fi tarkaanfii fudhachuu dhii-suun, lammii itti gaafatamummaa qabu tokkorraa kan eegamu miti. Meeshaalee tajaajila waliinii namni of eeggannoo gochuu dhiisuun kan balleessu, kan barbadeessu ykn kan qisaasessu seera duratti ittigaafatamaa akka ta'e hub-annoo qabachuu qaba.

Gilgaala 6

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Meeshaaleen tajaajila waliigalaa, qabeenya ummataati kan jedhamuuf maaliif?
2. Qabeenya tajaajila waliigalaa osoo qisaasa'uu ykn osoo baduu callisuun, ana hin galchu yoo jenne itti gaafatamummaa jalaa ba'uu ni dandeenyaa?
3. Naannoo keessanitti qabeenya umm-anni waliin itti tajaajilamu tarreessuun of eeggannoo godhamuu qabu ilaalchisee ibsa gabaabaa kennaa.

5.4 Gochaawwan Nageenya Waliinii Ummataa Sodaa Irraa Buusan

5.4.1 Gochaawwan Nageenya Waliinii Ummataa Sodaa Irra Buusan Balleessuuf Carraaqjii Godhamuu Qabu

- **Gochaawwan farra nageenyaa balleessuuf isin irraa maaltu eegama?**

“Nageenya Waliif Waardiyaa Dhaabbachuu”

Guutummaa addunyaatti jeequmsaa fi lolli waliin walii lubbuu lammiilee, dinagdee fi nageenya biyyaa irratti miidhaa hedduu osoo geessisanii agarra. Mirgi dhuunfaa koo anaaf hin kabajamne jedhee kan mufatu, bulchiinsi biyyichaa kan hin gammachiisne, gosaan, amantiinii fi sanyiin ykn falaasama isaatiin kan gaddhiifate hundi ololli, goolii fi jeequmsi biyya irratti akka kaka’uuf sababa yommuu ta’u hubanna. Jeequmsi, olollii fi waraanni deebi’ee isaanuma mataa isaanii uuma malee, nageenya hin fidan. Bara ammaa keessa jirannu tooftaa hammeenya hubatamuu hin dandeenye kallattiin raawwachiisuu danda’u hundi uumameera. Meeshaaleen waraanaa hin muldhanne dhukaatonni fi ifaa ta’an oomishamaniiru. Bakka kamittuu taanaan badiisaa fi hammeenyi kan uumamu salphaatti. Dhukaafamaan lubbuu fi qabeenya namaa barbadeessuun salphaa ta’aa dhufeera. Miidhaa fi badiisaaf wantoonni hunduu mijaawoo fakkaatu.

Mufannaa dhuunfaas ta’ee bulchiinsa mootummaa jibbuun morkaachuun, tarkaanfii humnaa fi hammeenya raawwachuun ummata miidhuu irraa bu’aan argamu hin jiru. Gochichi caalmaattuu rakkoo fi kufaatiin kan babaldhisu ta’uu danda’a.

Gocha hammeenya biyya irratti aggaamamu kamiyyuu ittisuuf lammii hundi ittigaafatamummaa qaba. Lammiileen nageenya biyyaa, badhaadhummaa fi guddina ummataaf yaadan gochaalee akka kana farra misoomaa ta’an kun raawwatamuun dursa balaa-leffachuu fi ittisuutu mala.

(Yederreskuubbetin Yegilli Taarikinnaa Tizzitaawoochi, Maammoo Wuddinee 1997, fuula 524 irraa fooyya’ee kan fudhatame.)

Gilgaala 7

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Barreeffamni armaan olitti dhiyaate ergaa guddaa inni dabarsuu barbaade maali?
2. Yaada “Jeequmsi, olollii fi waraanni deebi’ee isaanuma mataa isaanii uumu malee nageenya hin fidan,” jedhu irratti gareen mari’adhaa.
3. “Gocha hammeenya biyya irratti aggaamamu kamiyyuu ittisuuf lammii hundi itti gaafatamummaa qabu, jechuun maal jechuudha?”

Gochaawwan badii nagaa fi nageenya boressuu danda’an yeroo kamiyyuu uumamuu danda’u. Fakkeenyaaf ummata keessa olola sobaa tamsaasuu, saboota, sablammootaa fi ummattoota walitti buusuu, kaayyoo siyaasa gatii dhabe tarkaanfachiisuuf jecha dhaabbilee hawaasaaf tajaajila kennuu fi konkolaattota irratti dhuka’aa dhoo-suu, adeemsa baruubarsiisuu nageenya qabu gufachiisuun, gochawwan diiggaa ta’an keessaa muraasa. Bu’aan gochaawwan badii irraa argamu umm-

ata miidha malee faayidaa tokkoyyuu hin qabu. Kanaafuu, yaaddoowwan nageenya waliinii sadarkaa kamittuu uumamuu danda'u adda baasanii beekuu fi ittisuuf lammii tokko irraa namusa gaarii fi miira ibsitoota ittigaafatamummaati.

Gochaawwan farraa biyyaa fi ummata irraa ga'u miidhaan isaa yeroo gabaabaaf osoo hin taane itti fufinsaan kan itti fufuu danda'uudha. Kanaafuu, gochaawwan badii akka kanaa irraa tokko tokkoon lammii of eeguu qaba. Mataa isaa badiisa irraa oolchuu qofa osoo hin taane gochaawwan badii kanatti qabsaa'uun lammii biyya koo fi ummata koo nan jaalldha jedhu hundarraa eegama.

Gilgala 8

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Gochaawwan farraa biyyaa fi ummata irratti miidhaa geessisuu danda'u jettan tarreessuun irratti mari'adhaa.
2. Gochaawwan farraa nageenya wal-iinii yaaddoo irra buusuu danda'u balleessuuf itti gaafatamummaa lammiilee irraa eegamu tarreessaa.
3. Yaada "Gochaawwan farraa biyyaa fi ummata irra ga'an yeroof qofa osoo hin taane ittifufiinsas qaba," jedhu akkamitti hubattan?

5.5 Hiyyummaa fi Boodatti Hafummaa Injifachuuf Qabsaawuu

5.5.1 Hiyyummaa fi Boodatti Hafummaa Injifachuuf Imaammatoota fi Tarsiimoowwan Misoomaa Karoorfaman Raawwachuuf Dirqamoota Mootummaa fi Lammiilee Irraa Eegamu

- **Misooma biyya keenyaaf imaammattoota fi tarsiimoowwan gurguddoo mootummaan qiyyaafaman tarreessaa.**

Tarsiisoomoon Misoomaa Sirrii Ta'uun Hojiin Yoo Mirkanaa'u

Biyya keenyaatti wabii midhaan nyaataa mirkaneessuu fi hiyyummaa mo'achuuf caalmaatti kallattiin qonnaa akka furmaata dursaatti eerama. Mootummaan tarsiimoo fi imaammata misooma qonnaa fudhatamni isaa mirkanaa'e qiyyaasee sochii raawwii keessa galuun guddina dinagdee biyya keenyaaf shoorra olaanaa akka qabaatu dandeessiseera.

Kanas kan mirkaneessu jireenyi qonnaan bulaa haala gaariin jijjiiramuu danda'uudha. Qonnaan bultoonni eksiteenshin paakeejii mootummaadhaan qiyyaafame hojiirra oolchuun lafa qonnaa muraasa qabu keessatti itti fayyadamaa oomisha garaagaraa ta'eera. Sababa kanaaf waggaatti kan itti fayyadaman irra darbee jireenyi isaanii haalaan jijjiirameera. Tarsiimoon misooma qonnaa mootummaan qiyyaase jireenya qonnaan bulaa jijjiiruu irra dabree guddinichi haala kana-

an kan itti fufu yoo ta'e, biyyi keenya yeroo gabaabaatti biyyoota galii giddu galeessa qaban waliin hiriiruu akka dandeessu qorannoowwan ni mirkan-eessu. Kana cinaattis tarsiimoowwanii fi imaammattoonni biroon hojiirra oolaa jiran misooma biyya keenyaaf gumaacha gochuurratti argamu.

(Gaazeexaa **Addis Zemen**, Ebla 21, 2000
Fuula 3 irraa fooyya'ee kan fudhatame.)

Gilgaala 9

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adha.

1. Imaammanni misooma qonnaa jireenya qonnaan bulaa keessatti bu'aa olaanaa gal-meessisiisuu kan danda'e akkamitti?
2. Ekisteenshin paakeejjin caalmaatti qonnaan buloota fayyadamoo taasisuu isaa barsiisaa keessan waliin mari'adhaa.

Hiyyummaa fi boodatti hafummaan biyyi keenya ittiin beekamtu balleessuuf mootummaan imaammattootaa fi tarsiimoowwan kallattii adda addaan qiyyaasee hojiirra oolcheera. Fakkeenyaaf, imaammataa fi tarsiimoo misooma baadiyyaa, tarsiimoo misooma industirii, tarsiimoon humna raawwachiisuu adda durummaan eeramu. Tarsiimoowwan misoomaa kunis, imaammannii fi tarsiimoowwan hojiirra oolmaan isaanii itti fufinsa yoo dhabe karoorri karoorfame bu'aa barbaadamu fiduu dhiisuu danda'a. Keessumattuu lammiileen nageenya keenyaaf rakkoolee gufuu ta'an balleessuuf raawwii imaammatichaa fi tooftaa misoom-

ichaaf harka walqabatani yoo dhaabbachuu baatan hiyyummaan oduu fi hawwii qofaan baduu hin danda'u.

Raawwatamuu fi bu'aa imaammatichaa fi tarsiimochoaf, jalqaba aadaan hojii keenyaa gabbachuu qaba. Hiyyummaa balleessuuf lammiin hojii adda addaarratti bobba'e hundi milkaa'uu qaba. Hiyyummaa fi boodatti hafummaa keenyaaf sababoonni seenawaan heddu eeraman yoo jiraateyyuu dogoggorri kanneen akka hin dabalanne lammii hundi dhuunfaa isaatti murteessuu qaba.

Gilgaala 10

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Ka'umsaa fi rakkoolee hiyyummaa fi boodatti hafummaa keenya ballees-suuf qabxiilee furmaata ta'u jettan irratti mari'adhaa.
2. Imaammannii fi tarsiimoowwan misoomaa qiyyaafaman hojiitti hiikuuf mootummaa fi ummata irraa maaltu eegama? Mari'adhaa.

5.5.2 Hiyyummaa fi Booda-tti Hafummaa Injifachuuf Barbaachisummaa Tajaajila Gocha Gaarii Irratti Hirmaachuu

Fakkii 5.4 Dargaggooti yommuu biqiltuu dhaaban

• **Fakkicha irraa maal hubbattan?**

**Qabsoo Bara Dheeraa Golgaa
Hiyyeessaa Jalatti**

Waggaa kurnaffaa isheetii eegaltee jaalalaan hiyyeessotatti dhiyaattee tajaajilaa turte. Fakkeenyaaf Abbulee kan jedhamu dargaggeessi qaro-dha-beessi tokko karaa cinaa bakka inni bulu deemtee nyaataa fi saantima kennitiif, gargaartee daandii ceesisi. Guyyaa tokko Abbuleen kadhatee saantima waan dhabeef, mardhummaan isaa beelaan maramee bakka inni kufe deemuun akkas jette.

“Abbulee har’a hin milkoofnee?”

“Eeyye, har’a hin milkoofne.”

Boorsaa ishee keessa harka galchitee saantima baaste, saantimichas harka Abbulee irratti naqxe. Abbuleenis saantima guyyaa guutuu dhama’ullee hin arganne harkatti galfatee, “Eessa fidda?” jedhee daa’imattii gaafate. Isheenis “Haati kiyyaa baasii kootiif qarshii naaf kennite,” jette. Ani yoo ta’es, karamellaan bitadha. Siif garuu irbaata ittiin bitattee dhandhamuuf ta’a.” Abbuleen ifa keessoo fi hubannaa daa’imattii, bilichina yaadaa ishee aja’ibsiifate.

Mucattiin waggaa kudhanii sun har’a guddattee ayyaanqabeettii taatee ulfina manguddummaa argateetti. Daa’imni gara laafettiin sun har’a Doktor Jambar Tafarraa tan jedhamaniidha.

Dr. Jambar Tafarraa tajaajila tolaa isaan waggaa kurnaffaa isaaniitti eeg-

alan ija godhatee har’a namoota fakkeenyummaa gaariitiin beekaman keessaa tokko ta’uu danda’aniiru. Piroojektii ”Misooma magaalaa tooftaa hundaan qindaa’e” jedhamee kan waamamu karaa dhaabbata isaanii naannoo magaalaa Finfinnee bakka gargaaraatti hojiiwwan hedduu raawwachaa jiru. Kanneen keessaa buufata aaragalfii maanguddootaa, tajaajila waldaa gamtaa, bu’uura kunuunsa fayyaa fi misooma naannoo kan jedhufaadha.

Dr. Jambar Tafarraa hojii gaarii isaan hanga har’atti raawwatan keessaa keessumattuu buufata ogummaa dargaggootaa fi manneen dubbisaa, manneen barumsa sadarkaa tokkoffaa fi sadarkaa lammaffaa, ijaarsawwan kella fayyaa, ujummoo bishaanii, manneen baay’ee dulloomanii fi jileenya dhala namaaf hin taane diiganii haaromsuu, ijaarsawwan manneen nyaanni itti bilchaatuu fi manneen fincaanii fakkeenyummaan kan eeramaniidha. Hojii tolaa Dr. Jambar Tafarraa raawwatan kana kan ilaalan jiraattonni naannoo “Golga hiyyeesaa” jedhanii waamu. Har’a umriin Dr. Jambar Tafarraa waggaa jahatama ga’eera. Tajaajila gocha gaarii kana xumuruuf har’as umriin isaan hin daangessine.

(Dammaaqoochuu Tsahaayaate Leelit, Salamoona Xilaahunii fi Simiret Gabre Maariyaam, bara 2000, fuula 283-304 irraa fooyya’ee kan fudhatame.)

Gilgaala 11

Dubbisa armaan olii bu'uura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Ijoollummaa fi manguddummaan tajaajila gocha gaarii fedhaan kennuu akka nama hin dhorkine seenaa Dr. Jambar Tafarraa irraa maal hubattan?
2. Imaammannii fi tarsiimoon misooma mootummaa raawwatamaa osoo jiruu lammiileen kan akka Dr. Jambar Tafarraa fedhiin tajaajila gocha gaarii kennan dabalataan maaliif barbaachise?
3. Mataduree "Hiyyummaa fi boodatti hafummaa tajaajila gocha gaariin mo'achuuf qooda narraa eegamu" kan jedhu irratti barreeffama gabaabaa qopheessuun hiriyoota keessaniif dubbisaa.

Tajaajilli gocha gaarii lammiilee itti-dabalame malee sochiin mootummaan taasisu kamiyyuu bu'aa eegame fiduu hin danda'u. Keessumattu kan akka Itoophiyaa hiyyummaa injifachuun badhaadhummaa fiduuf biyyoonni dhaman lammiileen baldhinaan hirmaachuu qabu.

Fedhiin hirmaachuun gocha tuttuqqaa fi ajaajaan raawwatamu osoo hin taane kaka'umsa ofiitiin gocha raawwatamuudha. Fakkeenaaf dargaggoonni barattoota quxisuu isaanii naannoo isaanitti argaman qo'achiisuun qabxii gaarii akka fidaniif yoo gargaaran, barattoota ga'umsa qaban horachuu kan dandeessisu imaammata barnootaaf deggarsa kennan jechuudha.

Namoonni naannoo tokkoo gareen gurmaa'anii namoota gargaarsa dhaban, dhukkubsattoota "HIV AIDS" dhukkubsattoota sammuu fi sababa garaagaraatiin daa'imman maatii hin qabne yoo kunuunsan, qulqullina naannoo yoo eegan, dhaabbilee oomishaa fi raabsaatti argamuun tajaajila humnaa tola yoo kennan, malaammaltummaa yoo waliin ittisan, rakkoolee hawaasummaa hamma tokko dhabamsiisuuf gumaacha taasisaa jiru jechuudha. Lammiilee tajaajila akka kanaa kennan guddina (misooma) biyyaaf gumaacha taasisan cinaatti naamusa isaaniitiin fakkeenya gaarii ta'uu akka danda'an yaaduun gaarii ta'a.

Gilgaala 12

Gareen ta'uudhaan gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Hirmaannaa lammiileetiin karoorri misoomaa hin deggaramne tokko bu'aa barbaadamu fiduu hin danda'u kan jedhamuuf maaliifi?
2. Fedhiin tajaajila gocha gaarii kennuun ajaja mootummaatiin kan hin raawwtamneef maaliif?
3. Fedhiin tajaajila gocha gaarii kennuun ittigaafatamummaa jaalala qofaa osoo hin taane dirqama lammummaati maaliif jedhama?
4. Tajaajila tolaa /gocha gaarii naannoo keessanitti taasisuu qabdan irratti gareen mari'achuun gabaasa dhiyeessaa.

5.6 Lammummaa

5.6.1 Bu'aa Mirga Lammiilee Kabajuun Jaalala Biyyaa Gabbisuuf Qabu

- **Mirga lammilee kabajuun jaalala biyyaa gabbisuuf bu'aa maalii qaba?**

Gahee Lammummaa Bahuu

Lammiilee hundi mirgi namummaa fi dimookiraasii kabajameefii biyya isaan-iitti bilisummaan jiraachuuf mirga qabu. Tokkoon tokkoon namaa ilaalcha mataa isaa, ejjennoo siyaasaa, amantii fi falaasama qabaachuu danda'a. Namni kamiyyuu mirga nama biroos hanga hin tuqnee fi yaada koo qofa fudhaa jedhee hanga hin dirqisiisnetti karaa nagaa ta'een ilaalchaa fi ejjennoo isaa bilisummaan ibsuuf hin dhorkamu. Dhorkamuus hinmalu. Gama birootiin garuu tokkoon tokkoon lammii mirgi namummaa fi diimookiraasii ofii isaa kabajamuufii akkuma barbaadu mirga biroos akkasuma kabajuutu irraa eegama.

Biyyi keenya biyya sobootaa, sablamootaa fi ummattoota hedduuti. Saboonni, sablamoonnii fi ummattoonni kunniin immoo afaan, aadaa fi amantii ofii isaanii qabu. Sababa kanaaf namni kamiyyuu saba aadaa fi afaan waliin walitti dhufeenya addaa waan qabuuf, eenyummaa isaa kan ibsu mirgi isaa osoo hin hir'atin kabajamuufii qaba. Mirgi namummaa fi dimookiraasii lammiilee sirriitti kan kabajamu yoo ta'e, biyyaa fi ummata isaaniitti boon-

uu fi ga'ee lammummaa isaanii ba'uu danda'u. Haalli kun immoo miira jaalala biyyaa guddisuuf shoorra olaanaa qaba.

Gilgaala 13

Gaaffilee armaan gadii hojjedhaa.

1. Barreeffamni olitti dhiyaate waa'ee eegumsa mirga lammiileen qaban ergaa maal dabarsa?
2. Mirgoonni namummaa fi dimookiraasii lammiilee yoo kabajamuu baate, lammummaa isaaniitti boonuu danda'uu?
3. Kabajamuun mirga lammiilee walitti dhufeenyii inni jaalala biyyaa waliin qabu attamitti ibsama?

Miidhaginni biyya tokkoo lammiilee isheeti. Lammiileen mirgi isaanii heeraan mirkanaa'ee kabajameef biyya isaanii misoomsuu fi birmadummaa biyyaaf waardiyyaa dhaabbachuuf yeroo hundaa qophaa'uu qabu. Namni mirgi lammummaa hin kabajamneef miiri jaalala biyyaa inni qabu cimaa hin ta'u. Namni lammummaa isaatti leeyya'u (qaana'uu) gammachuu sammuu fi boqonnaa hin qabu. Misooma biyyaatti hirmaatee hiyyummaa balleessuuf yaalii godhu keessatti dammaqinaan hirmaattuu hin ta'u.

Heerri biyya keenyaa mirgi tokkoon tokkoon lammii akka eegamu wabii waan kenneef namoonni hedduun dhimma biyyaarratti dammaqinaan osoo hirmaatanii muldhatu. Kan qabeenya qabu qabeenya isaa dhangalaasee misoomaan biyya ijaaraa jira. Sababa

garragaraatiin Itoophiyaanonni biyya biroo keessa jiraatan yeroo ammaa gara biyyaatti deebi'uun hojiiwwan misoomaa irratti hirmaannaa o'aa taasisaa jiru. Hayyoonnii fi abbootiin qabeenyaa hedduun haala mijaawaa uumametti fayyadamuun gara biyyaatti deebi'uun kallattii ogummaa qabaniin biyya isaanii tajaajiluu irratti argamu.

Haalli kunis kan agarsiisu mirgoonni lammiilee osoo irraa hin hir'atin kab-ajamuu fi mirgi namummaa tokko tokkoo namaaf yoo kabajame hammuma sana miirri jaalala biyyummaa isaa gabbachaa adeemuu agrsiisa. Karaa jaalalli biyyaa ittiin ibsamu keessaa muraasni:

- Aadaa hojii cimaa qabaachuun bu'aa qabatamaa galmeessisiisuu,
- Dimookiraasii fi bulchiinsa gaarii gabbisuuf ga'ee ofii ba'uu,
- Dhimmoota naannoo fi biyyoolessaa irratti tuttuqqaa malee hirmaachuu,
- Nageenya waliinii mirkaneessuuf ittigaafatamummaa lammummaa ba'uu, kan jedhaman adda durummaan eeramu. Hojiiwwan kunniin yommuu raawwataman badhaadhummaan biyyaa ni dhugoomu. Seenaan hiyyummaa biyya keenyaa ni jijjiirama.

Gilgala 14

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Namni mirgi lammummaa isaa hin kabajameef biyya isaa onneerraa jaallachaa, ga'ee isaa ba'uu danda'aa?
2. Lammiin biyyasaa jaallatu hojiin inni raawwachuu qabu keessaa sadii tarreessi.

5.7 Alaabaa Biyyoolessaa

5.7.1 Alaabaa fi Faaruun Biyyoolessaa Jaalala Biyyaa Gabbisuuf Gumaacha Isaan qaban

Fakkii 5.5 Gootota Atileetota keenya

- **Fakkii armaan olii irraa maal hubattan?**

Faaruu Alaabaa Biyyoolessaa Ummattoota Itoophiya

Yezeeginnet kibir beItiyophiyaachin tsantoo,
 Taayyee hizbbaawwinnet daar iske daar bartoo,
 Lasalaam lafitihi lahizboochi natsaannet,
 Bekkulinnet befiqir qoomeenaal baandinnet,
 Meserete tsinuu sibi'innaan yaalshaarni,
 Hizboochi nen lesiraa besiraa yenoorni,
 Dinqi yebaahil medrek ye'akurii qirsi baalebeet,

Yetefexiroo tsaggaa yejagnaa hizbi
innaat,
Inxebbiqiishaallen aalleebbin adaraa,
Itiyoophiyaachin kurii inyaam baanchii
innikuraa!!

Gilgaala 15

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Ergaawwan gurguddoon faaruu biyyoolessaa keessatti hammataman maalfa'a?
2. Gaaleen "Waltajjii aadaa ajaa'ibsiisaa" jedhu maal ibsa?
3. Lammiileen biyya isaanii kabajaan akka eegan gaaleen hubachiisu isa kami?

Alaabaan birmadummaa, bilisummaa fi aangoo Mootummaa fi ummata tokkoof mallattoo agarsiisu dha. Kanaafuu, alaabaaf kabaja kennuu jechuun jaalalaa fi kabaja biyyaa fi ummata keenyaaf qabnu ibsuu jechuudha.

Alaabaa fi faaruun biyyoolessaa jaalala biyyaa waliin baay'ee kan walitti hidhameedha. Fakeenyaaf ispoortastoota biyya keenyaa waltajjii addunyaa irratti argatanitti aanee alaabaan keenya yommuu olka'u miira gammachuutiin hudhamaa imimmaan isaanii dhangalaasu.

Seenaa keenyarraa akkuma hubannu ummanni keenya alaabaa fi jaalala biyya isaaf jedhee dirreewwan waraanaa adda addaa irratti lubbuu warreeguun birmadummaa isaa eegga-cha jiraateera.

Har'as taanaan, lammiin biyya koon jaalladha jedhu jaalala isaa muldhisuu kan qabu biyyicha kan bakka bu'u karaa alaabaa fi faaruu biyyoolessaa, alaabichaan walqabsiisee faarsuun ta'uu qaba. Sirna mootummoota darbani keessatti akkuma amanamaa ture, alaabaan kabajamuu fi ummata hoo! jechisiisee sosochoosuu kan qabu weerartoota ofirraa ittisuuf qofa miti. Al-tokkoo fi isa dhumaaf hiyyummaa irratti duullee injifataa ta'uuf alaabaa biyyoolessaa keenyatti naannofnee biyya keenya gara badhaadhummaatti ceesiisuutu nurraa eegama. Bulchiinsa gaarii babaldhisuuf waljaallachuu fi wal-kabajuu gabbisuuf naannoo alaabaatti walmari'achuun barbaachisaadha. Jaalala alaabaa yoo qabaanne jaalalli biyyaa ni cima; qooda lammummaa keenyaa ga'umsaan ba'uuf ejjennoo gaarii nuuf ta'a.

Gilgaala 16

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Jaalalli nuyi biyyaa fi ummata keenyaaf qabnu akkamitti karaa alaabaa fi faaruu biyyoolessaa ibsuun akka danda'amu irratti mari'adhaa.
2. Lammiin alaabaa fi faaruu biyyoolessaa hin jaallanne biyya koo nan jaalladha jechuu ni danda'aa? Waliin mari'adhaa.

Cuunfaa Boqonnichaa

Miirri jaalala biyyaa haaraan miira tokkoon tokkoon lammii keessatti akka guddatu gochuun kan danda'amu seenaa fi aadaawwan saboota, sablammootaa fi ummatootaa kabajuun yoo danda'ameedha. Seenaa fi aadaa biyya isaatiif namni keessummaa ta'e tokko miira jaalala biyyaaf inni qabu xiqqaa ta'a.

Seenaa fi aadaawwan sabootaa, sablammootaa fi ummatootaa beekuu qofti mataa isaatiin ga'aa miti. Mirgoonni namummaa fi dimookiraasii ummatootaa walqixxummaan kabajamee lammiin hunduu dhimma biyyaa irratti walqixa hirmaattuu yoo ta'u, badhaadhummaan biyyaa ni dhugooma. Lammiin dhimma biyya isaaf alagaa ta'e biyya jaalladhu yoo jedhameen hiika hin qabu.

Mirgi lammiilee hojiidhaan yoo mirkanaa'e guutummaatti waliigalteen ni jiraata. Waliigaltee fi waliif yaaduun yoo jiraate immoo qabeenya muraasa biyyattiin qabduun meeshaaleen bitamanii tajaajila waliif oolan of eegannoon qabamuu danda'u.

Lammii miirri jaalala biyyaa haaraan onnee isaa keessatti hundee jabeeffate tokko nageenya ummataaf yaadessaa kan ta'an gochaawwan farraa fi badisaa

irraa of eega. Gochaawwan farraa akka hin uumanne, uumamee yoo argames sodaa tokko malee qaamolee haqaaf dabarsee kenna.

Lammiin biyya koon jaaladha jedhu hundi kabaja biyya isaa eegsisuuf yaalii taasisa, alaabaa fi faaruu biyyoolessaaf kabajaa fi jaalala addaa ni qabaata. Muldhistuu kabaja biyyaa kan ta'e naannoo alaabaatti walga'uun seenaa boonsaa biyya isaa eegsisee tursiisuuf yeroo hundaa jecha isaa haaromsuutu irraa eegama.

Biyyi keenya hiyyummaa fi boodatti hafummaa keessaa baatee sadarkaa guddina fooyya'arra akka geessuuf lammiilee hundi hojiirra oolmaa imammataa fi tarsiimoo misoomaa mootummaan qiyyaaseef qooda isaanii ba'uu qabu. Hiyyummaa balleessuuf tarsiimoowwanii fi karoorri misoomaa mootummaadhaan qiyyaafaman hirmaannaa lammiileetiin yoo deggaramuu baate bu'aan eegamu galmaa'uu dhiisuu danda'a.

Seenaa hiyyummaa biyya keenyaa jijjiiruuf miira jaalala biyyaa haaradhaan harka walqabannee hiyyummaa oduu durii gochuun misooma ittifufaa fiduuf dirmachuun itti gaafatamummaa lammiilee hundaati.

JECHOOTA FURTUU

Biyya birmadooftuu: Biyya bilisa kabajinii fi bilisummaan ishee weerartoota alaatiin hin sarbamne

Bu'aawwan diimookiraasii: Bu'aawwan dimookiraasii irraa argaman

Bulchiinsa gaarii: Bulchiinsa loogii hin qabne

Gochaawwan badii: Gocha nageenya biyyaa fi ummataa booressuu danda'u

Horata: Qabeenya dhaabbataa fi socho'aa

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Gaaffilee armaan gadii dubbisuun hima sirrii ta'eef "Dhugaa", sirrii kan hin taaneef "Soba" jechuun deebisaa.

1. Biyyi keenya "Goda-hambaa sablammootaati" jedhamtee kan waamamtuuf aadaawwanii fi afaan hedduu waan qabduufidha.
2. Seenaa sabootaa, sablammootaa fi ummattootaa beekuun kan danda'amu teessumma lafaa qo'achuu qofaani.
3. Alaabaa fi faaruun biyyoolessaa ibsitoota jaalala biyyaati.
4. Tajaajilli gocha gaarii sochiiwwan misoomaa mootummaadhaan geggeeffamu hin deggaru.
5. Asxaan alaabaa biyyoolessaa keenyaa ibsituu sabootaa, sablammootaa fi ummattootaati.

II. Kanneen roga "A" jalatti tarreeffaman roga "B" jalatti kan eeraman waliin walitti firoomsi.

A

1. Gocha kaka'umsa ofiitiin raawwatamu
2. Alaabaa biyyoolessaa
3. Asxaa biyyoolessaa
4. Dimookiraasii
5. Ibsituu kakuu lammiilee
6. Gochaawwan badii
7. Aadaa fi afaan

B

- A. Faaru biyyoolessaa
- B. Mallattoo biyyoolessaa
- C. Ibsituu ummattootaa
- D. Gochawwan biyyaa fi qabeenya miidhu
- E. Mirga yaada ofii bilisaan ibsachuu
- F. Asxaa birmadummaa mootummaa tokkoo
- G. Tajaajila gocha gaarii

III. Jecha sirrii ta'een bakka duwaa guutaa.

1. Ummanni naannoo tokkoo walqixxummaan kan itti fayyadamu _____ jedhama.
2. Tokko tokkoon lammii tajaajila _____ yoo hirmaate boqonnaa sammuu argata.

IV. Deebii sirrii ta'e filadhaa.

1. Biyyi keenya bilisummaa ishee kabachiistee kan jiraate,
 - A. cimina humna waraanaa ishiitiini.
 - B. teessumma tarsiiimawaa qabaachuudhaani.
 - C. wareegama gootota ijoollee ishiitiin godhameedha.
 - D. Hunduu deebii ta'uu danda'u.
2. Seenaawwan sabootaa, sablamootaa fi ummattoota Itoophiyaa tokko tokko kan waldhahanii barreeffamuu danda'an,
 - A. seenaan hundi namoota biyya alaa qofaan waan barreeffamaniif.
 - B. seenaa barreessitoota biyya keessaatiin waan hin barreeffamneef.
 - C. seenaan waliin dhahame hin jiru.
 - D. barreessitoota alaa fi biyya keessaa tokko tokkoon yommuu barreeffaman ragaalee ga'aa ta'een waan hin deggaramneef
3. Qabeenya mootummaa fi ummataatiif eegumsa gochuu kan qabu,
 - A. tokkoon tokkoon lammii yeroo haalli mijatu qofa yoo eegan ga'aadha.
 - B. humni poolisii qofti eeguu qaba.
 - C. yeroo tokko tokko mootummaan, dabree dabree ummanni naannoo yoo eege ga'aadha.
 - D. mootummaa fi ummanni walgargaaree eeguu qaba.
4. Alaabaan biyyoolessaa,
 - A. mallattoo bilisummaati.
 - B. waadaa tokkummaati .
 - C. mallattoo addaa mootummaa birmaduu ta'e kan agarsiisuudha.
 - D. Hunduu deebii ta'uu danda'u.
5. Lammiin biyya koon jaalladha jedhu hundi.
 - A. dhimma biyyaa irratti kallattiin hirmaachuu qaba.
 - B. alaabaa fi faaruu biyyoolessaaf kabaja ta'uu qabu kennaaf.
 - C. meeshaalee waliin ittiin jiraataniif of eeggannoo gochuu qaba.
 - D. Hunduu deebii ta'u.

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gabaabaa kennaa.

1. Hiyyummaa keessaa bahuuf tokkoon tokkoon lammii irraa maaltu eegama?
2. Lammiileen tajaajila gocha gaarii akka kennaniif maaliif jajjabeeffamu?
3. Mirgi walqixxummaa lammiilee yoo kabajame mirri jaalala biyyaa ni gabbata kan jedhamuuf maaliif?
4. Kabaja alaabaa fi faaruu biyyoolessaaf qabnu akkamitti ibsina?

BOQONNAA JAHA

MIIRA ITTI GAAFATAMUMMAA

Kaayyoolee Boqonnichaa
Boqonnaa kana barattee yeroo xumurtu:

- Waadaa kabajuun barbaachisaa ta'uu isaa hubatta.
- Gahee ittigaafatamummaa kee gahumsaan bahachuu akka qabdu amanta.
- Qabeenya uumamaa fi hafteewwaan seenaa eeguu fi kunuunsuun barbaachisaa ta'uu isaa hubatta.

6.1 Gahee Ittigaafatamummaa Gahumsaan Bahachuu

6.1.1 Gahee Ittigaafatamummaa Bahachuun Faayidaa Inni Qabu

Fakkii 6.1. Hojjettoonni ittiisa balaa ibiddaa balaa ittisuun lubbuu fi qabeenya balaa jalaa yeroo bararaan.

- **Hojjettoonni ittiisa balaa ibiddaa garakuteenyaan ibiddicha balleesuuf kan dhama'an maaliif?**
- **Fakkicha irraa akkuma mul'atu hojj-ettoonni ibiddicha osoo hin**

to'anne ta'ee balaan mudhachuu danda'u maal ta'uu danda'a?

Aarsaa Ta'uu

Namoonni isaan gaafatani daangaa uumrii hundaa keessa kan jiraniidha. Hundumtuu kabaja isaanii kan ittiin muldhisan qabatani dhufaniiru. Obbo Taammanaa Baqaaluu yoo ija baay'een ilaalamnis garuu isaan waan tokko hin argine, homaas hin dubbanne. Siree isaaniitti naanna'anii miira ajaa' ibsiifachuun qabamanii kan jiran, barattoonnii fi namoonni kan biroon kutaan keessa jiran qabbanaawee ture.

Harki, miillii fi mataan Obbo Taammanaa shaashiin itti hidhamee eenyummaa isaanii adda baasuun rakkiseera. Keessattuu fuulli isaanii dhiita'ee, dhiigni shaashii ittiin hidhaman keessa lo bahee isa ilaaluun nama suukanneessa.

Obbo Taammanaan balaa du'urraa yoo hafaniyyuu ija isaanii banatanii osoo hin ilaalinii fi osoo hin dubbatiin guyyaa baay'ee turaniiru. Gaafa sana garuu akkuma tasaa afaan banatanii dubbatan. Ija isaanii banatanii gaaffiin saanii inni duraa, "Daa'imni sun hafaniiruu?" kan jedhu ture. Sagalee gammachuutiin "Hafneerra... Fayyin-

era... galaatoomaa,” yoo jedhan sagaleen isaanii kutaa isaaniirra darbee dhagahama ture. Ilillee fi harka walitti rukutuudhaan qilleensa kutaa sanaa ho’isani.

Sababni ka’umsa balaa ibidda sanaa qulqulleessaan tokko cittuu tamboo darbichuu isaatiin, ibiddi qabatee shuboo elektirikii waan guggubeefi. Kutaalee hedduun yeroo gabaabaa keessatti gubachuu jalqaban. Hojjettoonni ittisa balaa ibiddaa si’aayinaa fi garakuttannoodhaan barattoota fi meeshaa ibidda jalaa baasaniiru. Hundumaa caalaa immoo Obbo Taammanaan ibidda balbal jedhu keessaa garakuttannoodhaan barattoota kutaa 7ffaa boodatti hafan ibidda keessaa baasuun hojii aarsaa kaffaluu hojjetaniiru. Obbo Taammanaan waan gubatanii fi aaraan waan ukkaamamaniif of wal’aalanii gargaarsa namootaan mana yaalaa gahuu danda’aniiru.

Hojjetaan qulqullinaa Obbo Kaachaan maal dhibdeedhaan rakkoo inni uumeen balaa mudateef to’annaa jala oolee adabame. Araada waan qabuuf qabeenya horatee hin qabu ture. Sababa kanaaf maatiin isaa battaluma inni to’annoo jala ooletti bittinnaawe. Haat manaa isaa kadhaatti yeroo galto, ijoollen isaa barumsa isaanii addaan kutanii jireenya karaarraaf saaxilamani. Obbo Taammanaan hojii isaaniiif amanamoo waan ta’aniif, ittigaafatamummaa isaanii gahumsaan

bahatan. Barattoota baay’ee boru biyyattii gaggeessan lubbuu isaanii waan oolchaniif guddaa galateeffaman. Dhaabbilee adda addaa isaan gaafachuuf dhufaniirraa galataa fi dinqisiifannaa, akkasumas badhaasa argataniiru. Obbo Taammanaan waan aarsaa of godhaniif kabajaa fi jaalala argataniiru.

Gilgaala 1

Gaaffilee aarmaan gadii deebisaa.

1. Aarsaa jechuun maal jechuudha?
2. Gochaan Obbo Taammanaa maal agarsiisa?
3. Ittigaafatamummaa gahumsaan bahachuu ilaalchisee gochaa Obbo Taammanaa fi Kaachaa walbira qabuun garaagarummaa isaanii ibsaa.

Gahee ittigaafatamummaa gahumsaan bahachuun faayidaan isaa bal’inaan yoo ilaalamu, badhaadhina dhuunfaa fi hawaasummaa argamsiisuu irra darbee guddina biyyaaf bu’uura murteessaadha. Lammiin kamiyyuu gahee ittigaafatamummaa gahumsaan bahachuun dura bu’aa inni argatu gammachuu xin-sammuuti. Hojjetaa cimaa ta’uu isaatiin galiin argamu jireenya isaarratti jijjiirama gaarii qabatamaa ta’e fida. Walumaagalatti, dalagaa-wwaan bu’aqabeessa namoota ittigaafatamummaa isaanii bahataniin hojjetamu ida’amaan guddina waliigalaa hawaasichaa dagaagsa.

Lammiileen gahee ittigaafatamummaa isaanii gahumsaan bahatan amanamummaa qabu. Amanamummaa isaanii gochaa isaaniin mirkaneessu. Hawa-

asicha biratti jaalatamu. Gahee ittigaafatamummaa gahumsaan bahachuun kaayyoo lammummaa isaanii fi bu'aan isaanii kan kabajamanii fi akka fakkeenyummaatti kan eeraman ta'u. Namoonni hojii akkanaa jireenya mataa isaaniin yaalii isaaniin badhaadhu. Dabalataanis misooma biyyaa saffisii-suuf akka humna tarkaanfachiisoo ta'anii fayyadu.

6.1.2 Gahee Ittigaafatammummaa Gahumsaan Bahachuu Dhiisuun Rakkoo Inni Geessisu

- **Gahee ittigaafatamummaa gahumsaan bahachuu dhabuun rakkoo maal geessisa?**

Gilgala 3

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Gahee ittigaafatamummaa bahachuu jechuun maal jechuudha?
2. Ittigaafatamummaa gahumsaan bahachuun bu'aa argamsiisu tarreessaa.

Ittigaafatamummaa itti kenname qulqullinaa fi amanamummaadhaan namni hin bahanne, mataa isaa fi hawaasa ni dadhabsiisa. Hojii isaa sababa miidheef gufuu misoomaa fi guddinaa ta'udhaan faayidaa fi jijjirama hawaasichaa boodatti harkisa. Hawaasichi kan amantaa irraa hin qabnee fi gocha adda addaaf kan bakka hin buufanne ta'a. Jireenya maatiirratti jijjiramaa fi guddina fiduu hin danda'u.

Ijoolleen horatus seeraan ala waan guddataniif ba'aa fi balaa hawaasaa

ta'u. Waan kana ta'eef, namni kamiyyuu ittigaafatamummaa itti kenname gahumsaa fi ciminaan bahachuu qaba.

6.2 Waadaa Kabajuu

- **Waadaan maali?**
- **Waadaa guutuun maal argamsiisa?**

Waadaa Cabe

Iffooyitaan dhaabbata mitimootummaa yatimaa, daa'ima maatii qabne, guddisuudha. Karoora dhiyeeffatee fi tarsimoo sochii hojiitiin lammiilee deeggaruuf waadaa waan galeef mootummaarraa eeyyama argateera. Sababa HIV/AIDS fi kan biroon maatiin isaanii kan irraa du'an ijoollee dhibba lama caalan walitti qabee hojii erga jalqabee waggaa toorba ta'eera. Biyya keessaas ta'e dhaabbilee gocha gaarii raawwatan waliin qunnamtii uumeen, waa'ee guddina daa'immanii fi fayyaa isaaniif jedhamee gargaarsa meeshaalee fi mallaqaa baay'ee argata.

Kun ta'ees bulchitoota dhaabbatichaa fi hojjettoota irraa kan hafe ijoolleen dhaabbatichaa fuula isaanii irratti gammachuun muldhatu hin jiru. Miira hiyyummaan mufannaan irraa muldhata. Kanneen gurguddatan gaddaan qabamanii hamileen isaanii cabee hojii dhaabbatichi isaan irratti fe'e dalagu. Qaamaa fi hamileedhaan guddatani, barumsaan qaroomina biyyattiif abdii ta'u kan jedhaman, carraa barumsaa osoo hin argatiin waggoonni baay'een darbaniiru.

Dhaabbatichi namootaa fi mootummaa fuulduratti waadaa gale waan hin eegneef, gargaaramtoota keessaa darga-ggeeyyiin haalicha hubachuu danda’an dhiibbaa isaanirra gahaa jiru namoota biroo hubachiisuuf waliigalan. Ittifufuunis bulchitoonni gandaa fi waldaa dargaggootaa naannoo haala isaa akka hubatan taasisan. Dabalataanis guyyaa gaaffii dhiyeessan irratti akka argamaniif afeerani. Kana booda guyyaa murteessanitti bulchiinsa waajjirichaa fuulduratti hiriiruun barumsi barbaachisaa ta’e, gahee hojii sadarkaa isaa eeggate, nyaataa fi kafana sadarkaa isaa eeggate akkasumas yeroo qayyabannaa gahaa ta’e akka kennamuuf gaagafatan.

Hooggantoonni dhaabbatichaa haalichatti aaranii dargaggoota hoogganaa ta’an arii’uuf kan hafan immoo adabuuf karoofatani. Haata’u malee, gandii fi dhaabbileen isaan ilaallatu deegarsaa fi qulqulleeffannaa taasisaniin dhaabbatichi “Waadaa isaa kan cabse” ta’uu isaa saaxiluun bulchitoota waadaa isaanii hin eegne dhabamsiisan. Bakka isaanii lammiilee ittigaafatamummaan ittidhagahamu ramadamanii dargaggoonni deegarsa barbaachisaa fi caarraa barumsaa akka argatan taasisan.

Gilgaala 4

Dubbisa armaan olirratti bu’ureefachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Dhaabbatichi akka waadaa galetti osoo hin hojjetiin hafuun isaa rakkoo maalii uume?
2. Dhaabbanni kun ittigaafatamummaa isaa sirriitti bahateera osoo tahee faayidaa akkamii argamsiisa ture?

Waadaa galan kabajuun dandeettii ittigaafatamummaa bahachuu fi jabina hamilee qabaachuu kan agarsiisuudha. Bu’uurumaan waadaan kan amantiin ittiin mirkanaahu jecha kabajamaadha. Waadaan namoota dhuunfaan, jaar-miyaalee mootummaa fi mitimootummaatiin kan galamu kan abdi namaa ta’uudha. Qaamni waadaa gale immoo madaallin isaa hojii fi bu’aa hojichaati. Waan kana ta’eef, lammiileen ta’an dhaabbileen adda addaa akkasumas mootummaan waadaa galan raawwachuuf ittigaafatamummaa fudhachuun gahumsa isaanii fi yaalii isaanii cimsuun jijjiirama waliigalaaf gumaacha gochuu qabu.

Waadaa galan kabajuu dhabuun hatummaadha; amaanaa belleessuu waan ta’eef yakka ta’ee lakkaahama. Bu’aa fi amanamummaa dhabuun jalqaba kan miidhu nama dhuunfaa, dhaabbata yookaan hooggansa mootummaarra jiran kan gahee isaanii hin bahanne akka tuffatamuu fi akka balleefamu taasisa. Wanta raawwatamuu qabu yeroodhaanii fi haala barbaachisaa ta’een waan hin arganneef faayidaa fi yaada sammuu hawaasaarra miidhaa geessisa. Kun immoo guddina biyyaa boodatti harkisa

Gilgaala 5

Gaaffilee armaan gadii irratti ma-ri'adhaa.

1. Waadaa fi ittigaafatamummaa fudhachuun faayidaan isaa maali?
2. Sadarkaa dhuunfaatti waadaa kabajuun maal argamsiisa?

6.3 Qabeenya Uumamaa fi Hambaalee Seenaa

6.3.1 Qabeenya Uumamaa fi Hambaalee Seenaa Kunuunsuu DhabuunMiidhaa Inni Geessisu

Fakkii 6.2 Bosonni dhabamsiifamuu hin qabu.

• Fakkicharraa maal hubattani?

Dhimma Namoota Hundaa

Biyyi keenya Itoophiyaan qabeenya uumamaan kan badhaatee fi lafti ishee bosonaan kan uwwifame waan tureef, bineensa bosonaa ajaa'ibsiisaa ta'an baay'inaa fi gosaan kan keessatti argaman ture. Har'a garuu haala sodaachisaa ta'een miidhaginni uumamaa ishee hir'aachaa deemee jijjiiramaa waan dhufeef rakkoo inni uumu muldhachaa jira.

Qabeenya uumamaaf eegumsa gochuu dhiisuun oomisha qonnaa hir'isa, mad-

aallii qilleensa uumamaa jeeqa; biyyeen qilleensaa fi lolaadhaan akka haramu taasisa. Kun lubbuu namootaa fi beeladoota baay'een baduu isaaniif sababa bu'uuraati. Rakkoo kana furuu fi qabeenya uumamaa kunuunsuun faayidaarra oolchuuf, bosona misoomsuu, kunuunsuu fi eeguun hojii filannoo hin qabneedha. Dhabamiinsi bosonaa dhiqama biyyee waan fiduuf. Oomishtummaa midhaan nyaataa daran ni hir'ata. Bineensonnii fi sinbirroonni bosonaa fi mukatti galan ni godaanu yookiin ni dhumu. Kun immoo hojii tuurizimii ni dadhabsiisa. Jeequmsi madaallii qilleensaa waan mudatuuf, hoongee fi gammoojjummaan biyyatti bu'a. Qabeenya uumamaa eeguu fi kunuunsuu dhiisuun addunyaa guutuurratti namootaa fi bineensota bosonaa beelaan dhumuu fi godaanuuf sababa guddaa ta'uun isaa muldhataa jira.

Kanaafuu, qabeenya seeraan ala badaa fi haphachaa deemaa jiru kanaan booda misoomsuuf tokkoon tokkoon lammii humnaa fi beekumsa qabuun tumsuu qaba. Cirma bosonaa ittisuun, biqiltuu dhaabuu fi kunuunsuun, hubannoo namootaa guddisuun, waa'ee faayidaa qabeenya uumamaa barsiisuun hojii ittifufiinsaan hojjetamuu qabuudha. Faayidaa adda addaatiin dindagdee biyyaa kan deegaruu misoomni qabeenya uumamaa dhimma tokkoon tokkoon namaa ta'uu qaba. Kun immoo misoomaa fi jijjiiramaaf ta'uun isaa kan nama walgaafachiisu miti.

Gilgaala 6

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Qabeenyi uumamaa biyya keenyaa haala akkamii irratti argama?
2. Badiinsi bosonaa maal fida?
3. Badhaadhinni qabeenya uumamaa guddina turiizimiif kan fayyadu akkamiini?

Qabeenyi uumamaa fi hambaaleen seenaa bu'uura jireenya ummataa, mallattoo eenyummaa fi galmeewwan seenaati. Qabeenyi uumamaa, uumaan kan argaman, bineensota bosonaa, sinbirroota, bushaayee, mukkeen, biyyee fi albuuda, bishaanii fi bineensota bishaan keessaa yoo ta'an, haala qabinsaa fi ittifayyadama seeraan alaatiin hir'achuu yookiin baduu kan danda'aniidha.

Qabeenyi bosonaa haphachuunii fi baduun qileensa baramaa addunyaa jeequudhaan gammoojjummaa babal'isa. Haalli kun uumamuun isaa jireenya namootaa rakkisaa fi yaadessaa taasisaa jira. Hiyyummaa, godaansa, beela, walitti bu'iinsaa fi dhumiinsa fiduudhaan namoota rakkisaa kan jiruudha. Gammoojjummaan babal'achuuf sababni bu'uuraa cirama bosonaati. Dabalataanis bosonaan uwwifamanii kan jiraatan binensoonni bosonaa fi sinbirroonni bakka jireenyaa barbaacha bakka irraa bakkatti godanaa waan deemanii fi waan dhumaniif galiin tuuriizimiidhaan argamu ni geedarama. Kunis dinagdee biyyaa irratti miidhaa guddaa geessisa.

Namoonni keenya kanaan duraa beekumsaa fi ogummaa yeroo isaanitti tureen, haafttee hojii isaanii dhalootaa dhalootatti dabarsuun biyyi keenya biyya beekamtuu fi dinqisiifamtuu akka taatu godhaniiru. Hambaalee mallattoo eenyummaa kana eeguu fi kunuunsuu dhiisuun dirqama ofii bahachuu dhiisuudha. Hambaaleen seenaa yoo garmalee qabamanii fi badan, akkasumas yoo hataman seenaan biyyaa ni hir'ata. Yaada daawwatootaa harkisuu fi turiizimii guddisuufis hin danda'amu. Hambaaleen seenaa yoo hin eegamnee fi hin kunuunfamne seenaa fi dinagdee irratti hir'ina geessisu. Akkuma qabeenya uumamaa hambaaleen seenaas faayidaa baay'ee waan qabaniif, lammii kamiinuu eegumsii fi kunuunsi taasifamuuf qaba.

Gilgaala 7

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Sababni gammoojjummaan babald-hachuu maali?
2. Hambaalee seenaa eeguu dhiisuun rakkoo maalii akka dhaqqabsiisu ibsi.
3. Ibsitoonni seenaa ummataa maali?

6.4 HIV/AIDS

- **HIV/AIDSn lammii oomishu yoo miidhe rakkoo maalii fida? Ibsaa.**
- **Sababoota dhukubbicha saffisaan babal'isan ibsaa.**

Eenyummaa Ofii Beekuu

Warshaan buddeena qopheessu tokko hojjetoota kuma sadii mindaa gaariidhaan giddugaleessaan maatii isaanii kuma sagal dabalatee gargaara. Barbaachisummaan isaa oomisha buddeena ittifufiinsaan dhiyeessuun waggaaatti qarshii miliyoona kudhaaniin bu'aa guddaa argamsiise. Haata'u malee, bara itti aanutti dhibee HIV/AIDSn ogeeyyiin bakka murteessoo ta'an irra hojjetan dhibba lamaa fi shantamni waan du'aniif, deemsi hojii warshichaa jeqameera. Kanarraa kan ka'een galiin warshichaa qarshii miliyoona sadiin gadi bu'eera.

Tamsa'inni dhibichaa babal'achaa waan deemeef, sababa dhukkubaan namoonni hojiirraa hafanii baay'achaa dhufaniiru. Kanaafuu, warshichi rakk-inichaaf furmaata barbaaduuf yaalii gochuu jalqabe. Jalqabatti hojjettoonni hundi waa'ee dhibee HIV/AIDS hubannoo gahaa tahe akka qabaataniif barumsa ittifufiinsaan akka argatanii fi akkasumas hundi sakkatta'amanii haala keessa jiran akka beekan godhe. Vaayirasichi kan keessatti argame yaalii barbaachisaa ta'e akka hordofan, vaayirasiin kan keessa hin jirre immoo of eeggannoo gochuudhaan jireenya isaanii seeraan gaggeessuu waan jalqabaniif hojii fi bu'aan warshichaa yeroo gabaabaa keessatti gara duraan turetti deebi'eera.

Gilgala 8

Bu'ura seenaa armaan oliin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Akka seenichaatti tamsa'inni dhibee HIV/AIDS haala akkamii irra jiraachuun isaa muldhata?
2. Humni baratee fi oomishaan deebie HIV/AIDSn du'uun isaanii dhiibbaa inni fide ibsi.
3. Yeroo ammaa furmaanni dhibee HIV/AIDS maali?

HIV/AIDS addunyaa irratti tamsa'ina saffisaan daddarbaa kan jiruu fi rakkoo yaadessaa jireenya ilmaan namaati. Beektotaan yaalii guddaan taasifameyyuu, dawaan hin argamneef. Hanga yoonatti sababa HIV/AIDSiin lubbuun namootaa miliyoonaan lakk-aa'amanii darbeera. Yeroo kana vaayirasichaan namoota hubaman keessaa dhibbeentaan torbaatamni kan argaman biyyoota Afrikaa Sahaaraan gadi jiraatan keessa yoo ta'u, Itoophiyaanis dhukkuba kanaan kan hubaman keessaa gahee baldhaa qabatteetti.

Biyyoonni kunniin miidhaa dhukkuba kanaa fi karaa ittiin daddarbu barumsaa fi hubannoo gahaa ummata isaanii qabsiisuu waan hin dandeenyeef jedhamee dubbatama. Yeroo ammaa qo'annoo fi qorannoon akka mirkaneessutti, biyya keenya keessatti keessumaa immoo namoonni umuriin isaanii kudha shan ol jiran vaayirasichaan qabamanii dhibichaan hubamaa jiru. Daangaan umrii kanaa kan of keessatti hammatu, humna ijaarsa biyyaa fi jireenya hawaasummaa

sochoosan oomishaa fi ogummaa adda addaan kan leenjifaman akkasumas lammiilee barnootaa fi leenjirra jiraaniidha. Lammiileen kunniin haala salphaa fi yeroo gabaabaa keessatti kan bakka hin buunee fi duuni isaanii miidhaa kallattii baay’ee qabu fida. Rakkoolee kanneen keessaa isaan gurguddoo haala armaan gadiin ilaalla.

1. Raakkoolee Hawaasummaa

- A. Dhukubsataa sana wal’aanuuf matii irratti dhiibbaan ittigaafatamummaa itti cima, sirna awwaalchaa raawwachuun rakkoo dina-gdee itti fida.
- B. Warri daa’imaa yoo du’an ijoolleen guddistoota malee hafu, ni hiyyoomu, ni bittinnaa’u, jireenya hawaasummaaf jeequmsa uumtota ta’u.
- C. Irra caalaa kan miidhaman dargaggoota waan ta’aniif, sanyii isaanii bakka osoo hin buusiin waan du’aniif, lammiin biyyattiif abdi ta’u xiqqaachaa deema.
- D. Manguddoonni ijoollee isaanii du’aan dhaban gargaarsa malee hafu.
- E. Afooshaaleen ni dadhabu; bakki awwaalchaas ni dhiphata.

2. Rakkoolee Dinagdee Sadarkaa Biyyaatti

- A. Dhukubsattoota baay’eef hoospitaala baay’ee keessatti sireen baay’inaan waan barbaachisuuf, baasiin mana yaalaa dabalataan akka ramadamu taasisa. Kun immoo dinagdee biyyaa irratti dhiibbaa taasisa.

- B. Dhukkuboota AIDS waliin walitti dhufeenya qaban (tiibii, kaanserii fi kan kana fakkaatan) baasii dabalataaf biyya saaxilu.
- C. Karaa warshaa fi industirii du’a namoota barataniin hojiin oomishaa ni dadhabata, bu’aan isaas ni hir’ata.
- D. Du’a qonnaan bultoota baadiyyaatiin hojiin qonnaa yoo dadhabu oomishini warshaa fi jiraattota magaalaa dhiyaatu ni hir’ata.
- E. Lammiileen qabeenya biyyaa ta’an beekumsaa fi muuxannoo gabbataa kan qaban (barsiisota, ogeessota fayyaa, mahaandisootaa fi kan kana fakkaatan, beekumsi fi bu’aan isaanii faayidaa malee hafa.) Kanaafuu, lammiilee beekumsa, dandeettii fi ilaalcha barbaachisaa ta’e qaban horachuuf rakkisaa ta’a.

Maaltu Ta’uu Qaba?

Dhimmi olaanaa fi inni jalqabaa waa’ee dhukkubichaa fi haala inni ittidaddarbu sirriitti beekuun mataa ofii bulchuudha. Vaayirasichaan kan qabame haala kamiinuu kan fayyisu hin jiru. Ofii kee dhukkubicharraa of eeguunii fi kan biroos akka hubatan gochuun ittigaafatamummaa lammummaa bahachuu fi tatamsa’ina dhukkubichaa dhaabuudha. Mootummaas ta’e dhaabbileen kan biroo barumsas ta’e sagantaa dadammaqinaa qopheessuu keessatti hirmaachuun gahee ittigaafatamummaa bahachuun barbaachisaa aadha. Yaaliin waliinii kun bifa qind-

oomina qabuun yoo itti hojjetame tamsa'ina dhukkubichaa hir'isuu danda'a.

Irra jireessa dhukkubbichi kan daddarbu walqunnamtii saalaa fi haadha irraa gara mucaa gadameessa keessa jirtuutti. Kanaaf tamsa'ina dhukkubichaa hir'isuuf,

- A. Gaa'ela dura qunnamtii saalaa raawwachu dhiisuu (of abboomuu)
- B. Gaa'ela dura dhiiga ofii qorachiisuu
- C. Jireenya gaa'elaa keessatti (abbaan manaa haadha manaaf, haati manaa abbaa manaaf, amanamoo tahanii jiraachuu)
- D. Maatiin vaayirasichi gara daa'imaatti akka hin dabarreef ogeeyyii fayyaa mariisisuun gargaarsa isaanii argachuuf iftoominaan itti dhiya-achuu.

Kanneen armaan olitti eeraman daandiiwwan gurguddoo HIV/AIDSn ittiin daddarbu dabalatee sababa barmaatilee boodatti hafootiin dhukkuba sanaaf saaxilamuu irraa ofeeguun barbaachisaadha.. Yaaliin aadaa fi dubara dhaqna qabuun, huuba qoonqoo muruun, ilkaan daa'immanii buqqisiisuun, tumaa tumachuun karaalee dhibee kana daddabarsan balaalfamoo waan ta'aniif, gochaalee akkasii ball-eessuun tamsa'ina dhukkubichaa ni hir'isa.

Rigaa ilkaanii, filaa, qarabaa, marfee, kan ittiin qeensa qoratan, qabduu fi kan kana fakkaatan waliin ittifa-yyadamuun maaldhibdeedhaan rakkoof of dabarsuudha. Kanaafuu, akkeek-kannaa yeroon isaa gaafatu, amanamummaa, murannoo godhatanii ittiga-afatamummaa lammummaa gahumsaan bahafachuuf karoofachuun yeroon isaa har'a, amma ta'uu isaa beekuun barbaachisaadha.

Gilgaala 9

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Biyyoota gammoojjii Sahaaraan gad jiran keessaa yoo xiqqaate biyya lama eeruudhaan maaliif HIV/AIDSn achitti saffisaan akka dardarbu ibsaa.
2. Rakkoon HIV/AIDS akkamitti hiyyummaa babal'isa?
3. Ogeeyyii fi oomishtonni baratan baay'inaan yoo du'an rakkina fidu tarreessuun ibsaa.

Cuunfaa Boqonnichaa

Bu'uurri guddinaa fi badhaadhummaa hojii yoo ta'u, hojiin bu'a-qabeessa ta'ee jijjiirama kan fidu lammiileen hojii irraatti bobba'aniin ittigaafatamummaa isaanii gahumsaan bahachuu yoo danda'aniidha. Lammiileen misoomaa fi guddina hawaasummaaf humna mootaraa cimoo ta'an waadaa isaanii kabajuun bu'aa argamsiisaniin, hawaasa biratti kan amanaman, kan kabajaman waan ta'aniif akka fakkeenyaatti eeramu. Ittigaafatamummaa isaanitti kenname bahachuu kan hin dandeenye immoo ofii isaanii fi hawaasicha osoo miidhanii ni argamu.

Qabeenya uumamaa fi hambaalee seenaa eeguudhaanii fi faayidaaf akka oolan gochuun ittigaafatamummaa gahumsaan bahachuu fi waadaa kabajuun tokkoon tokkoon lammiiraatii kan eegamuudha. Haftee seenaa kan ta'an qabeenya kun eegumsi yoo godhamuufii baate miidhaan uumamu olaanaadha.

Waadaa kabajuunii fi ittigaafatamummaa gahumsaan bahachuun kan jalqabu mataa ofii waan gatii qabuuf qopheessuun wantoota nama qoran kan akka rakkoo HIV/AIDS dhufurraa of eeguni. Akka dhukkuba daddarbaatti daddarbbuurra kan jiru HIV/AIDS qorichi kan hin argamneef aan ta'eef, vaayirasii kanarraa of eeguun dirqama lammummaa bahachuu keessaa tokko ta'uu isaa hubachuun barbaachisaadha.

Qabeenya biyya tokkoo inni guddaan lammiilee ishee waan ta'aniif ofiifis ta'ee abdi biyyaa ta'anii argamuuf HIV/AIDS ittisuun hojii fillannoo hin qabneedha. Haala dhukkubichi ittiin daddarbu beekuu fi of eeggannoo gochuu, namoonni biroos akka beekaniif fi eeggannoo akka godhatan gochuun, hojii lammii ittigaafatamummaan itti dhagahamuu ta'uu qaba. Kanaaf ittigaafatamummaa fi amaana-mummaadhaan dirqama bahachuuf har'uma waadaa galuun barbaachisaadha.

JECHOOTA FURTUU

Balaa ibiddaa: Gubiinsa abiddaan balaa dhaqqabu.

Hurgufuu: Qorrisiisuu

Aarsaa ta'uu: Faayidaa namoota kan biroof dhimmuu

Xin-sammuu: miira yaada sammuu

Dimshaasha: Waan hunda kan qabatu, baay'ee, waan adda addaa

Al-amanamummaa: amantummaa dhabuu

Gulantaa: Sadarkaa

Gaaffilee Keessa Deebii

I. *Hirmoota armaan gadii dubbisuun sirrii yoo ta'e "Dhugaa", dogoggora yoo ta'e immoo "Soba" jechuun deebisaa.*

1. Lammiileen ittigaafatamummaa isaanii gahumsaan bahatan amanamoo ta'uu fi ta'uu dhiisuu danda'u.
2. Jijjiiramaa fi misoomaa tarkaanfachiisuuf barumsaa fi sirni jireenyaa barbaachisaadha.
3. Dhugoominni waadaa kan madaalamu hojii fi bu'aa isaatiini.
4. Qabeenya uumamaaf eegumsii fi kunuunsi yoo ta'uu baatellee lafarraa baduu hin danda'an.
5. HIV/AIDSn namootarratti malee miidhaa inni biyyarratti fidu hin baay'atu.

II. *Kanneen roga "A"jalatti tarreeffaman kan roga "B" jalatti tarreeffaman waliin walitti firoomsaa.*

A	B
1. Al- amanamummaa	A. Ciramuu bosonaan jeequmsa
2. Jabina hamilee fi gahumsa hojii	qilleensa baramaa mudatu
3. Hoongummaa	B. Amanamummaadhaan bu'aa
4. Gammoojjuummaa	argamsiisuu
5. Hambaalee seenaa	C. Faayidaa namootaaf
6. Aarsaa ta'uu	dabarsanii of kennuu
7. Jecha ofii kabajuu dhabuu	D. Ittigaafatamummaa
	bahachuu dhabuu
	E. Mukkeenii fi bosona
	misoomsuun jal'isiitti
	fayyaadamuu
	F. Sobduu ta'uu
	G. Haftee qaroomina durii
	H. Cirrachaawaa

III. *Bakka duwwaa armaan gadii jecha yookiin gaalee sirrii ta'een guutaa.*

1. Namni faayidaa biyya isaa fi lammii isaaf arsaaw ta'u _____ jedhamee beekama.
2. Guddinni dinagdee jijjiirama kan fidu hundumtuu gahee isaa _____ yoo bahateedha.

3. Biyyee eeguun jijjiirama qilleensa baramaa hanbisuuf _____ murteessummaa qaba.
4. Daandiiwwan gurguddoon HIV/AIDS daddabarsan _____ fi _____.
5. Hawaasa seenaa hin qabne akka hin taaneef, _____ kunuunsuun dirqama.

IV. Gaaffilee armaan gadii dubbisuun deebii sirrii filadhaa.

1. Maaldhideedhaan namoonni balaa geessisan,
 - A. Kan si'aayina qabanidha.
 - B. Kan hin barannedha.
 - C. Gahee ittigaafatamummaa isaanii bahachuu kan hin dandeenyedha.
 - D. Itti gaafatamummaa isaanii kan hin beeknedha.
2. Ittigaafatamummaa gahumsaan bahachuun,
 - A. Faayidaa dhuunfaa hin qabu.
 - B. Gammachuu sammuu fi jijjiirama jireenyaa fida.
 - C. Waadaa waliin walqunnamtii hin qabu.
 - D. Fakkeenyummaaf hin fayyadu
3. Industiriin turiizimii akka babal'atuuf,
 - A. Hambaalee gurguruu
 - B. Qabeenya uumamaa fi hambaalee seenaa sirriitti beekuu
 - C. Bosona balleessanii karaa hojjechuu
 - D. Qabeenya uumamaa fi meeshaalee durii badii irraa oolchuu
4. Vaayirasii HIV daddabarsuu danda'u kan jedhaman yaaliin aadaa,
 - A. Dhaqna dhidhiibbachuu
 - B. Dhaqna qabaa fi ilkaan daa'immanii baasuu
 - C. Cabaa wal'aanuu/ suphuu
 - D. Baala hancabbii fuunfachuu
5. Tamsa'ina HIV/AIDS biyyoota Sahaaraan gadii keessatti kan babal'ate,
 - A. Waa'ee dhukkubichaa hubannoo fi of eeggannoon waan hin jirreef.
 - B. Biyyoota kana gammoojjummaan waan miidhaa jiruuf.
 - C. Haalli qilleensichaa vaayirasichaaf mijaawaa waan ta'eef.
 - D. Nyaanni madaalamaa ta'e waan hin arganneef.

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gabaabaa kennaa.

1. Gahee hoogantummaa gahumsaan bahachuun, dhuunfaan, hawaasa gidduutti, sadarkaa biyyaatti faayidaan argamsiisu maali?
2. Seena-qabeessummaan akka itti fufi Itoophiyummaatti boonuun akka danda'amuuf gaheen lammiilee maal ta'uuf qaba?
3. Lubbuu ofiif gatii fi kabajni kan kennamu haala kamiini?

BOQONNAA TORBA

AADAA HOJII CIMAA

Boqonnaa kana barattee yeroo xumurtu:

- Kabaja hojii fi yeroo hubatta.
- Hojiidhaaf karoora qopheeffatanii socho'uun gaarii ta'uu isaa beekta.
- Dhimma misoomaa fi dinagdee irrattii kaayyoowwan heera mootummaa hubatta.
- Dandeettii, ogummaa fi naamusa ogummaa guddisuun bu'uura oomishummaa fi misoomaa ta'uu isaa beekta.

7.1 Hojii Bu'a Qabeessa

7.1.1 Yeroo Osoo Hin Qisaasessin Cimanii Hojjechuu

- **Yeroo osoo hin qisaasessin cimani hojjechuun faayidaa inni misooma biyyaaf qabu maali?**

Barreessaa Gaazexaa Naannessee Gurguru

Barreessaan beekamaa Xankir Birbirraa mooraa keessatti osoo konkolaataa miicaa jiruu, yeroo ijoollummaa isaa konkolaattota maamiltoota isaa akkamitti miidhagsee akka micaa turee fi walumaagalatti yeroo dabarsee fi sadarka ammaa irra ga'uuf bu'aa ba'ii isa mudate yaadate. Yeroo hundaa kitaaba dubbisu of harkaa hin dhabu. Daabboo qamadii fi shaayii haati isaa ganama kaatee laattuuf dhamdh-

amuun maatii isaatti nagaan dhaamee ba'a. Namni Xankiriin barbaade kamiyyuu balbala Mana Maxxansaa Birhaaninnaa Salaam irra ganama ganama tarree dargaggoota dhabb-ataniitti arguu danda'a. Dabree dabree ijoolleen muraasni isa dursu malee, balbala mana maxxansichaa irra ga'u-un kitaaba jalqabe dubbisaa tokkoffaa irratti hiriira. Kitaaba malee hiriya baay'ee kan hin qabne Xankir, jireenyi isaa dubbisuudhaan baay'ee walitti hidhame. Yeroo dabaree eegu sanattillee taanaa yeroo xiqqoo inni ball-eessu hin turre.

Gaazeexaa **Addis Zemen** guyyaatti maxxansamee ba'u, barruulee garaagaraa fi gaazeexoota biroo fuudha. Achii booda suuqonni maamiltoota dhaabbatoo fi manneen hojii hanga banamanitti Arat Kiilootti kan argamu naannoo Hooteela Tuuristii naanna'a.

Kanneen shaayii dhugan, kanneen kophee haxoofsifatanii fi namoota geejjiba eeganitti gaazeexootas ta'ee barruulee akka dubbisan yeroo muraasaaf kireessa. Dhuma irratti saa'atiin hojii

yeroo ga’u gara maamiltoota isaa adeemuun gaazexootaa fi barruulee itti kenna. Sana booda guyyaa guutuu achuma naannoo Arat Kiiloo naanna’ee kaardiiwwanii fi poostaa gurguraa oola. Birbirraa jechuuf maqaa ”Birr-aabirroo” jedhamuun hiriyoootaa fi naannoo Arat Kiilootti ittiin waamama. Hiriyoota isaa mana barumsaa malee maqaan isaa kan jalqabaa Xankir ta’uu kan beeku hin turre. Xankir akkuma maqaa isaa kashalabbummaa kan hin jaallanne hojjetaa cimaa waan ta’eef, umrii ijoollummaatti hojii gaarii hojjechuuf kan dandeessisu maallaqa kuufachuu danda’e. Yoom maal hojjechuu akka qabu kan beekuu fi faayidaa yeroo kan hubate Xankir, karoorra hojii isaa qoqqoodee waan itti gargaaramuuf, yeroo inni qisaasesse hin jiru. Hojii isaa hojjete barumsa galgalaa bakka itti baratu adeema. Yeroo muraasa yoo argatu hin dhibaawu, ni dubbisa.

Gaazeexootaa fi barruulee harka isaa galan malee dabalataan barsiisotaa fi maamiltoota isaa irraa ergifachaa akkasumas bitachaa, kitaabolee dubbisuun suuta suuta fedhii addaa horate. Xankir guyyaa tokko barreessaa beekamaan ta’a jedhee abdi godhate. Dhugumayyuu jireenyi isaa bu’aa ba’iin kan itti baay’atuu fi mijaa’aa kan hin turre yoo ta’eyyuu dadhabe, dhibame osoo hin jedhin cimee waan hojjeteef, bakka hawwe ga’uu danda’eera. Kit-

aaba **Hojii fi Yeroo** jedhu jalqaba kan barreessetti dabalataan asoosamaa fi alasoosama afurii gad hin taane barreessuu danda’eera.

Gilgaala 1

Bu’uura dubbisa kanaatiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Cimina Xankir ijoollummaa isaatti agarsiise haala akkam akkamiin jireenya isaa irratti calaqqiseera?
2. Haala itti fayyadama yeroo Xankir irratti barreeffama gabaabaa barreessuun hiriyoota daree keessaniif du-bbisaa.
3. Xankir Birbirraa sadarkaa olaanaa har’aa irra akka ga’u sababoota taasisan keessaa lama ibsaa.
4. ”Jireenya ijoollummaa Xankiritti bu’aa ba’iin kan itti baay’ateedha,” yoo jedhu maal ibsuu barbaade?

Yeroo osoo hin qisaasessin cimani hojjechuun dhuunfaafis ta’ee waliif faayidaa olaanaa qaba. Yeroo hedduu haala baratameen hojjechuu irra yeroo muraasa keessatti qulqullinaan hojjetamee hojiin xumuramu bu’aqabeessa ta’a jechuun ni danda’ama. Ummannii fi biyyi, yeroof xiyyeeffannoo fi kabaja addaa kennuun cimee yoo hojjete, badhaadhuu fi toora biyyoota guddatanii hiriiruuf kan dhorku humni kamiyyuu hin jiru. Hojii hundumtuu yeroo keessatti waan raawwatamuuf tokko tokkoo daqiiqaatiif tilmaama addaa kennuun haalaan itti fayyadamuun dhuunfaafis ta’ee biyyaaf abbaa imaanaa isa guddaa ta’uudha.

Namoonni abshaalonni hedduun yeroo dargaggummaa fi ga'eessummaa isaanii haala hin malleen osoo hin qisaasessin of eeggannoon hojiirra oolchuun hojiiwwan gurguddoo mataa isaanii fi lammii isaanii gargaaru raawwachuu danda'aniiru. Yeroo isaanii haala ta'uun waan gaarii irra waan oolchaniif, bara dulluma isaanii ofii isaanii waan ceephaasisu hin jiru. Kanaafuu, yeroo osoo hin qisaasessin cimani hojjechuun mataa ofii, lammii fi biyya gargaaru fi guddisuudha.

Gilgaala 2

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Yeroo qisaasessuun haala maal maaliin ibsamuu danda'a?
2. Yeroo xiyeffannoon addaa kennuun badhaadhina biyyaa waliin attamitti walqabata?

7.1.2 Hojii Fakkeenyummaa Qabuu fi Galataaf Geessisu Hojjechuun Guddina Biyyaaf Faayidaa Inni Qabu

- **Hojii fakkeenyummaa qabu yoo jedhamu maal ibsuuf dha?**
- **Namoonni hojii galata qabu hojjetan ummata biratti kabaja kennamuuf ibsaa.**

Deessuu Jiituu

Ummataa fi biyya bakka bu'uun Itoophiyaanota walitti fufiinsaan dirree fiigichaa irratti injifannoo boonsaa qaban keessaa Jaalateen ishee tokko. Yeroo tokko Federeeshiniin Atileetiksii Addunyaa dorgommii fiigichaa guddaa

wayita qopheessetti, daa'ima ishee han-gafa deessee guyyaa kudha shanaffaa irratti kan argamtu deessuu jiituu turte. Baay'ee hojjechuu malee baay'ee boqochuu kan hin barbaanne Jaalateen waamicha fiigicha gurguddoo Addunyaa kana akka dubbisteen boqonnaa da'umsaaf fudhatte dhiistee dorgommicha irratti akka hirmaattu leenjisa isheetti bilbilaan himte.

Leenjisaan ishees ajaa'ibsiifatee eeyyama da'umsaa irra jiraachuu ishee fi erga deessee guyyaa kudha shanaffaa ishee waan ta'eef, dorgommicha irratti hirmaachuu danda'uu ishee gaafate. Isheen ariitiidhaan shaakala jalqabuun dorgommicha irratti akka hirmaattu dabalatee murtoo ishee mirkaneessiteef. Leenjisaan ishees cimina ishee yeroon hambisuu akka hin dandeenye ajaa'ibsiifachuun maqaan ishee dorgommiif akka galmaa'u taasisan. Bu'uuruma kanaan maqaan atileetittii gootaa Jaalatee Burqaa, Itoophaanotaa fi dorgomtoota fiigicha Addunyaa tarree taa'e. Bu'uuruma leenjisaan ishee sagantaa baasaniin shaakala ishees ittifufte.

Bonas Aayiras irratti seenaa kan galmeessite gootittii fiigduun dorgommii Kiibaakiitti geggeeffamu irratti maqaa biyya ishee fi alaabaa lammaffaa waamsisuuf cimtee hojjette. Atileetittiin "Dubartiin deessuun takka da'umsa booda yoo xinnaate guyyaa soddomaaf siree irra boqochuu qabdi,

qofaa ishee ala baatee karaa dheeraa deemuu hin qabdu...” barsiifata jedhu cabsitee ba’uun naannoo fiigicha Addunyaatti injifannoo lammaffaatiin beekamtee muldhatte. Onneen mo’annaa fi jaalalli biyyaa walqabatee cimina argatteen, Atileetiin mo’achuuu amal-eeffatte dorgommii kanattis sadarkaa ishee eegsistee xumuruun ishee addunyaaf deebi’ee ibsame. Ummannii fi mootummaan biyya ishee galata olaanaa dhiyeesseef.

Gilgaala 3

Bu’uura dubbisaoliitiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Faayidaa ofiirra faayidaa biyyaa dursuu jechuun maal jechuudha?
2. Jaalatee Burqaa goota beekamtuu akka taatu kan godhan qabxiilee maal maal fa’a?
3. Leenjisa Jaalatee dhimmi ajaa’ibsiifachiise maal ture?

Hojiwwan fakkeenyummaa qabanii fi galataaf kan geessisan hojjechuun faayidaa inni guddina biyyaaf qabu olaanaadha. Dhalli namaa bara jireenya isaatti gochaawwan raawwatuun mataa isaa qofa osoo hin taane, hojii bu’a-qabeessa biyya isaa fi lammii isaa fayyadu galmeessisuu qaba. Biyya keenyattis ta’ee addunyaa irratti hojii hojjetaniin namoonni maqaan isaanii boollaa olitti jiraaataa ta’ee jiru hedduudha. Namoonni kunniin mootummaa biratti galataa fi kabaja gonfachu danda’aniiru. Hojii fakkeenyu-

mmaa qabu hojjechuuf murannoon hammuma kaanu biyya keenya tajaajiluuf yeroo gahaa arganna. Lammiin tokko qooda biyyi irraa eegduu fi hojii gaarii hojjechuu qabuun walbira qabmee yommuu ilaalamu, yeroo inni lubbuun jiraatu gabaabaadha jechuunni danda’ama. Haata’u malee, yeroo gabaabaa kana osoo hin qisaasessin haalaan itti fayyadamuun hojii seenaan hin dagannee fi hojii boonsaa kan galateeffachiisu hojjechuu yoo yaade, sababa bu’a qabeessa hin taaneef tokkoyyuu hin jiru.

Gilgaala 4

Gaaffilee armaan gadii irratti mari’adhaa.

1. Namni tokko naannoo isaafis ta’ee biyya isaaf hojii bu’aqabeessa ta’e hojjechuu kan danda’u akkamitti?
2. Hojiin tokko fakkeenyummaa kan qabuu fi kan galateeffachiisuudha kan jedhamu yoomi?

7.2 Karooraan Hojii Hojjechuu

7.2.1. Raawwii Hojii keessatti barbaachisummaa sagantaa

- **Sagantaa qopheessuun maaliif gargaara?**
- **Sagantaa qopheessuun faayidaa inni barataaf qabu ibsaa.**
- **Hojii karooraan qoqqoodanii hojjechuu jechuun maal jechuudha?**

Godoo Aayyoo Baazginnaa

Barattoonni Mana Barumsaa Dashet akkuma yeroo boqonnaa isaanii hunda kan raawwatan sagantaan mana suphuu fi bo’oo qulqulleessuu ba’eera. Ba-

rsiisaa Tuujubaa fi barattoonni baranas mana dubartii umrii dheeraa qabdu takkaa akka suphaniif marsaa duraa maqaan isaanii maxxanfamee ture. Barsiisaa Tuujubaan qorannaa dursanii dhiyeessaniin, mana Aayyoo Baazginnaatti waqtii gannaa waggaa waggaatti lolaa fi dhangala'aan itti dhaquun isaan rakkisaa tureera.

Barsiisaa Tuujubaan sagantaa mana Aayyoo Baazginnaa suphuuf dandeesisu erga qopheessan booda mariin irratti taasifame. Suphaan manichaa dursee osoo ganni hin seenin xumuramuu akka qabu yaada murtii irra ga'ame. Bu'uura sagantichaatiin hojichi jalqabame. Tokkoon tokkoon garee hanga danda'ametti sagantaa karoofamee asitti hojicha xumuruuf yaalii akka godhu waadaa seene. Ramaddiin hojiis ba'e. Gariin bo'oo qulqulleessa, gariin dhagaa guura, gariin hojii suphaa manichaa raawwata.

Bu'uuruma kanaan hojii waliigalaa garee keessaa, barsiisaa Tuujubaa fi barattoonni mana Aayyoo Baazginnaa haala gaariin suphanii yeroo gabaabaa keessatti xumuran. Miseensonni Garee Madaallii mana barumsichaa bakka hojichaa ga'anii akka ilaalanitti suphaan manichaa kan irra deebi'amu hin turre. Manni Aayyoo Baazginnaa haala gaariin sirreeffamee, ujummoon bishaan dabarsu qulqullaa'uu isaa qaamni hojicha madaale dhugumayyuu gareen kun haala sagantaa qophaa'een geg-

geeffamee, cimee hojjechuun yeroo qabame dursee hojicha xumuruun kan galateeffachiisu ta'uu isaa mirkaneesse.

Gilgaala 5

Bu'uura dubbisichaatiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Hojii tokkoof karoora qopheessanii socho'uun maaliif gargaara?
2. Walitti dhufeenya yeroo, karoora, hojii fi bu'aa ibsaa.

Hojii raawwatamuuf sagantaa qopheessanii fayyadamuun osoo yeroo hin qisaasessin cimani hojjechuu fi bu'aa gaarii irraa geessisuu caalaa qaama biroo biratti kabajaa fi ulfina argamsiisa. Namni maallaqa, humnaa fi beekumsa qabutti haalaan fayyadamee hojjechuun naannoofis ta'ee biyyaaf hojii gaarii kan raawwatu yeroo qabutti haalaan yoo gargaaramee fi karooraan yoo geggeeffameedha. Yeroon sooresaa fi hiyyeessa ykn gurraachaa fi adii jedhee osoo hin filatin dhala namaa hundumaa walqixa kan tajaajilu qabeenya uumamaan kennameedha.

Waa'ee yeroo mammaaksonni dubbataman hedduun yoo jiraataniyyuu keessumattuu "Yeroon warqiidha" kan jedhu ergaa guddaa kan qabuu fi kan hundumaa biratti beekameedha. Warqiin yoomiyyuu gatii guddaan kan kennamuuf hangafa albuudaawwan hundaa, gabaa addunyaa eessaattuu wabummaa kan qabu gosa albuudaati.

Akkuma kana, yeroo hunduu akka warqii kabaja kan qabu, kabajjuu isaa kan kabaju, karaa biraa immoo yoo itti fayyadamuu dhiisan harkaa kan miliquu fi kan boodatti hin deebine meeshaa gatii guddaati. Waan hundumtuu kan ta'u yeroo keessatti waan ta'eef sochiiwwan keenya yeroo fi karooraan qoqqoonnee itti fayyadamuu dandeenya. Hojiin tokko bu'aa gaariin akka xumuramuuf, namni karoora karoorseef bitamuun yeroo osoo hin qisaasessin cimee hojjechuutu irraa eegama.

Gilgaala 6

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Yeroo fi warqiin sababni walfakkeeffameef maaliifi?
2. Hojiin karoora hin qabne bu'aan isaa maal ta'a?
3. Hojii sirriitti karoorfamee fi hojii hin karoorfamne gidduu garaagarummaan jiru maali?

7.3 Hojii Tuffachuu fi Osoo Hin Hojjetin Jiraachuu

7.3.1. Hojii Tuffachuu fi Osoo Hin Hojjetin Jiraachuun Guddina Dhuunfaa fi Biyyaa Irratti Miidhaa Inni Dhaqqabsiisu

- Hojii tuffachuu fi osoo hin hojjetin jiraachuun miidhaan isaa maal?
- Hojii tuffachuun guddina dhuunfaa fi biyyaa irratti miidhaa inni qabu maal isinitti fakkaata?

Hiriyoota

Kiyyaa fi Beellechaan jaarmiyaa oomishaa tokkotti qacaramanii kan hoj-

jetan hiriyoota waliin guddataniidha. Dargaggoonni kunniin umriin walitti dhiyaachuu irrayyuu jaarmiyicha keessatti hojii kan jalqaban walfaana waan tureef, akka gaariitti akka walbeekan haala mijaawaa uumeeraaf. Haa ta'u malee, amala hojiitiin walitti dhiheenya hin qaban. Kiyyaan kan hojii jaallatu, kan saa'atii kabajuu fi namoota waliin hojjetan biratti akka fakkeenyaatti kan lakkaa'amu hojjetaa cimaa yoo ta'u, Beellechaan faallaa isaa kan hojii hin jaallanne, kashalabbummaa isaaf sababa hedduu kan tarreessu, osoo hin hojjetin jiraachuu kan filatu ilaalcha dadhabaa kan qabuudha. Kiyyaan mudaa hiriyaa isaa hambisuuf yaa-liiwwan adda addaa godheera. Guyyaa tokko akka tasaa garaagarummaa isaanii irratti yeroo baldhaa fudhatanii mari'atan. Dhuma marii isaaniitti waan Kiyyaan hubate yoo jiraate lamaanuu maatii isaanii waliin kan jiraatan waan ta'eef, Beellechaan hojii hojjechuuf akka hin dirqisiifamne nama cimee amanu ta'uu isaa ture. Ilaalchi kun garuu dogoggoraa akka ta'e Kiyyaan fakkeenyaan hiriyaa isaaf ibse. Kanumaan dargaggeessichi kallattii hojii hojjechuuf dandeessisu irratti bobba'ee biyyaa fi lammii isaa hojiidhaan misoomsuun akka irraa eegamuu fi lammii kamiyyuu caalaa dargaggeessichi osoo hin hojjetin jiraachuu cimsee akka balaaleffatuu fi hojjetee hojjechiisuun fakkeenya ta'uun akka irraa eegamu tarreessee ibseef. Gorsa

hiriya isaatiin kan hawatame Bee-
llechaan yaada dogoggoraa kana kee-
ssaa suuta suuta of baasuuf qabsaa'e.
Hojii tuffachuu fi dogoggora osoo hin
hojjetin nyaachuu sirreeffachuuf sam-
muu isaatiin qophaa'e. Dargaggee-
ssicha qofa osoo hin taane tokko
tokkoon lammii hamma humnaa fi
dandeettii isaa hojjechuun biyya isaa
misoomsuu irratti qooda isaa ba'uun
akka irra jiru amanuun shooraa isaa
bahuuf hidhatee ka'e.

Gilgaala 7

Bu'uura dubbisichaatiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Dargaggoota tokko tokko irratti kan muldhatu yaadni osoo hin hojjetin nyaachuu maal irraa kan maddeedha?
2. Osoo hin hojjetin nyaachuu hambisuuf tarkaanfii fudhatamuu qabu irratti naannootti keessummaa tokko afeeraatii mari'adhaa.

Hojii tuffachuu fi osoo hin hojjetin jiraachuun guddina dhuunfaa fi biyyaa irratti dhiibbaa inni dhaqqabsiisu salphaatti kan ilaalamu miti. Sadarkaa addunyaatti biyyoota hiyyummaan beekaman keessaa isheen tokko biyya keenya Itoophiyaadha. Haala kanaaf sababoota hedduu tarreessuun yoo danda'ameyyuu, gufuu tokkoffaa fi inni olaanaan aadaan hojii cimaan dhabamuudha. Sammuu lammii hundaa keessatti aadaan hojjetanii jiraachuu gabbatu malee biyyi gammachuu hojii ijoollee ishee irraa argachuu qabdu

waan dhabduuf guddinaan adeemuu hin dandeessu.

Fakkii 7.1 Hojiin kamiyyuu mataa ofii fi faayidaa qaba.

Ilaalcha tokkoon tokkoon namaa keessatti fedhiin hojii cimaan yoo jiraate, lammii hundumtuu hojjetee guddachuuf dhama'a. Kanaanis hawasa biyyaa fi lammii tajaajilutu uumama. Yaadni hirkattummaa osoo hin hojjetin jiraachuun, jireenya dhuunfaas ta'ee misooma biyyaaf balaadha. Hojii tuffachuu fi hojii tokko kan biroo irra filachuun, osoo hin hojjetin jiraachuuf yaaluun, gatii dadhabbi namoota biroo butanii nyaachuutti kan lakkaa'amu gocha miidhaa qabuudha.

Kallattii hojii kamiiniyyuu bobba'uun mataa ofii fi maatii ofii irra dabruun biyyaa fi lammii gargaaruun osoo danda'amu, namoonni tokko tokko humna osoo qabani, osoo hin hojjetin jiraachuu filachuun gocha kadhannaa fi k.k.f jibbisiisaa ta'e irratti bobba'anii argamu. Dabalataanis qaama miidhamtoota kadhannaa waliin walqab-

siisuun harka hojjechuu danda’u kad-hannaaf kan diriirsan hedduudha. Haalli kun ofiis ta’ee biyya kufaatii dinaagdee isa ol-aanaaf kan geessisu waan ta’eef cimsamee balaaleffatamuu qaba. Bakka isaammoo aadaa hojjetanii jiraachuu hawaasicha keessaa yeroo gara yerootti caalaatti guddisuun barbaachisaadha.

Gilgaala 8

Gaaffilee armaan gadii irratti mari’adhaa.

1. Hojii osoo hin tuffatin ilaalcha cimaa hojjetanii jiraachuu gabbisuuf maal ta’uutu irra jira?
2. Osoo hin hojjetin jiraachuun, misooma biyyaatiif gufuu kan ta’u akkamitti?
3. “Gatii dadhabbi namoota biroo butanii nyaachuu” yoo jedhu maal jechuudha?

7.4 Kaayyoowwan Misoomaa fi Dinagdee

7.4.1 Kaayyoowwan Misoomaa, Dinagdee fi Aadaa Heera Mootummaa Keessatti Tumaman Faayidaa Isaan Guddina Biyyaaf Qaban

- **Kaayyoowwan dhimma misoomaa fi dinagdee guddina biyyaatiif faayidaa maal qabu?**
- **Kaayyoowwan dhimma misoomaa fi dinagdee Heera Mootummaa keessatti tumamuun bu’aa maalii qabu?**

Kaayyoo fi galmi sochii misoomaa kamiyyuu fedhii bu’uuraa lammiiwwanii guutuu fi sadarkaa jireenya isaanii kan ol kaasuu ta’uu qaba. Biyyi keenya ulaagaa kamiinuu biyyoota biroo waliin yommuu ilaalamtu, yaa-

dawwan boodatti hafaa hedduun isaa hirkataa ta’e kan keessatti dagaagee fi hiyyummaa jibbisiisaan kan keessatti mul’atuudha. Sababa kanaaf biyyoota guddinaan boodatti hafan keessaa tarree dhummaa irratti argamna. Haata’u malee, kallattii guddina boodatti hafaa jijjiiruun gara guddina fooyya’aatti ceesisuu kan danda’u kaayyoowwan dhimma misoomaa, dinagdee fi aadaa Heera Federaalaa keessatti xiyyeeffannoon itti kennameera. Kaayyoowwan dhimma dinagdee gurguddoo kan jedhamu kunis Heera Mootummaa keeyyata 89 irratti akka armaan gadiitti tarreeffameera.

1. Mootummaan karaa lammiin Itoophiyaa hundumtuu beekumsaa fi qabeenya biyyattii walitti kuufametti fayyadamuu danda’u qiyyaasuuf itti-gaafatamummaa qaba.
2. Mootummaan lammiin Itoophiyaa dinagdee isaanii fooyyessuuf carraa walqixa akka qabaatan gochuu fi qabeenya karaa haqummaa qabuun haala ittiqoqqooddatan mijeessuuf dirqama qaba.
3. Balaan uumamaa fi namtolchee akka hin dhaqqabne ittisuun fi balaan yoo dhaqqabes miidhamtootaaf gargaarsi yeroon akka dhaqqabu gochuu.
4. Saboota, sablammootaa fi ummattoota guddinaan boodatti hafaniif mootummaan deggarsa addaa taasisa.
5. Mootummaan lafaa fi qabeenya umamaa maqaa ummataatiin qabiyyee isaa gochuudhaan faayidaa fi gudd-

ina ummatichaaf akka oolu gochuuf ittigaafatamummaa qaba.

6. Yammuu imaammattoonnii fi tarsiimoowwan misooma biyyaa qophaa'an mootummaan ummaticha sadarkaa sadarkaan hirmaachisuu qaba. Sochiiwwan misooma ummataas deggaruu qaba.
7. Mootummaan sochii misooma dinagdee fi hawaasummaa keessatti haala dubartoonni dhiiran waliin walqixaa hirmaatan mijeessuuf ittigaafatamummaa qaba.
8. Mootummaan fayyummaa, nageenyaa fi sadarka jireenya hojjetootaa eeguuf carraaquu qaba.

Kallattiiwwan misoomaa Heera MFDR Itoophiyaatiin ba'an kanneen hordofuun karaa ummanni sadarkaa sadarkaan irraa fayyadamu, biyyi keenya kadhaa keessaa baatuu fi guddina dinagdee ariifataan ittindhugoomu sirna dinagdee gabaa bilisaa gabbataa ijarruun ni danda'ama.

Gilgaala 9

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Guddinni biyyaa akkamitti dhugooma?
2. Biyyi keenya guddinaan boodatti haftuudha kan jedhamuuf maaliif?
3. Kaayyoowwan misoomaa Heera Mootummaatiin ba'an kanneen akka dhugooman gochuuf mootuumaa fi ummata irraa maaltu eegama?

Kaayyoowwan misoomaa, dinagdee fi hawaasummaa Heera MFDR Itoophiyaatiin ba'an galmi isaanii ummaticha sadarkaa jireenya fooyya'aa irraan ga'uu fi bu'aa isaanii irraa ittifayyadamaa taasisuufi. Yoomiyyuu guddina biyyaa fi sadarkaa jireenya ummataa fooyya'u lammiin arguu hin barbaanne hin jiru. Ummatichi kaayyoowwan misoomaa fi dinagdee kanneeniin geggeeffamaa qooda irraa eegamu yoo ba'e, gara sadarkaa guddina yaadamee ga'uun ni danda'ama. Aadaa hojii cimaa gabbisuun hojii tuffachuu dhiisuu fi osoo hin hojjetin nyaachuu ciiga'uudhaan hundumtuu cimee yoo hojjetete, Itoophiyaan sadarkaa misoomaa fi guddinaan biyyoonni biroo irra ga'an tarree hiriiruuf kan ishee dhorku sababni tokkoyyuu hin jiru.

Gilgaala 10

Gaaffilee armaan gadii irratti gareen hojjechuudhaan dareef dhiyeessaa.

1. Maalummaa kaayyoowwan dhimma misoomaa irratti ogeessa dinagdee tokko gaafachuun gabaabinaan ibsaa.
2. Kaayyoowwan misoomaa fi dinagdee bu'uura heeraatiin faayidaa inni qabu gabaabinaan ibsaa.
3. Aadaan hojii cimaa namootaa gabbachuun misooma biyyaa waliin walitti dhufeenya inni qabu ibsaa.

7.5 Aadaa Hojii Cima

7.5.1. Aadaa Hojii Cimsuu Keessatti Barba- achisummaa Dandeettii Ogummaa fi Naamusa Ogummaa

- **Gabbachuun aadaa hojii cimaatiif, gumaacha dandeettiin ogummaa fi naamusni ogummaa qabu ibsaa.**

Aadaa Hojii Cima Kurii

Finfinnee irra fageenya kiilomeetira digdamii shan irratti biqiltuu fi abaa-boon bakka itti omishamu jira. Qonna abaa-boo kanatti qacaramanii kan hojjetan hojjettoota hedduun jiru. Kuriin guyyaa tokko akka tasaa gabatee beeksisaa Ministeera Dhimma Hojjettoota fi Hawaasummaa irraa beeksisa tokko dubbifatte. Beeksisichi Naannoo Oromiyaa, Magaalaa Sululaa hojii biqiltuu abaa-boo babaldhachaa dhufe irratti qacaruuf namoota barbaadan af-eeruu ture. Kuriin hojii barbaachaaf gara biyya alaa deemuuf yaada qabdu dhiistee hojii kanatti dorgomtee qacaramte.

Durayyuu taanaan aadaa hojii cimaa kan gabbifatte, hojii kabajaa kan turte Kuriin, yeroo gabaabaa keessatti hojjettoota ciccimoo keessaa takka ta'uu dendeesse. Kallattii kanaan yeroo yerootti leenjiin fooyyeffannaa ogummaa isheef kennamu immoo caalmaatti akka hojjetuuuf ishee gargaare. Naamusa ogummaa ishee gabbifachuun kallattii hojii isheetiin ejjennoo cimaa fi miira ofitti amanamummaa cimsachuu dan-

deesseetti. Kuriin bu'aqabeessummaa hojii ishee fi naamusa ogummaa isheetiin hojjettoota hiriyoota isheef fakkeenya gaarii ta'uun barkumeetti maqaan ishee fakkeenyummaan eeramuuf ga'e.

Yeroo ammaa, hojjettoota akka ishee dhibba afurii fi shantama caalan kan bulchu buufanni oomisha abaa-boo Sululaa dubartii fakkeenya taate tana naamusa ogummaa fi jaalala hojii qabduun sadarkaa biyyoolessaatti gootummaa misoomaatiin akka badhaafamtu gochuun isaa injifannoo dabalataa biroof ishee kakaase. Buu-fatichi abaa-boo mimmiidhagoo ta'an omishee gara biyyoota Awurooppaa garaagaraatti erguun sharafa biyya alaa guddaa galmeessisiisuuf kan danda'e kanneen akka ishee fi hojjettoota namusa gaarii qabaniini. Kurii fi hojjettoonni oomisha abaa-boo biroon ogummaa gaarii kan gonfataniif fi hojjetanii jiraachuu kan barbaadan waan ta'aniif, jaarmiyichas ta'ee sadarkaan jireenya isaanii aadaa hojii cimaa fi amansiisaa ta'een ijaaramuu danda'eera.

Gilgala 11

Bu'uura dubbisaatiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Naamusni ogummaa bu'a qabeessummaa hojiif shoori inni qabu maali?
2. Sababni Kurii badhaasaaf geessise maal isinitti fakkaata?
3. Aadaan hojii cimaa akkamitti ijaarama?

Guddina dinagdee biyya tokkoo fi sadarkaa jireenya ummataa fooyyessuuf qabxiwwan bu'uuraa keessaa tokko, aadan hojii cimaa hawaasaa gabbisuu fi dandeettii ogummaa fi naamusa ogummaa humna gonfachiisu cimsuun isaan hangafoota. Dandeettii ogummaa fi naamusa ogummaa hojjettootaa osoo hin gabbisin aadaa hojii cimaa ijaaruun kan hin danda'amne yoo ta'u, aadaan hojii cimaa osoo hin jiraatin boodatti hafummaa fi hiyyummaa keessaa ba'uun sadarkaa biyya fooyyoftuu fi dinagdeen badhaatuu ga'uun gonkumaa hin danda'amu. Kanaafuu, yeroo yerootti sadarkaa ogummaa fi beekumsaa fooyyessuun, meeshaalee ammayyaatiin fayyadamuuf yeroo hundaa barachuu fi sakatta'uun baay'ee barbaachisaadha. Lammiilee hunduu kallattii hojii irratti bobba'aniin cimani oomishuun bu'aa ogummaa isaaniitiin biyya isaanii fi hawaasa ittifayyadamu haala gaariin gargaaruu akka danda'anitti dursa naamusa ogummaa gonfachuutu irraa eegama.

Aadaa hojii cimaa waliin dandeettii ogummaa fi naamusa ogummaa walqabsiisee hawaasni adeemu tokko humna dinagdee biyyaa guddisu waan qabuuf, sadarkaa jireenya fooyya'aa irra ga'uuf carraa baldhaa argata.

Gilgaala 12

Gaaffilee kanneen deebisaa.

1. Aadaan hojii cimaa gabbachuun walitti dhufeenya inni naamusa ogummaa waliin qabu ibsaa.
2. Sadarkaa ogummaa fooyyessuun kan danda'amu akkamitti?
3. Naamusa ogummaa gabbisuuf qoodni lammii hunda irraa eegamu maali?

7.5.2. Namoota Biroo Irra Barachuuf Qophaa'uu fi Bu'aa Ogummaa Namoota Biroo Ajaa'ibsiifachuu

Fakkii 7.2 Namoonni ooyiruu oomishaa yomuu daawwatamu

- **Fakkicha irraa maal hubattan?**
- **Ogummaa namoota bis ajaa'ibsiifachuun hojii irratti faayidaa maal qaba?**

Barsiisota Lamaan

Barsiisaa Waantaamoo fi Barsiistuu Bashaadduun barsiisota mana barumsaa adda addaa keessatti barsiisaniidha. Leenjii fooyyeffannaa ogummaa tokko irratti walarguu isaanii dura walhin beekan ture. Leenjii fooyyeffannaa ogummaa waliin hirmaatanii erga xumuranii booda, barattoonni isaanii akka muuxannoo waljijjiiran beellama

qabantanii turan. Bu'uuruma kanaan barsiisaa Waantaamoon guyyaa tokko barattoota isaanii waliin gara mana barumsaa Barsiistuu Bashaadduu daawwannaaf deeman. Daawwannichaa fi ibsa taasifame irra muuxannoo hedduu argatan. Manni barumsichaa Mana Barumsaa Barnootaa fi Leenjii Tee-kinikaa fi Ogummaa waan tureef, barattoonni hedduun hojii mukaa, hojii sibiilaa, hodhaa huccuu, elektiriikaa fi kan biroon leenjisee eebbisa. Mana barumsichaa keessatti barattoonni ogummaa adda addaa kanneeniin leenji'an muuxannoo hojii fooyya'aa akka argataniif kolleejjota leenjii olaanaatti ergamu. Bakka sanatti leenjii ogummaa fi naamusa ogummaa barbaachisu erga gonfatanii booda, hojii mata mataa isaanii gurmeessuuf haalli danda'amu akka mijaawu daawwannicha irraa hubannoo argatan.

Barsiisaa Waantaamoo fi barattoonni isaanii gaaffilee adda addaa dhiyeesuun bis isaaniif kenname. Obbo Waantaamoon barattoota waliin mari'achuun ogummaa isaaniis hiruun muuxannoo argachuun yeroo gaarii dabarsan. Sana booda barsiisaa Waantaamoon maqaa isaanii fi barattoota isaaniitiin gammachuu itti dhaga'ame ibsuun, simannaa gaarii isaaniif godhameef galateeffatan. Wayita itti aanuttis Barsiistuu Bashaadduu fi barattoonni isaanii mana barumsaa isaanii akka daawwatanu afeeruun gara mana barumsaa isaaniitti deebi'an.

Gilgaala 13

Bu'ura dubbisichaatiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Barsiisonni lamaan beellama daaw-wannaa maaliif saganteeffatan?
2. Barsiisaa Wantaamoo fi barattoonni isaanii daawwannicha irraa maal fayyadaman?
3. Namni tokko ogummaa nama biroo ilaaluu fi ajaa'ibsiifachuun faayidaan isaa maali?

Namoota biroo irraa barachuuf qophaa'uu fi aadaa ogummaa namoota biroo ajaa'ibsiifachuun gabbisuun bu'ura aadaa hojii cimaati. Namoonni hedduun hojii namoonni biroon hojjetaniin yoo ajaa'ibsiifatamanis, namoonni kunniin ifatti ajaa'ibsiifachuun fi caalmaatti hojii isaaniitiin akka jajjabeeffamaniif jabina hin qaban. Kana malees, ogeeyyiitti dhiyaachuun barachuuf fedhii fi qophii qaban ibsuun bu'aa ogummaa namoota kanaa hedduu ta'e irraa muraasa qooddachuuf iyyuu tole hin jedhani. Dhugumayyuu haalli kun amala namoota hundumaati jechuun yoo dadhabameyyuu, ilaalcha namoota hedduu waan ta'eef, balaaleffatamuu fi hafuu kan qabu yaada boodatti hafaadha.

Yoomiyyuu namni hundumtuu ogummaa fi dandeettii walfakkaatu qabachuu hin danda'u. Tokko barsiisaa yoo ta'e kan biraa ogeessa mukaa, ijaartuu ykn hojjetaa biiruu ta'uu danda'a. Akkasumas tokko daldalaa, kan biroo injiinara yoo ta'e kan biraa immoo qonnaan bulaa ykn ogeessa fayyaa ta'a.

Biyyi hojiin misoomuu kan dandeessu ogummaan garaagaraa lammiileen ishee qaban tokkummaan waldeggaruun misoomaa fi badhaadhummaa isheef yoo oole qofa. Tokkoon tokkoon lammii ogummaa irratti bobba'een misooma dinagdee biyyaaf kan gumaa-chu qooda olaanaa qaba. Waan ta'eef qooda misoomaa bu'aqabeessa taasisuuf, ogummaan kamiyyuu kabajamuu fi ajaa'ibsiifamuu qaba. Lammiileen oggeessota biroo irraa barumsa argachuun ogummaa isaanii fooyyessuu fi of-gargaaranii biyya isaanii gargaaruutu irraa eegama. Yaadawwan ceephoos ta'ee ajaa'ibsiifaman haala barbaachisummaa qabutti yoo kenname boru ogummaa sana caalmaatti guddisuuf gumaacha olaanaa qaba. Haala kanaan mootummaa fi hawaasichi ogummaa fi ogeessa jajjabeessuu, kabaja barbaachisu kennuu fi tokko kan biraa irraa karaa itti baratu mijeessuu qabu.

Gilgala 14

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Biyyi tokko hojiin kan guddachuu dandeessu akkamitti?
2. Ogummaa tokko ajaa'ibsiifachuu fi namoota biroo irraa barachuuf qophaa'uun bu'aan argamsiisu maali?
3. Ogummaa fi ogeessa ajaa'ibsiifachuurra dabree sadarkaa fooyya'arra akka ga'an mootummaan maal gochuu qaba jettu?

Cuunfaa Boqonnichaa

Aadaan hojii cimaa, dandeettii fi naamusni ogummaa misooma biyyaa waliin adda hin ba’an. Dinagdee biyya tokkoo bu’uura cimaa irratti ijaaruun hawaasni hirmaattuu jireenya fooyya’aa ta’uu danda’uuf jecha, hojjetaa aadaa hojii cimaa fi naamusa ogummaa gabbataa qabu uumuun barbaachisaadha. Hawaasni aadaa hojii cimaa gonfate ogummaa isaa fi ogummaa isaa kan itti raawwatu yeroo hojiif tilmaama guddaa waan kennuuf, kallattii hojii isaatiin gumaacha inni taasisu bu’a qabeessa ta’a. Yerootti halaan fayyadamuu fi hojiin bu’aa fooyya’aa galmeessisuuf wanti biraa barbaachisu hojii karooraan qajeelchuu fi yoo danda’ame yeroo murtaa’ee gaditti hojii bu’a qabeessa galmeessisuudha. Kaayyoowwan dhimma dinagdee Heera Itoophiyaa, xiyyeeffannoon dursaa lammiin Itoophiyaa hunduu cimee hojjechuun mataa isaa fi naannoo isaa akka misoomsu yoo ta’u, dabalataanis qabeenya biyyaatti sirna walqixaan itti fayyadamaa ta’u ijaaruudha.

Aadaa hojii cimaa dagaagsuuf tarkaanfii murteessaa biroon osoo hin hojjetin nyaachuu ciiga’uu, mormuu fi

hojii argatan osoo hin tuffatin hojjechuudha. Hojiin xinnaa ykn guddaa hin qabu. Hojiin kallattii tokkoo kan biroo waliin yoo ilaalamu yeroo hojii walqixaa fi sadarkaa beekumsa walfakkaatuun raawwatama yoo jedhamuu baateyyuu, hojiin madaallii kamiiniyyuu biyyaafis ta’ee ummataaf gumaacha inni qabu olaanaadha. Lammiileen biyya tokkoo aadaa hojii cimaa gabbifachaa caalmaatti hojii isaanii cimsachaa fi ogummaa isaanii fooyyeffaachaa hammuma adeeman gara sadarkaa hojii fooyya’aa ga’uun haala baratame caalaa hojii galateeffannaaf geessisuu fi fakkeenyummaa qabu raawwachuu danda’u. Lammiileen hojii akkasii bu’aa olaanaa qabu galmeessisiisu jajjabeessuu fi ajaa’ibsiifachuun barbaachisaa yoo ta’u, ogeessota kanneen irraa barachuuf qophaa’uun mallattoo aadaa hojii cimaati. Sadarkaa qarooma ilmaan namaa irratti argamurra kan geessisee fi shoora olaanaa kan qabu tattaaffii olaanaa hojiidhaan agarsiiseedha. Bu’uuruma kanaan kaayyoowwan dhimma misoomaa fi dinagdee heera MFDR Itoophiyaatiin tumaman hojiitti hiikuu fi gabbina aadaa hojii cimaaf lammiileen hunduu tumsa olaanaa taasisuu qabu.

JECHOOTA FURTUU

Kashalabbaa'uu: Hojii hiikuu

Bu'aa ba'ii: qorumsa jireenyaa, rakkoo, gidiraa

Faayidaa: Bu'aa, gati-qabeessa.

Hawatamuu Yaadaa tokkoon qabamuu, waan tokkoon booji'amuu

Mirreeffamuu: Qindaa'uu, waliin ta'uu,

Ija hin sukkuummanne: Of hin mi'eessine, gara boodaatti hin deebine

Hirmaattuu: Waliin qooda fudhannaa, fayyadamaa

Gabbaruu: Kennuu, gumaachuu

Gowwoomsuu: Sossobuu, mooksuu, doggoggorsuu

Tattaaffii: Dammaqina, kaka'umsa hojii

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Gaaffilee armaan gadii dubbisuun sirrii kan ta'eef "Dhuggaa" sirrii kan hin taaneef "Soba" jechuun deebisaa.

1. Ogummaa fi ogeessi kamiyyuu ilaalchaa fi kabaja walqixa argachuu qabu.
2. Biyya aadaan hojii cimaa gabbate keessatti dhiibbaan balaa nam-tolchee muraasa ta'uu danda'a.
3. Gudinni biyyaa kan dhufu, kallattiiwwan ogummaa olaanaa gabbachuu qofaani.
4. Ogummaa ofii guddisuu malee ogeessota biroo irraa barachuu fi isaaniin ajaa'ibsiifachuu yaaluun sirrii miti.

II. Kanneen roga "A" jalatti tarreeffaman kanneen roga "B" jalaa waliin walitti firoomsaa.

A

1. Ajaa'ibsiifachuu
2. Ga'umsa
3. Gaabbuu
4. Bu'aa
5. Mucaa hangafa

B

- A. Eebba waan gaarii tokkorraa argamu
- B. Ga'ee hojii haalaan ba'uu dadhabuu
- C. Mucaa dura dhalate
- D. Bu'aa hojii tokkoof galata kennamu
- E. Muuxannoonis ta'ee barumsaan dand-eettii hojii ogummaa tokko irraa argamu
- F. Waan raawwatamee fi kan darbeef quuqamuu

III. Bakka duwwaa armaan gadii jecha ykn gaalee sirrii ta'een guutaa.

1. _____ ogummaa fi ogeessa bu'aa fooyya'aaf qaqqabsiisa.
2. Hojii tokko yeroo yaadametti xumuruuf jalqaba _____ qophaa'uun barbaachisaadha.

IV. Gaaffilee armaan gadiif deebii sirrii ta'e filadhaa.

1. Guddina biyyaa qabatamaan mirkaneessuun akka danda'amuuf,
 - A. Osoo hin hojjetin jiraachuun barsiifata tuffatamaa ta'uu isaa hubannoo argachuun barbaachisaadha.
 - B. Lammiileen hunduu walqixxummaan carraa hojii argachuu qabu.
 - C. Kaayyoowwan dhimma dinagdee gara hojjiitti jijjiruu qabu.
 - D. Hunduu deebii ta'uu danda'u.
2. Lammiin tokko hojii fakkeenyummaa qabu raawwate jechuun,
 - A. Hojii maqaa biyyaa, ummataa fi alaabaa kan waamsisuu fi boonsu raawwachuu qaba.
 - B. Jaarmiyaa gargaarsaa hundeessuu qaba.
 - C. Dorgommii atileetiksiitti hirmaachuu qaba
 - D. Maqaan isaa raadiyoo fi gaazeexaan dafee dafee waamamuu qaba.
3. Biyya keenya keessatti aadaan hojii cimaa hundee cimaa irratti akka ijaaramuuf,
 - A. Ilaalcha hawaasni hojii irratti qabu sadarkaa fooyya'aatti ijaaramuu qaba.
 - B. Amala hojii tuffachuu fi qoodinsi hojii dubartii fi dhiira jedhu baduu qaba.
 - C. Dandeettiin ogummaa fi naamusni ogummaa walitti hidhamuu qabu.
 - D. Hunduu deebii ta'uu danda'u.
4. Ka'umsi kaayyoowwan dhimma dinagdee,
 - A. Hawaasa qabeenya biyyaatti walqixa itti fayyadamaa taasisuufi.
 - B. Sabaa fi sablammoota guddinaan boodatti hafoo ta'aniif deggarsa addaa kennuufi.
 - C. Haalawwan dinagdee Itoophiyaanotaa fooyyessuufi.
 - D. Hunduu deebii ta'u.
5. Rakkoowwan hawaasummaa biyya keenyaa baduu qaban keessaa tokko,
 - A. Osoo hin hojjetin nyaachuu fi kadhaa akka madda galiitti kan lakkaa'u ilaalcha miidha qabeessa.
 - B. Ogummaa namoota biroo ajaa'ibsiifachuu fi namoota biroo irraa barachuuf qophaa'uu.
 - C. Tattaaffii hojiiti.
 - D. Hunduu deebii ta'uu danda'u

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gaggabaaboo kennaa.

1. Hojiin xiqqaa/guddaa hin qabu jechuun maal jechuudha?
2. Hirkattummaa bifa maal maaliin ibsuun danda'ama?
3. Yerootti haalaan fayyadamuu jechuun maal jechuudha?

BOQONNAA SADDEET

OF-DANDA'UU

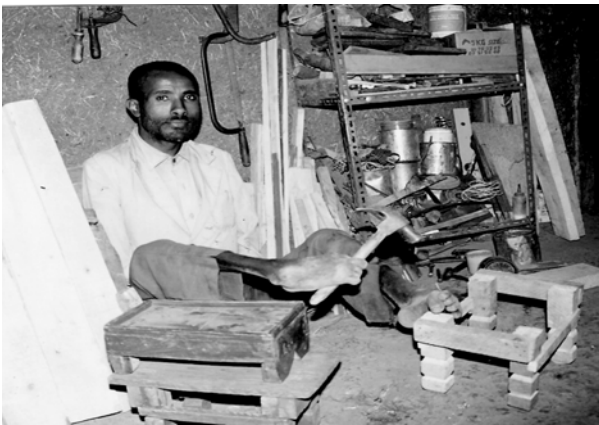
Kaayyoolee Boqonnichaa

Boqonnaa kana baratee yeroo xumurtu:

- Mataa kee hirkattummaa kamirraa iyyuu gadhiifachuun mataa ofiif kabaja kennuun faayidaa inni qabu ni hubatta.
- Miidhaa daldala kontorobaandii ni hubatta.
- Barbaachisummaa ofitti amanuu ni hubatta.

8.1 Hirkattummaa Irraa Bilisa Ta'uu

8.1.1. Hirkattummaa Irraa Bilisa Ta'uuf Ofiif Kabaja Kennuu

Fakkii 8.1 Qaama miidhamummaan ofdanda'uu nama hin dhorku

- **Mataa ofiif kabaja kennuun miira olaantummaa irraa maaliin adda ta'a?**

Obbo Sintaayyoo Tashaalee jedhama. Qaamni isaa midhamaadha. Harki

isaa lamaanuu waa tokko hojjechuu kan hin dandeenyeedha. Miilli isaa lamaanis dhaabbatanii deemuu hin danda'an. Kanaafuu, bakkaa bakkatti kan deemu lafa irra foqoqquudhaani. Warri isaa kadhatee nyaachuu irraan kan hafe carraa kan biraa hin qabu jedhanii akka baratuuf mana barumsaatti hin ergine. Dhalatee waggaa shan irraa jalqabee akka kadhatuuf gara karaatti baasan.

Umriin isaa dabalaa yommuu deemu, “Ani hojjedhee nyaachuuf maaltu natti hir'ata?” kan jedhu amantii cimaan keessoo isaatti guddachaa dhufe. Biyya namoonni qaama guutuu tahanillee of madeessanii kadhaaf gara karaatti bahanitti, Sintaayyoon garuu mataa isaa kabachiisee kadhattummaa fi hirkattummaa ciiga'e/balfe. Ganda keessatti guddate keessaa bah-ee gara magaalaa carraa fooyyee qabu naaf argamsiisa jedhetti godaane.

Jalqaba nama raadiyoo fi saa'atii suphu cinaa taa'ee hubannoodhaan hordofuun muuxannoo isaa gabbifate. Ittifufee yeroo jalqabaa namicha gargaruun isa waliin jiraachuu jalqabe. Ittifufuunis ofii isaaf hojjetee maallaqa

argachuu jalqabe. Haata'u malee, mana gaarii waan hin qabneef, meeshaalee ittiin hojjetu hattoonni jalaa saaman. Inni garuu abdi osoo hin kutatiin saanqaa bituudhaan mismaara lafaa funaanee meeshaa namoonni qaama midhamoo ta'an bakkaa bak-katti ittiin deeman hojjechuu jalqabe.

Yeroo ammaa Finfinnee keessatti hoj-iidhaaf bakka mijaawaa tahe osoo hin qabaatin yaalii mataa isaatiin hirkattummaa irraa bilisa tahee maatii godhatee, ijoollee afur horate. Itti-dabalaanis mucaa firaa tokko ofitti fudhachuun yeroo ammaa maatii torba bulchaa jira.

Gilgaala 1

Akka dubbisichaatti gaaffileearmaan gadii deebisaa.

1. Sintaayyoon hirkattummaa irraa bilisa akka ta'uuf wanti isa kakaase maali?
2. Naannoo keessanitti qaama miidh-ammoo ta'anii garuu of danda'uudhaaf namoota yaalii godhan barbaaduun hirkattummaarraa bilisa ta'uun miira inni uumurratti mari'adhaa.
3. Isin hoo hojii keessaniif kabaja kennituu? Gochaaleen keessan ak-kamiin ifa?

Ofiif kabaja kennuu jechuun haala kamiyyuu keessatti yoo ta'e of xiqq-eessanii ilaaluu dhiisuu fi iddoo sirrii kan ofii tahe beekuudha. Eenyummaa ofii beekanii isumas fudhatanii baru-msaa fi namoota biroo waliin jiraachuun mataa ofii fooyyeessuun humna keenya guutummaa guututti fayyada-

muu fi kana caalaa gahaa ta'uuf yaalii gochuun ofiif kabaja kennuudha. Namoonni ofii isaaniitiif kabaja kennan yaada isaanii bilisaan ibsu. Yeroo baay'ee kan ofii beekan barsiisuuf qop-haa'oodha.

Haala kanaan bu'uurri dinagdee fi walqunnamtii hawaasummaan kan of danda'anii fi kan ofitti amananiidha. Ofii isaaniif kabaja kan kennan hirkattummaa fi kadhattummaa cimsanii mormu. Sababni isaas eenyummaa isaanii isa isaan kabajan gad jalaa buusa. Dubbisni armaan olitti waa'ee Sintaayyoo dubbisne haala kana akka fakkeenyaatti ibsa.

Gilgaala 2

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Amala namoota kabaja ofiif kennanii ibsaa.
2. Namni ofiif kabaja kennu dogoggora hojjetee jennaan dogoggorri isaa yoo itti himame maal kan godhu isinitti fakkaata?
3. Namoonni kabaja ofiif qaban kadhaa fi gargaarsa maaliif jibbu?

8.1.2 Hirkattummaa Irraa bilisa Ta'uun Of Danda'uu

- **Hirkattummaa irraa bilisa ta'uu jechuun maal jechuudha?**
- **Of danda'uu jechuu maal jechuudha?**

Baddiluu

Ganda Amsaale Gannat jedhamtu keessa mucaan Baddiluu jedhamu jiraataa ture. Sababa maatiin isaa ijoollummaadhaan irraa du'aniif, dureessi

tokko gara mana isaatti isa fudhate. Sanaan booda Baddiluuf hambaa namoota birootu kennamaaf. Akkasumas bakki ciisicha isaas alawaada keessa handaqaan afameefii jiraachuu jalqabe. Baddiluuttis yaadni hirkattummaa dhagahamaa waan tureef, kan isaaf kenname nyaatee yoo rukutames boohee cal jedha ture.

Namoonni ollaa jiraatan dhiibbaa Baddiluu irra gahaa jiru arganii, “Maaliif manaa baatee hin baddu?” jedhanii gorsaa turan. “Mana kana keessaa osoon badee daa’ima karaa irraa tahee hafuun danda’a. Barumsi koos immoo nidhaabbata. Kanaaf, rakkoon keessa jiru obsaan danda’ee barataa cimaa ta’uun barbaada. Yoon baradhe hirkattummaa keessaa bahee ofin danda’a jedheen yaada ture.” Akkuma jedhes, barumsa isaa cimee barate. Yunivarsiitii seenees qabxii ol aanaadhaan eebbifamee ogeessa fayyaa tahe. Hojii argtee bakka fagoo deeme.

Sanaan booda boqonnaadhaaf gara ganda Amsale Gannatitti yennaa deemu, bakki ciisichaa qulqullina qabuu fi gaarii tahe qophaa’uufii jalaqabe. Nyaannis haala inni barbaadeen hojjetamaaf. Ofitti waan amanuuf, gorsa warra isa guddisanii kabaja isaanii osoo hin hir’isiin sirrii akka tahe sodaa malee ibsuu jalqabe. Miira walqixxummaatiin isaan waliin taa’ee mariisisa ture.

Gilgaala 3

Akkadubbisichaatti gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Mariisaa tokkoo fi barreessaa tokko filadhaa. Ittifufuun Baddiluun akkamitti akka of danda’ee fi miira hirkattummaa irraa akkamitti akka bilisa ta’e irratti mari’adhaa.
2. Baddiluun akka namoonni tokko tokko ollaatii gorsanitti osoo manaat badeera tahee balaa isa mudachuu danda’u fakkeenyaan deeggaratii irratti mari’adhaa.

Of danda’uu fi hirkattummaa irraa gadhiifachuun kan walirraa gargar bahuu hin dandeenyeedha. Namni kamiyyuu humna qabuu fi carraa argatutti fayyadamee hojjechuun mataa isaa danda’uuf kan isa dhibu hin jiru.

Asirratti kan nuti hubachuu qabnu humna keenyaa fi carraa gaarii beekuudha. Namni tokko har’uma ka’ee dorgommii fiigicha Maaraatoonii mo’achuu nan danda’a yookiin hojii mahaandisummaa hojjechuu nan danda’a jedhee yoo murteesse, kun akkuma hurrii hammaarrachuu isatti ta’a. Sababni isaas, fiigicha Maaraatoonii dorgomanii addunyaarratti mo’achuufis ta’e hojii mahaandisummaa hojjechuuf duraan dursanii waantonni barbaachisoo ta’an jiru.

Fakkeenyaaf, dorgommii fiigichaa mo’achuuf qaama jabeeffachuu, fayyummaa mirkaneeffachuu, leenjii fudhachuu fi shaakallii gochuun barbaachisaadha. Maandisii ta’uuf duraan dursanii ogummaa kanaan barumsa

barbaachisaa ta'e barachuu fi ragaa barumsaa qabaachuun barbaachisadha.

Karaa biroommoo namni yaalii yoo godhe, carraa argate yoo itti fayyadame fi rakkoowan isa mudatan tooftaa fi obsaan yoo keessa darbe waan yaade sana irra osoo hin gahiin hin hafu.

Baddiluun hirkattummaa keessaa bahee mataa isaa danda'uuf tattaaffii taasise keessatti carraa dureessa nama isa guddisu argachuu isaatti sirriitti itti fayyadameera. Rakkoowan hedduu keessa obsaan darbeera. Kanaaf, hirkattummaa keessaa bahee of danda'e.

Hirkattummaa keessaa namni bahe ilaalcha walabaa qaba. Kanaaf, kan caalu hojjechuu fi jireenya fooyyee qabu jiraachuuf kaka'umsa godhata. Kan ija laafu waan hin taaneef fi murtii namoota biroo jala waan hin-jirreef yaada haaraa burqisiisuuf gah-umsa kan qabu lammii gaarii taha.

Gilgaala 4

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Of danda'uuf waantoota barbaachisoo ta'an tarreessuun ibsaa.
2. Of danda'uu fi hirkattummaa irraa gadii iifachuun kan walirraa adda bahuu hin dandeenyeedha. yoo jedhamu maal jechuudha?
3. Humnaa fi dandeettii beekuu jechuun maal jechuudha? Fakkeenyaan deeggaruudhaan ibsaa.

8.1.3 Gummaacha Hirkattummaa Keessaa

Bahuun Guddina Diinagdee,

Hawaasummaa fi Ijaarsa Lammii Gaariif

Qabu

- **Hirkattummaa keessaa bahuun dinagdee biyyaa fi guddina hawaasummaaf maal gargaara?**
- **Biyyi Jarman Kufaatii Hamaa Kufte Keessaa Akkamiin Bahuu Dandeesse?**

Jerman biyyoota Waraana Addunyaa Lammaaffaa keessatti hirmaatan keessaa tokkodha. Yeroo waraana kanaa Jarman kufaatii hamaa ta'e kuftee turte. Haleellaa humna Naaziirratti taasifamee fi jecha isaanii kan ture "Yoo ani du'e margi hin biqiliin" jedhu walitti ida'amee bu'uura misooma biyyattii, gamoon warshaa fi manaa baay'inaan barbadeessanii ture. Sababa kanaan xumura waraanaatti ummanni baay'een haala jireenyaa gargaarsaa fi kajeellaa irra bu'ee ture.

Haata'u malee, yeroo kana ilaalcha hirkattummaa keessaa kan bahanii fi mataa isaanii danda'uuf murannoo kan qaban muldhachuu jalqaban. Guddina gama hundaa biyya isaanii ariifachiisuuf miira cimaadhaan socio'uu jalqaban.

Kanaaf waraanichi raawwatee waggaa kudhan keessaatti Jarman yaalii lammii isheetiin kufaatii waliigalaa keessaa bahuun dinagdee fi hawaasummaa cimaa gaggeessuu fi Awur-

ooppaa keessatti biyya dinagdee olaanaa qabdu ta'uuf geesseetti. Haalli ajaa'ibsiisaa Jarmanootaa jedh-amee ibsamu kun, daandiiwwan inni ittiin argamuu danda'e keessaa tokkoo fi hangafni ilaalcha hirkattummaa keessaa kan bahanii fi mataa isaniif ulfina kan kennan lammiilee ciccimoo waan qabduufiidha.

Gilgala 5

Akka Dubbisichaatti Gaaffilee Armaan Gadii Deebisaa.

1. Lammiileen Jarman biyya isaanii kufaatii dinagdee fi hawaasummaa keessaa baasuu kan danda'an akk-amiini? Hirkattummaa keessaa bahuun lammiileef ofii isaniifis ta'e biyya isaniif faayyidaa inni qabu ibsuudhaan irratti mari'adhaa.
2. Nuti lammiwwan Itoophiyaa biyyi keenya sadarkaa addunyaatti bakka olaanaa qabaachuu kan ishee dan-deesissu maal gochuun nurraa eegama? Mariisissaa tokkoo fi barr-eessaa tokko filadhaatii gadifageen-yaan irratti mari'adhaa. Qabxiilee ka'an yaadannoo keessan irratti barreessaa.

Guddinnii fi badhaadhinni biyya tokkoo idaa'ama waliigalaa bu'aa yaa-daa fi hojimaataati. Kanaafuu, ilaalcha hirkattummaa keessaa baha-nii ofitti kan amanani lammiilee cimoo fi kaka'umsa qaban biyyi qabdu dinagdee fi jireenya hawaasummaatiin sadarkaa olaanaarra gahuu dandeessi. Lammiileen kunniin hirkattummaa keessaa bahuun of danda'uuf ejjennoo isaan qaban mataa isaanii hirkattu-

mmaa dinagdee fi hawaasummaa irraa bilisa isaan godha. Bu'aan idaa'amaas biyyattiif guddina dinagdee fi hawaasummaa fida.

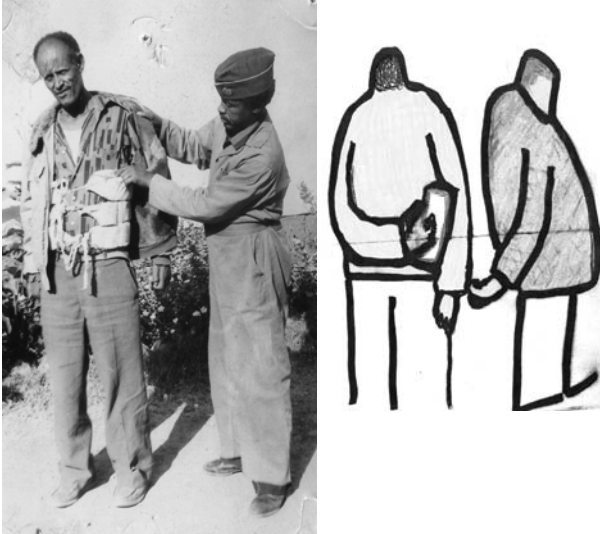
Biyyi tokko qabeenya uumamaa baay'ee waan qabdu qofaaf misoomuu hin dandeessu. Misoomaaf wanti bu'-uura ta'uu, lammiileen yaada hirkattummaa irraa bahan jiraachuu isaniiti. Hirkattummaa irraa bahanii mataa isaanii dandahuuf namoonni yaalan, haala rakkisaa keessattilee mo'atanii dhimmoota dinagdee fi hawaasummaatiin sadarkaa isaanii guddisu danda'u. Raajiin lammiileen Jarman hojjetan, kan dhugaa kana mul'iseedha.

Karaa biraammoo sadarkaa biyyaatti hirkattummaa keessaa bahuun birmadummaa kabachiisuuf bu'uura guddaadha. Biyyii gargaarsaa fi iiqii biyyoota biroo irraatti hirkattee jiraattu birmadummaan ishee balaa irratti kan kufedha. Sababni isaas, liqiidhaa fi gargaarsicha dhaabuudhaan yaada isaanii irratti fe'uu waan danda'aniif yeroo hunda birmadummaa isaanii gaaffii keessa galchuu ni danda'u.

Walumaagalatti, hawaasa yaada hirkattummaa irraa gadhiifate, lammiilee mataa isaanii danda'anii fi ofitti amanani, hirkattummaa kan balaaleffatan horachuun ni danda'ama. Deebii kanaanis lammiileen hawaasummaa biyya isaanii guddisuuf shoorra guddaa bahu.

8.1.4 Kontirobaandii fi Miira Hirkattummaa

- **Daldalli kontiroobaandii dinagdee fi jireenya hawaasummaa biyyaa irratti miidhaa inni fidu maali?**

Fakkii 8.2 Daldalli kontiroobaandii farra guddina biyyaa ti.

Fallaqee, Daldalaa Seeraan Alaa

Fallaqeen daldala seeraan alaa (kontiroobaandii) irratti bobba'ee yeroo hunda yaaddoo fi dhiphinaan jiraata. Meeshaalee dhoksee gara biyya keessaatti galchuuf hojjetoota gumurukii irraa hojjetaniif matta'aa kenna. Haata'u malee, guyyaa tokko meeshaalee dhoksee dabarsuuf akeekkannoon inni godhe hundi fashalee harkaa fi harkarratti yoo qabame, maallaqa guddaa fi adabbii hidhaa akka ittifidu waan beekuuf ni yaaddaha. Haati manaa isaa Aadde Ala-mnashii fi ijoolleen isaa dhiphina keessa jiraatu. Guyyaa tokko Aadde Alamnashii fi ijoolleen ishee waliin mari'atanii Fallaqee mariif waaman. Maricharratti

keessumaa immoo ijoolleen isaa barnoota isaanii kan lammummaa fi amala gaarii xinxaluudhaan kontirobaandiiin bu'aa yaada hirkattummaa ta'uu isaa ibsaniif. Ijoolleen Fallaqeen daldala kontiroobaandii irratti bobba'uuun biyyaa fi ummata miidhaa akka jiru hadhee-fataniif isatti himan. Marii isaanii keessatti daldala kontiroobaandii, nama daldalu, mootummaa fi ummata kana miidhu malee eenyuunuu fayyadamaa akka hin goone irratti waliigalan. Dhumarratti Obbo Fallaqeenis yakka kana akka dhiisu waadaa gale.

Gilgaala 6

Akkaataa dubbisichaan gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Barreessaa tokkoo fi mariisaa tokko filladhaatii, "Daldala kontiroobaandii irraa eenyuu fayyadamaa hin ta'u," yaada jedhu irratti mari'adhaatii gudunfaa irra gahaa.
2. Nama naannoo keessan keessatti hojii kontiroobaandii ittisuu irratti bobba'ee jiru kutaa keessaniitti afeeraatii yaada waliigalaa kontiroobaandii irratti mari'adhaa.

Daldalli kontiroobaandii sadarkaa idil-addunyaatti nagaa, fayyaa fi jireenya hawaasummaa ummataa jeequurra jira. Keessumaa immoo biyyoota gudanatti qoricha sammuu hadoochuu fi meeshaalee waraanaa guguddaa biyyoota keessa daddarbarsuu irratti xiyyeeffachuun biyyoota irratti yaaddoo olaanaa geessisaa jira.

Biyya keenyattis daldalli kontirobaandii yeroodhaa gara yerootti babal'achaa jira. Namoonni hojii kanarratti boba'anii jiraan meeshaa waraanaa ammayyaa fi meeshaalee sabqunnamtiitti fayyadamuun, humna isaanii cimsachuun socha'aa jiru. Kanarra darbees ummata waa'ee kontirobaandii hubannoo gahaa hin qabne dogogorsuun, qarshii xiqqoon gowwomsanii bal'inaan socho'uurra jiru.

Sochiin kontirobaandii naannoowwaan baha biyya keenyaatti sadarkaa olaanatti gaggeeffama. Baay'inaan meeshaalee elektirooniksii, uffata haaraa adda addaa, dibata, meeshaalee miidhaginaa garaagaraa fi kan kana fakkaatan daandii kanaan kan galaniidha. Kontirobaandii alaa keessattis beeladonna kumaatamatti lakkaa'aman, jimaa, buna, midhaan, gogaa fi alatti akka bahan taasifama.

Naannoon kan biroo dalddalli kontirobaandii keessatti gaggeeffamu kaa-baa fi lixa kibbaa keessatti. Hammi isaa yoo xiqqaateyyuu, daldalli seeraa alaa kuni kutaalee kan biro biyya keenyaa keessatti ni gaggeeffama.

Yeroo ammaa guddina biyya keenyaaf gufuu kan ta'an kontirobaandii fi waliin dhahiinsa daldaalaa haala cimina qabuun dhorkuu fi gibiraa fi ashuura sirritti walitti qabuun akka danda'amuuf, hojii baay'een raawwatamaa jira. Hojiiwwan kanneen kee-ssaa

Ministeerri Galii, Abbaa Taayitaa Galii Keessaa Federaalaa fi Abbaa Taayitaa Gumurukii Itoophiyaa walitti akka gurmaa'an tae, Waajirrii Abbaa Taayitaa Galiwwanii fi Gumurukii Itoophiyaa labsiidhaan hundeeffameera.

Waajjira kana keessatti kontirobaandii dhorkuu kan dandeessisu, "Tarsiimoo Farra Kontirobaandii fi Waliin Dhahiinsa Daldala Gumurukii Biyyoolessaa" wixineeffameera. Galmi guddaan tarsiimoo kanaa kontirobaandii fi daldalli waliin dhahiinsaa sadarkaa dinagdee keenyaaf gufuu ta'uu hin dandeenyetti gadi buusuu fi daldala seeraan alaa hambisuun dinagdichi burqisiisuu kan danda'u ashuura gumurukii fi gibira walitti qabuun misooma biyya keenyaa deeggaruudha.

Gilgaala 7

Gaaffilee armaan gadiirratti mari'adhaa.
Mariisaa tokkoo fi barreessaa tokko filadhaa.
Ittifufuun,

1. Daldalli kontirobaandii jireenya dinagdee fi hawaasummaa biyya tokkorratti miidhaa inni dhaqqabsiisu ibsaa.
2. Kontirobaandii hambisuuf tokkoon tokkoon keessan irraa maaltu akka eegamu tarreessuun irratti mari'adhaatii waliigalteerra gahaa.

8.2 Ofitti Amanamummaa

8.2.1 Barbaachisummaa Miira Ofitti Amanamummaa Gabbifachuu

- **Ofitti amanuun maal fayyada?**
- **Miira ofitti amanuu guddisuuf maaltu ta'uu qaba?**

Ija Laafuu

Qaxalee jabaadhu jechuun faayida iasaa waan hin beekneef, yeroo da'a'ima guddisani dogoggora baay'ee saaxilanii qaanessu. Kanarra kan ka'e dubbachuu fi hojjechuuf hamilee cimaa hin godhatan. Kuni immoo sodaa yoon dubbadhe immoo dogoggoree fi osoon hojjedhuu yoon yaraa dalage maal naan jedhu kan jedhu irraa kan dhufeedha. Ijoolleen haala kanaan guddatan hamileen isaanii waan hin cimneef kan beekaniin hojjetanii of osoo hin danda'iin hafu. Waan ija laafaniifis waan tokko cimaniin hin yaalani.

Ijaan nama ilaalu illee ni saalfatu. Kana malees ijoollee ija laafanii callisan akka nama naamusa gaarii qabuutti waan fudhatamuuf, ijoolleenis yaada kana akka waan gaarii ta'eetti fudhatu. Haata'u malee, ilaal-chi kuni ofitti amanuu irratti dhiibbaa waan geessisuuf ija laafuu dhi-isaniin ija jabinaan of danda'anii jira-achuun barbaachisaadha.

Gilgala 8

Akkaataa dubbisa armaan oliitti gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Amaloota ija laafuu ibsan tarreessaa.
2. Nama ija laafu /qaanahu ta'uun miidhaa namarra geessisu tarreessuun irratti mari'adhaatii waliigalteerra gahaa.

Nama ofitti amanu ta'uuf karaan murtaahaan filatamaa tahee fi gara fiixaan bahiinsatti kan geessu hin jiru. Akka aadaa hawaasa keessa jiraannuutti ilaalcha, sadarkaa barumsaa, yeroo fi kan kana fakkaataniin murtaa'a. Dabalataanis ofitti amanuun yeroo hunda guddachaa kan deemu malee yeroo murtaahaa keessatti murteeffamee kan hafu hojii yeroo tokkoo miti. Wantoonni haaraan yeroo nuuf mudatan sodaan wallaalmmaa keenyaa miira ofitti amanummaa keenyaa qoruun isaa kan hafu miti. Yoon dadhabeehoo, yoo badehoo, fudhatama yoon dhabehoo kan jedhuu mirri faallaa ciminaa nu jeequu danda'u.

Haata'u malee, jireenya keenya keessatti haallawwan haaraa numudatan mo'achaa ofitti amanuu keenya guddifachuuf qabxiileen armaan gaditti dhiyaatan baay'isee faayidaqabeeyyiidha.

Dandeettii ofii beekuu fi gabbisuu:

Namni tokko abbaa beekumsa hundaa ta'uun isaaf hin danda'amu. Garuu namni tokkoon tokkoon isaa dandeettii kan ofii isaa tahe qaba.

Kanaafuu, namni eenyuyyuu dand-eettii qabu adda baasee beekuu, hir'ina beekumsaa qabu hubachuun barac-huu, kitaabolee adda addaa dubbisuu, akkasumas namoota kan biroo waliin mari'achuun beekumsa ofii guddisuuf ni fayyada. Yeroo ammaa haallan addunyaa irra jiran saffisaan jijjiramaa jiru. Kanaaf, yeroo hundu-maa haallan haaraa ta'an hordofuu fi mataa keenya haallan kanneen waliin adeemsisuuf gahumsa qabaachuun barbaachisaa-dha.

Namoota kana biroo irraa barachuuf dursa yaada namoota biroo kabajuu danda'uun bu'uura gaariidha. Yaada namoota birooof kabaja kenninee yoo dhaggeeffannu walitti dhiyeenya yaada keenya waliin qabuu fi garaagarum-maa hubanna. Kanaan booda gar-aggarummaa keenya ifaan hubachiisuu fi ejjennoo keenya agarsiisuu ni dandeenya.

Dhugaa kutannoon fudhachuu: Kana jechuun ciminaa fi laafina keenya adda baasnee beekuu jech-uudha. Kana waliin kan walqabatu namoonni kan biroos ilaalcha nuuf qabanii fi waa'ee keenya yaada kennan miira bilisaan fudhachuu ni dand-eenya. Yaadota argannu keessaas kan nuffayyadu fudhachuun mataa keenya ittiin guddisuuf ittifayyadamuu fi kan nu hin fayyadne immoo dhiisuun barbaachisaadha. Ciminaa fi laafina keenya adda baasnee yoo beekne

namoonni kana biroon yaada dogoggoraa nuuf kennaniin hin dogoggorru; rakkoon yoo nu mudatu jeeqamu-udhaan murtoii dogoggoraa hin kenninu.

Karoora qopheessuu fi hojii madaaluu: Kun ofitti amanuuf wantoota bu'uura tahan keessaa tokkodha. Fakkeenyaaf barattuun takka bara kana keessatti barattoota kutaa tokkoo keessaa tokkoffaan baha jettee karooraaffachuu dandeessi. Karoora kana yaadde yookiin waraqa irrartti barreesitee yoo dhiifte kun hawwiidha malee karoora hin jedhamu. Kanaaf, karoora ishee kana kan fiixaan baasisuufii danda'u tarreessitee barrees-suu qabdi. Fakkeenyaaf sagantaa guyyaa qayyabannaa baasuu, mana barumsaa irraa hafuu dhiisuu, barsiistonni yeroo barsiisan sirriitti hordofuu, mana kitaabaa seenuun kitaabolee dubbisuu fi kan kana fakkaatan kan jedhu, fiixaan bahiinsa karoora isheef waantoota meeshaa ta'an wixineessuu qabdi. Hojiiwwanis, guyyaan, torbeen, ji'aan, waggaan, tilm-aamtee tooftaa raawwii baasuun ishee barbaachisa. Bu'uura tooftaa baasteen raawwachuu fi hojii yeroo yerootti hojjetamee fi firii isaa madaaluun barbaachisaadha. Barattuun tun yeroo akkas gootu miirri ofitti amanuu ishee guddachaa deema.

Gilaggala 9

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Karooraan gaggeeffamuun akkamiin ofitti amanuuf gargaara?
2. Dhugaa kutannoon fudhachuu jec-huun maal jechuudha?

Hojii Garee

Mariisissaa tokkoo fi barreessaa tokko filadhaa. Amaloota ofitti amanummaa fi miira olaantummaa muldhisan tarreessaatii irratti mari'adhaa. Yaada ijoo ta'an dabtara yaadannoo keessan irratti barreessaa.

8.2.2 Faayidaa Ofitti Amanamummaan Ofiif, Maatii Ofii fi Guddina Biyyaaf Qabu

- **Ofitti amanamummaan ofiif, maatii ofii fi guddina biyyaatiif maal faayada?**

Milkaa'ina Aadde Zamzam

Aadde Zamzam hooggantuu dhaabbata oomisha meeshaalee ijaarsaati. Dhaabbatichi bu'aa kalaqaa baay'ee waan gumaacheef badhaafameera. Sababa kanaaf gaazeexaan tokko waa'ee dandeettii hooggansaa qabu fi waa'ee jireenya dhuunfaa isaanii irratti namoota adda addaa waliin mari'-ateera.

Isaan kanneen keessaa maatii isanii keessaa abbaa manaa isaanii fi namoota wajjiniin hojjetan keessaa yaada isaan kennan muraasni haala armaan gadiitti dhiyaateera:

Abbaa manaa Aadde Zamzam:

”Zamzam ofii keenyaa fi ijoollee keenya walumaagalatti maatii keenya ilaalchisee waliin murteessuuf yaada dhiyeessiti. Irratti mari'annee kan nufayyadu yoo ta'e hojiirraa oolchina, yoo ta'uu baatee garuu ni dhiifna. Yaadni koo kan isheerra foyyee qaba taanaan fudhattee hojiirra oolchiti. Mormii yoo qabaate ifatti dubbatti. Haala kanaan walii gallee waan jiraannuuf ijoollee keenya seeraan guddisuu dandeenyerra. Jireenyi keenyas yeroodhaa gara yeerootti gara guddina gaariitti cehaa jira,” jechuun dubbataniiru.

Namoota wajjin hojjetan: “Zamzam walirraa barachuutti amantii; beekumsa qabdu ifatti nuuf qooddi. Wantoota haarawaa fi hojimaata haaraa uumuuf ciminaan yaalti. Wanta hin beekne yeroo ishee mudatu kitaaba dubbisti, namoota kan biroo gaafatti. Nu waliinis mari'achuu jaallatti. Yoo dogoggorres ifatti nu sirreessiti. Ish-eenis yoo dogoggora ishee itti himne ni sirreessiti. Kanaafuu yeroo hundumaa hamileen keenya hojiif akka kaka'u gooteetti. Bu'aan hojii mana hojii keenyaa olaanaadha. Yeroo dhiyootti oomisha keenya gara biyya alaatti erguuf qorannoo gabaa gaggeessaa jirra,” jechuun ibsaniiru.

Gilgaala 10

Akkaataa dubbisichaan gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Yaadawwan kennaman keessaa amala ofitti amanuu Aadde Zamzam kanneen ibsan isaan kami?
2. Aadde Zamzam ofitti kan amanaan ta'uun isaanii, ofii saaniif, maatii isanii fi biyya isaaniif bu'aa inni argamsiise ibsaa.

Namni ofitti amanu yaada hirkattummaa irraa kan fagaateedha. Yeroo hundaa kan fooyyee qabu tahee argamuuf yaalii waan godhuuf guddina dinagdee fi jireenya hawaasummaan milkaa'a.

Yaada namoota biroo waan kabajuuf rakkoolee mariidhaan hiikuuf qophaa'ummaan ni jira. Yaada faayidaa qabeessa ta'e kan biroo irraa fudhatee faayidaarra oolcha. Beekumsa mataa isaa kan biroo qooduuf gara boodatti hin jedhu.

Kanarra darbees namoonni dhuunfaa bu'uura maatiiti. Maatiin immoo bu'uura hawaasaa biyya tokkooti. Kanaafuu, biyya misoomsuun lammii gaarii horachuu waliin walqabata. Bu'uura

kanaan jireenya Aadde Zamzam keessatti akkuma ta'e namoonni dhuunfaa amala ofitti amanamummaa hamma guddifachaa deeman, ijaarsa maatiif bu'uura gaarii ta'u. Maatii gaariin immoo dabaree isaa guddina biyyaaf lammii waliigalanii hojjetanii fi hojii uuman akka horataman dandeessisa. Biyyi lammii isheetiin misoomtee fi birmadummaan ishee kan kabajame taati. Kanaafuu, tokkoon tokkoon namoota keessatti kan guddatu amala ofitti amanamummaa jireenya maatii fi adeemsa ijaarsa biyyaa keessatti shooora olaanaa qaba.

Gilgaala 11

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Yaada "Namoonni dhuunfaa guddinaa fi beekumsa biyya tokkoof sababa olaanaadha" jedhu ofitti amanumummaa gabbisuu waliin hubachuun mari'adhaatii waliigalteerra gahaa.
2. Qabxiilee ofitti amanumummaan milkaa'ina waliin walitti fidan tarreessuun ibsaa.

Cuunfaa Boqonnichaa

Hirkattumm iaarraa namoonni gadhiifatan jireenya hawaasummaa fi dinagdee keessatti mataa isanii kan danda'an ta'u. Yaadrimeen of danda'uu immoo sadarkaa nama dhuunfaa fi biyyaatti guddina jiru agarsiisa. Kanarra darbees ibsitoonni hawaasummaa fi dinagdeetiin of danda'uu walii isaaniin waldeeggaru. Fedhiwwan bu'uuraa guuttatanii jiraachuu danda'uun eenyummaa ofiitti boonuuf karaa bana. Of danda'uun birmadummaa biyya tokkoo kabjajamuuf gahee qaba. Tooftaaleen of danda'uuf gargaaraan muuxannoo fi barumsa akkasumas gorsa ogeessotaas dabalata.

Biyya keenya mataa ishee of dandeessisuuf ittigaagatamummaan lammii irraa eegamu baay'een jiru. Fakkenyaaf seeraa fi dambii biyyattii

eeguu fi daldala kontirobaandii fi gochaa seeraan alaa kan biroo keessatti hirmaachuu dhiisuu, yakki yeroo raawaatamu qaama ilaallattuuf beeksisuu fi hojii yakkaa irratti hirmaachuu dhiisuun isaan gurguddoodha. Kanarra darbees aadaa hojii gabbifachuun kan oomishuu fi hojii uumu ta'uun birmaddummaa biyyaa eeguun ittigaafatamummaa waliinii lammii hundaati.

Gama kan biraatiin yeroo hundaa namoonni sirraahuuf of qopheessuu qabu. Barumsi kan argamu mana barumsaa irraa qofaa miti. Hiriyyaa irraa, maatii irraa, naannoo irraa, manguddoota irraa beekumsi adda addaa faayidaa qabeessa ta'e ni argama. Hawaasni yaada hirkattummaa irraa gadhiifate qofti guddinni biyyaa ittifiinsa akka qabaatu gochuu danda'a.

JECHOOTA FURTUU

Birmaduu: Bilisummaan isaa kan kabajame

Keellaa: Meeshaaleen karaa seeraan alaa gara biyya keessaatti akka hin gallee fi hin daddarbine to'annoon bakkatti ta'u.

Ija laafuu: Dhimma beekan tokko, gammachuu, gadda, mormii fi kan kana fakkaatan fuulduratti ibsuuf yookiin dubbachuuf sodaachuu.

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Himoota armaan gadii dubbisuun kan sirrii ta'e "Dhugaa" dogoggoraa kan ta'e immoo "Soba" jechuun deebisaa.

1. Miiirri oftiti amanuu al takkaa ijaaramnaan bara baraan jiraataadha?
2. Ciminaa fi dadhabina keenya adda baasnee yoo beekne yaada dogoggoraa namoonni nurratti dhiyeessaniin hin gowwoomfamnu.
3. Yaada ifaa fi kallattiin ibsuun amala ofitti amanamummaa keessaa tokko.
4. Mataa isaatiif kabaja kan kennu miira olaantummaatiin kan guutameedha.
5. Daldalli kontirobaandii namoota addunyaa irra jiran hundaaf diina waliiniiti.

II. Kanneen roga "A" jalatti eeraman kan roga "B" jalatti eeramaniin walitti firoomsaa.

A

1. Dogoggorasaa irraa nama baratu
2. Of kabajuu
3. Of danda'uu
4. Qaannoftuu

B

- A. Ofitti amanuu dhabuu kan ibsu
- B. Gamna / Abshaala
- C. Yaada ofii ibsuu sodaachuu
- D. Ofitti amanuu
- E. Walabummaa ofiin of gaggeessu kenna

III. Gaaffilee armaan gadii dubbisuun deebii sirrii filadhaa.

1. ofittiamanamummaa dagagasuuf
 - A. Dandeettii kee beekuu fi guddisuun barbaachisaadha.
 - B. Dhugaa kutannoodhaan fudhachuun barbaachisaadha.
 - C. Karoora qopheessuu fi hojii madaaluun barbaachisaadha.
 - D. Hundumtuu deebiidha.
2. Namoonni mataa isaanii danda'uuf yaalii godhan
 - A. Mataa isaanii qofa fayyadu.
 - B. Maatii isaanii qofa fayyadu.
 - C. Lammiilee mataa isaanii, biyya isaanii, maatii isaanii fayyadaniidha
 - D. Bu'aa hin buusan.

3. Ofitti amanuun
- Yeroo hundaa beekumsaan kan guddatuudha.
 - Qabeenya baay'ee walitti qabachuun kan guddatuudha.
 - Namoota kan biroo tuffachuudha.
 - Mataa ofii danda'uuf shoora guddaa qaba.
4. Namoonni ilaalcha maxxantummaa qaban
- Ba'aa biyyaati.
 - Ba'aa maatiiti.
 - Kan leeyya'aniidha.
 - Hundi deebiidha.
5. Daldalli koontirobaandii (seeraan alaa)
- Kontiroobandii kan daldalan kan fayyaduudha.
 - Jireenya hawaasummaa fi dinagdee kan jeequudha.
 - Malaamaltummaan akka babal'atuuf sababa ta'a.
 - A fi Cn deebiidha.

IV. Gaaffilee armaan gadiif deebii gabaaba kennaa.

- Yaanni "Mataa ofii kan hin dandeenye bilisummaa hin qabu," jedhu sadarkaa n dhuunfaa fi biyyaatti hiika inni qabu ibsaa.
- Kabaja ofii kennuu jechuun maal jechuudha?
- Daldala kontirobaandiitiin meeshaalee biyyaa keessaa bahan shan tarreessaa.

V. Bakka duwwaa armaan gadii jecha yookin gaalee sirrii dhaan guutaa.

- Kontirobaandiin yookiin daldalli seeraan alaa osoo gaggeeffamuu arganii namoota saaxilaniif durgoon _____ kennamaaf.
- _____ keessaa namni bahe bilisummaa yaadaa qaba.
- _____ jechuun haala kamiyyuu keessatti mataa ofii xiqqeessanii ilaaluu dhiisuu fi bakka ofii sirriitti beekuudha.

BOQONNAA SAGAL

AADAA QUSANNA

Kaayyolee Boqonnichaa

Boqonnaa kana barattee yeroo xumurtu:

- Barbaachisummaa aadaa qusannaa gabbisuu hubatta.
- Karooraa fi akka humna ofiitiin qajeelfamuun faayidaa qabeessa ta'uu isaa hubatta.

9.1 Qusannaa

9.1.1 Barbaachisummaa Aadaa Qusannaa

Gabbisuu

a. Aadaan qusannaa

barbaachisaadha yoo jedhamu maal jechuu isinitti fakkaata?

b. Aadaan qusannaa namoota

dhuunfaa gabbachuun ofii isaanii irra dabree bu'aan inni biyyaaf qabu tarreessaa.

Kan Ijoollaan Bukeessite Irbaataaf

Yoo Ga'u

Yeroo ijoollummaa koo yommuun yaa-du, yeroo hundumaa sammuu koo keessaa kan hin banne yaadannoo tokkotu jira. Namoonni ollaa keenyaa yeroo hundaa kan hawwan, qopha-a'anii hawwiin kan eegan qophii waggaa tokkotu ture.

Namoonni ollaa keenyaa walga'uun ayyaana Abidaarii kabaju ture. Kadhaan kan jiraattu Aayyoo (Likkeen osoo hin hafin ayyaana kanaaf lukkuu tokko,

daabboo tokkoo fi araqqee qaruuraa tokko dhiyeessu ture. Hojii oolmaatiin kan jiraatan Obbo Balaachoon osoo hin hafin ayyaana Abidaarii tumaaleessi isaan dhiyeessaa turan biftii fi gud-dinni isaa hin dagatamu.

Guyyaa kabaja ayyaana Abidaarii keenyaa nyaachuun, dhuguun, muchaa'uun, yoomiyyuu caalaa guyyaa quufaa turte. Dhuma qophii sanaa irratti tokkoon tokkoon hirmaataa fi afeeramaa waggaa dhufutti maal qopheessuu akka danda'u ni wareega ykn waadaa seena. Yommuu yeroon ga'utti nyaata oolmaa isaanii irraa hir'isanii, dhabanis liqeffatanii waan wareegan sanas baasii gochuun nyaataa fi dhugaatii guyyaa tokkoof dhangaa qopheessu.

Yeroo tokko barattoonni qaxaleen ganda sanaa lama yaada tokko maddisiisan. Barattuun Burtukaan jedhamtu yaada akkas jedhu dhiyeessite: "Anaa fi Yoonas, maallaqa walitti qabdan keessaa muraasa nuuf kennitanii barattoota ollaa keenyaa qaxalee ta'aniif fuuldura keessanitti badhaasuu dhaaf yaadneerra," jette. Aayyoo Likkeen yommuu kana dhaga'an, "Maallaqni as

jiru wareega. Maallaqa Abidaarii waan ta'eef itti hin bu'amu. Abidaarittiin ni dheekkamti," jedhan. Namoonni hedduun Aayyoo Likkee hordofan yaada kennan. Yeroo kana Aadde Asteer, "Yaada isaatti gammadeera. Yoo ta'uu baate yaada keessan har'aaf maallaqa nan kenna. Gara fuula dura-atti garuu waliin mari'annee itti yaad-uu qabna," jechuun dubbatan. Guyy-attiin sun kan eebbifamte turte.

Waggaa itti aanutti lakkoofsi ijoollee badhaafamuu qabanii ni dabale. Ollanis gocha akka kanaatiif hamma dandeettii isaanii ramaduun qusatani kuufachuu eegalan. Carraa kanaan Ob-bo Hayiluu fi Aadde Asteer yaadicha gabbisuun dhiyeessan. Badhaasicha irratti dabalataan manguddoota gargaarsa hin qabne kan akka Aayyoo Likkee qophagaleessa ollaa isaa-nii dhukkubsatee siree irra ooluuf maallaqni dawaa itti bitatu kennameef. Bu'aan walgargaarsaa baldhinaan ni cime. Baasii akkasiitiif tokkoon tokkoon namoota ollaa sanaa hamma dandeettii isaanii ji'a lama lamaan akka buusan waliigalan. Aadde Asteer maallaqa qabduu, barattoonni lamaan immoo barreessaa fi odiitara ta'uun akka tajaajilaniif filataman.

Maallaqni haala kanaan walitti qabame waggaa shanaffaa isaatti maallaqa guddaa waan ta'eef, kaayyoo cimaaf ooluu itti fufe. Walitti qabamni sun har'a afoosha, tajaajila liqii kan kennu ta'e.

Gilgaala 1

Bu'uura dubbisa armaan oliitiin gaaffilee kanneen deebisaa.

1. Gocha armaan olii kan fakkaatu naannoo keessan yoo jiraate barreeffamaan hiriyoota daree keessaniif dhiyeessaa.
2. Haalli walfakkaatu yoo hin jiraanne naannoo jiraattanitti rakkoo fi dhimma waliinii barb-aaduun furmaata isaa dabalatee dareef dhiyeessaa.

Tokkoon tokkoon namaa guyyaattis ta'ee yeroo murtaa'aatti galii argatu ittiin jiraachuu irra dabree maallaqa jireenya isaa gara fuula duraaf ta'u kuufachuu qaba. Kana raawwachuudhan fedhii guyyaa guyyaa guuttachuu irrayyuu dirqama lammummaa irraa eegamu akka ba'u isa dandeessisa. Fakkeenyaaf gibira kanfalu eeruun ni danda'ama. Manneen hojii mootummaa kan hojjetamu, dhaabbileen fayyaa kan ijaaramu, manneen barnootaa kan babaldhisu buusii ummata irraa sassaabamuuni. Kanneen keessaa gib-irri sassaabamu bakka olaanaa qaba. Hojjettoonni mootummaa, daldaaltoonni, hanga humna isaanii gibira kanfalu. Qonnaan bultoonni, namoonni daladala xixiqqoon jiraatan gibira kanfalu. Gibira yeroo isaa eeganii kanfaluun yoo dadhabame kuufamuun kanfaluuf dadhabsiisaa (rakkisaa) ta'a. Kanaafuu, namoonni hunduu qophaa'anii waan irraa eegamu kanfaluuf aadaa qusannaa gabbifachuu qabu.

Qusannoon faayidaa adda addaa qaba. Kanneen keessaas of danda'uuf, namni tokko of danda'eera ykn dandeesseetti kan jedhamu jireenya dhuunfaas ta'ee kan hawaasaa keessatti wantoota barbaachisan harka namoota biroo osoo hin ilaalin guuttachuu yoo danda'u ykn dandeessuudha. Keessumattuu qusannaa waliin kan walqabatu of danda'uu haalli ibsu baasii barbaachisaa ta'e dhiphina malee guutuu, maatii rakkoof osoo hin saaxilin jireenya gaggeessuun yoo danda'ameedha. Maatiin of danda'e barumsaaf, nyaataa fi uffataaf akkasumas baasii yaalaaf barbaachisu humna isaatiin haguuguu danda'a. Miseensonni maatii rakkoowwan dinagdee fi hawaasummaa adda addaatiif hin saaxilaman.

Akkuma olitti ilaalame, of danda'uun bifa adda addaatiin ibsama. Barumsaan, nyaataan, walumaagala fedhiwwan bu'uura jireenyaa guuttachuu dandeessisa. Garuu kanaaf furtoon dinagdeen of danda'uudha. Sadarkaa biyyaattis dinagdeen of danda'uun ummanni beelaa fi dhukkuba irraa bilisa ta'e akka jiraatu taasisa. Haalli kun har'a biyyoota guddatanii fi biyyoota hin guddanne gidduu kan jiru sadarkaa jireenyaa walmadaalchisuun hubachuun ni danda'ama. Ummattoonni biyyoota guddatan keessa jiraatan guutummaa guutuutti ittifayyadamoo tajaajilawwan barumsaa, yaalaa fi bu'uuraa birooti. Ummattoonni biyyoota akka Itoophiyaa guddataa

jiran immoo dinagdeen waan hin guddanneef rakkoolee hedduu of keessaa qabu. Of danda'uu biyya tokkoo kan mirkaneessan kuufamni midhaan dilbii jiraachuu fi eegumsi qabeenya uumamaa murteessaadha.

Kuufama midhaan qusatamee jechuun oomisha wagga waggaattii argamu irraa dhiyaana yeroo irraa hambisuun gombisaa fi magaazena mootummaa keessa bu'aa gara fuula duraaf akka ta'uuf kaa'uu jechuudha. Ibsa biraatiin qusachuu jechuudha.

Gilgala 2

Yaadota falmii gaditti dhiyaate ka'umsa godhachuun gareen ta'uun mari'adhaa.

1. Guddina qusannaatiif kan gumaacha qabu aadaadha.
2. Guddina aadaatiif gumaacha kan taasisu qusannaadha.

9.1.2 Aadaan Qusannaa Gabbachuun Faayidaa Inni Misooma Biyyaaf Qabu

- **Aadaan qusannaa gabbachuun misooma biyyaaf akkamitti faayidaa akka qabaatu ibsaa.**

Misoomaaf Ga'ee Lammummaa

Aadde Zannabewarqi Alamaayyoo biyyoota Awurooppaa garaagaraa barumsaa fi hojiin waggoota 27f erga jiraatanii booda bara 1990tti gara biyyaatti yommuu deebi'an, hojii guddaaf of qopheessanii turan. Qabeenya hojjetanii horatan qabataniin dhufuun naannawa Walisootti buufata fayyaa beeladootaa dhaaban. Buufanni fayyaa kun dhaab-

bachuun Walisoo fi qonnaan bultoota naannawa sanaaf faayidaa gud-daa kenna jira.

(Madda: Gaazeexaa *Addis Zemen*
“Yeseetoochi Ambaa” Guraandhala 1992)

Gilgaala 3

Bu’uura dubbisa oliitiin gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Kan akka Aadde Zannabewaqi Alamaayyoo qusannaan hojii misoomaa kan hojjetan gumaacha nama tokkoo hiriyoota keessan dareef dhiyeessaa.
2. Namni tokko aadaa qusannaa gab-bifachuun ofii, maatii isaa fi naannoof bu’aa inni qabu ibsaa.

Aadaa qusannaa gabbisuun badhaadhummaa dhuunfaa qofa kan fayyadamiti. Namoonni aadaa qusannaa gabbataa qaban guddina biyyaaf gumaacha godha. Kallattii hojii uumuun hojiiwwan misoomaa babaldhisuun hiriiruu danda’u.

Gilgaala 4

Gaaffilee kanneen irratti mari’adhaa.

1. Aadaan qusannaa akkamitti guddachuu danda’a?
2. Aadaa qusannaa gabbisuun akkamitti misooma biyyaa ariifachiisa?

9.1.3 Qisaasummaa fi Barsiifattoota Boodatti Hafoo

- **Qisaasummaa fi barsiifata boodatti hafaan maal akka ta’an gareen irratti mari’adhaa.**

Barsiifata boodatti hafaan kan jedhamu tooftaa fi yaada jireenya ammayyaa waliin adeemuuf, yaadawwan haaraa fi argannoowwan saayinsaawaa fudhachuuf gufuu kan ta’u hafte amantiiwwanii fi hojmaatotaati.

Barsiifattoota Boodatti Hafoo, Qisaasummaa fi Hiyyummaa Fidan Balleessuu

Qisaasummaa jechuun qabeenya akakuu fi callaan qabnu karoora malee balleessuu jechuudha. Kun immoo faallaa qusannaati. Qisaasummaaf kan geessisan kallattiin barsiifata boodatti hafaan hedduudha. Qisaasummaa fi hiyyummaaf kan geessisan barsiifata boodatti hafaan kan jedhaman keessaa cidha baay’isuu, yeroo qisaasessuu, qabeenya uumamaa naannootti haalaan fayyadamuu dhii-suu, hangafummaan kan eeramanii-dha.

Qisaasummaaf kan geessisan barsiifanni boodatti hafaan waa’ee fuula duraa yaaduu irra kan guyyaa guyyaa qofaa ilaaluun karoora dhabeessa badiisa qabeenyaaf kakaasuudha. Qisaasummaan dursi kan kennamuu fi kan hin kennamneef barbaachisaa kan ta’ee fi barbaachisaa kan hin taane adda baasuu dadhabuudha. Qisaasummaan ittifayyadama yeroo tokkoof baasii humnaa ol baasuu dha. Walumaagalatti, har’aaf ykn gara fuuladuraaf jedhamee qabeenya taa’uu fi qusatamuu malu karooraan ala bu’aa har’aa qofaaf oolchuudha.

Sadarkaa nama dhuunfaatti qisaas-ummaaf kan geessisan jalqaba irratti ofii naamusa qabaachuu dhabuudha. Kunis araada gadheen qabamuun ibsamuu danda'a.

Qisaasummaan namaa jireenya hawaasummaa keessatti kallattiinis ta'ee al-kallattiin dhiibbaa inni qabu olaanaadha. Nageenya namoota biroo diiga. Yoo rakkatanis gargaarsaa fi deggarsa biroo barbaadu. Maatii irratti dhiibbaa geessisu. Naamusni hojii isaanii cimaa waan hin taaneef amaloonni isaanii kun oomishtummaa irratti dhiibbaa qaba. Fakkeenyaaf konkolaataa hojjettoota deddeebisu tokko namni konkolaachisu kan yeroo hin kabajne yoo ta'e, ittigaafatamummaa hojjettoota mana hojichaa dhimma hojiif bakkaa bakkatti deddeebisu waan hin baaneef, hojiin yeroon akka hin hojjetamneef gufuu ta'a. Ofii isaas taanaan jireenya hawaasummaa keessatti kabaja dhaba.

Hojii Garee

Naannoo keessanitti hojmaattota boodatti hafoo hiyyummaaf geessisuu danda'an qo'achuudhaan daree keessatti irratti mari'adhaa.

9.2 Karooraa fi Akka Humna Ofiin Buluu

Weellisaa beekamaan Muhaammad Ahimad hojii muuziqaa tokko irratti, "Humna ofii beekanii jiraachuun gaariidha. Dandeettii guddaadha," buufattoonni jedhan jiru.

Walaloon kun ergaa akkamii akka dabarsu ibsaa.

«Liqeessaa yookiin Liqeeffataan Du'a»

Fiqirteen mana hojii hojjettu keessatti of qaqqabuun beekanti. Barreessituu kutaa tokkoo taatee osoo jirtuu miindaa argattu waliin sadarkaa walhin simanneen of miidhagsiti. Yeroo hundaa faashinoota haaraa, haaraa hordofti. Namoonni mana hojichaa kana ilaalan madda galii guddaa akka qabdutti shakku. Iccitiin isaa garuu kan biraadha. Fiqirtee irra liqii namoota hedduutu jira. Uffannii fi meeshaan ishee tokko tokko liqiin kan fuudhaman ykn liqiin kan bitamaniidha.

Akililuun nama biroo konkolaachisaa mana hojichaati. Ganama hojiif kutaa qajeelchaatii yoo barbaadamu hin argamu. Torbee miindaas ta'ee guyyota hin eeganne biroos hojii irraa

dhabamuun beekamaadha. Naannoo biirootti kan argamu wayita miindaan ji'aa kanfalamuu fi yeroo miindaan liqii kennamuudha. Namoota inni dhokatu hedduudha. Sababni isaas "Miindaa yommuun fudhadhu nan kanfalaaf" jechuudhaan namoota irraa liqeeffate, nan deebisa guyyaa jedhutti yoo jalaa badu barbaachisuu jalqabu. Fiqirtee irraa adda kan ta'u uffannaa fi of miidhagsuu irra dhugaatiitiin jireenya isaa kan geggeessuudha.

Ittigaafatamtuu kutaa maallaqaa, Alamiituu qofatu iccitiin lamaan isaanii beeka. Maaliif araada liqii kana kees-

saa akka hin baane yommuu gaafattu, "Liqeessaa ykn liqeffataatu du'a" deebii jedhu deebisuuf. Liqichi osoo hin kanfalamin hafa jechuu isaaniiti. Ji'a itti aanuttis liqeffachuuf deebi'anii dhufu.

Gilgaala 5

Bu'uura dubbisa armaan oliitiin gaaffilee kanneen deebisaa.

1. Fiqirtee fi Akililuun humna isaaniitii olittii jiraachuu barbaaduun isaanii miidhaan isaan irra geessise maali?
2. Namoonni akka Fiqirtee fi Akililuu naannoo keessan humnaa oli kan jiraatan yoo jiru ta'e maal gootu?

A. Akka Humna Ofiin Jiraachuu

Namni gita humna isaan jiraatu baasii barbaachisaa hin taane waan hin baasneef, gara fuula duraatti maallaqaa fi horata jireenya isaaniitiif fayyadu qusachuu danda'a. Kana gochuu isaatiin ofii isaas, naannoo isaas ta'ee biyyi isaa akka fayyadamu gumaacha godha. Gama biraatiin namoonni gita humna isaaniitiin hin jiraanne idaa keessa galuu fi gatii keessa galan keessaa ba'uun kan itti ulfaatuu dha.

Gita humna ofii wallaaluun haalawwan baay'een ibsamuu danda'a. Fakkeenyaaf liqeffatanii meeshaalee humna isaanii olii ykn wantoota yerootti barbaachisoo hin ta'in bituu, galii argamu caalaa fedhiwwan baasiif nama saaxilan keessummeessuu, kan namoonni biroon bitan ykn raawwatan

anis eenyu gadi jechuun haala wal-fakkaatuun raawwachuun yaaluun eeramuu danda'u. Kun barsiifata gadhee ta'uu irraan kan ka'e balaa olaanaa ta'e ni geessisa. Boqonnaa sammuu dhabuun isa tokko. Hanga gita humna ofii jiraachuu dhiisuun, miirri gadi aantummaa akka namatti dhaga' amu taasisa. Waan barbaadan guuttachuuf maallaqa hin qopheeffatin nama irraa liqeffachuu fida. Rakkoo kanatti akka hin galleef galii ofiitiin of daangessanii jiraachuun abshaalummaadha.

B. Faayidaa Karoorri Qabu

- **Jireenya ofii karoraan geggeessuun faayidaa inni qabu tarr-eessaa.**

Mudannoo Tewodiroos

Tewodiroos maatii isaa irraa haala ittifayyadama maallaqaa ilaalchisee muuxannoo homaa hin arganne. Kolleejji leenii barsiisotaa irraa eebbifamee akkuma ba'een miindaa isaa jalqabaa akkamitti akka ittifayyadamuu qabu yommuu yaadu, guyyoota lamaa ol ittifudhatee ture. Hiriyyoota eebba isaa irratti argamuun gammachuu ittindhaga'ame ibsuun kennaa kennaniif afeeruu fi uffata hojii birootiif ta'uu malu bituuf yaade. Miindaan isaa garuu isa hin geenye. Yeroo tokkotti yaadawwan walirra tuulamanii itti dhufan altokkotti raawwachuun akka irra jiru ni amana. Miindaan ji'a itti aanuu walakkaan idaa kanfalame. Hafteen isaa immoo hanga miindaa ji'a itti aanuutti akka hingeenye hubate.

Tewodiroos waggaa isaatti hojjetee miindaa argachaa osoo jiruu waa'ee rakkinaa haasawuu jalqabe. Maatii isaa dhimma baay'ee barbaachisaa ta'e irratti gargaaruu haaturuutii waan isayyuu hanqateef aaruu baay'ise. Gidduutti hiriyaa gaarii jireenya isaa karooraan geggeessatu tokko argate. Tewodiroos fayyaaleessa waan ta'eef, tooftaa jireenya isaa hiriyaa kanaaf ibse. Hiriyaan isaas tooftaa ittifayyadama maallaqaa kan ofii isaa itti hime. Tooftichis namni kamiyyuu maallaqa argatu akkamitti akka ittifayyadamuu danda'u kan agarsiisuudha.

T.Lakk	Mataduree baasii	Hanga baasii dhibbantaan
1	Baasii manaaf	Dhibbantaa shantama
2	Baasii dhimma hawaasummaaf	Dhibbantaa torba
3	Uffataaf	Dhibbantaa kudha lama
4	Geejjibaaf	Dhibbantaa kudha torba
5	Tajaajila fayyaaf	Dhibbantaa sagal
6	Qusannaaf	Dhibbantaa kudhan
7	Bashannanaaf	Dhibbantaa lama
8	Barumsa fooyyeffachuuf	Dhibbantaa shan

Gilgaala 6

Gabatee kana bu'uura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Lakkoofsa 1 hanga 8tti kan tarreeffaman keessaa baasiiwwan sirna qabeessa ta'ee fi hin taane yoo jiraatan agarsiisaa. Akkasumas baasiiwwan fooyya'uu qaban fooyyessaa.

2. Miindaan Tewodiroos qarshii dhibba sadii fi shantama. Bu'uura armaan oliitiin hanga baasii isaa qoqqooduun agarsiisuu yaalaa.
3. Miseensa maatii itti dhiyaattanii tokko gaafachuun tooftaan qusannaa isaanii akkam akka ta'e haasofsiisaa. Sana booda haala tilmaama baasii Tewodiroos waliin galii isaanii qoqqoodaati agarsiisaa. Tooftichi namicha haasofsiistan sanaaf ni mijata moo hin mijatu? Maaliif?

Karoorri jireenya gara fuula duraatiin gocha raawwatamu dursanii karoor-suu, humnaan, beekumsaa fi yeroon galiwwan barbaachisan dursa murt-eessuudha. Sadarkaa kamittuu karoorri jireenya dhala namaatiif murt-eessaadha. Karoorri sadarkaa dhuunfaattis ta'ee sadarkaa biyyaatti daandii guddina biyya tokkoo kan hordofamuu qabuudha.

Gilgaala 7

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Sadarkaa mootummaatti walga'iiwwan ykn murtiiwwan karoorra irratti geggeeffaman jiraachuu isaanii dhageessanii beektuu?
2. Karoorawwan kunniin maal maal irratti kan xiyyeeffataniidha?

C. Karooraa fi Qixa Humna Ofittiin Geggeeffamuun Faayidaa Inni Guddina Biyyaatiif Qabu

- **Guddinni namoota dhuunfaa guddina biyyaawaliin attamitti walqabachuu akka danda'u ibsaa.**

”Ijoolleen Carraa Isheen Guddatti”
 Obbo Badiruun, Aadde Shamsiyyaa haadha manaa sadaffaa fuudhanii waggaa isaaniitti mucaa saddeettaffaa dhalatu eegaa jiru. Qophii isaanii kanaaf immoo ollaan isaanii Obbo Hayila Iyyasuusii fi Aadde Askaalaan gargaaraa jiru. Yeroo Obbo Badiruun haadha manaa jalqabaa Aadde Nuuriyaa fuudhan, Obbo Hayila Iyyasuus gaa’ela raawwatanii ji’a sadaffaa ture. Har’a lamaanuu warra ijoollee hedduuti.

Obbo Hayila Iyyasuus lafa xinnoo qaban qotachaa ijoolleen isaan guddisan carraa barumsaa hin arganne. Obbo Badiruun haadholii manaa lamaan irraa ijoolleen saddeet qaban keessaa ijoolleen afur sababa daldalaa fi hojii humnaatiif gara naannoo garaagaraatti deemaniiru.

Maatiiwwan lamaanuu kan walfakkeessu wantoota hedduu qabu. Lamaanuu “Ijoolleen qabeenya,” yaada jedhutti amanu. Yaada ”Ijoollee baay’isanii horuun miidhaadha,” jedhu ilaalcha seexanaati jedhanii yaadu. Walirraa fageessanii da’uun fayyummaa haadhaafis ta’e guddina daa’ima sanaaf gaarii ta’uu isaa yaadaniin hin beekan. Miidhaa gaa’elli umrii malee geessisu, faayidaa karooraan da’uu fi kkf yaadni jedhu hin galuuf. Baasii maabaraaf, yaalaa fi nyaataaf barbaachisu dursee akka ittiyaadamuu qabu hin hubanne.

Ijoollee dhalatanis ta’ee kan gara fuuladura dhalatan carraan akka isaan jiraachiftutti yaadu.

Torban kana faayidaa karoora maatii barsiisuuf gara naannawa isaaniitti kan bobba’an ogeessoni fayyaa maatiiwwan lamaan biratti fudhatama hin arganne. Warri lamaanuu barumsi kun ijoollee isaanii gaa’elaaf ga’anii fi gaa’eelaaf hin geenye biratti akka dhaaga’amu hin barbaadan.

Gilgaala 8

Bu’uura dubbisa armaan oliitiin gaa-ffilee armaan gadii deebisaa.

1. Maatiiwwan lamaan kan walfakkeessu maali?
2. Walirraa fageessanii da’uun fooyya’insa jireenya maatiif faayidaa inni kennu maal maali?

Ijoollonni kan guddatan carraadhaan osoo hin taane hanga galii maatiiwwanii fi ga’umsa guddisa isaaniitiini. Biyya keenyatti dubartiin takka giddu galeessaan hanga ijoollee shanii fi jahaatti da’uun kan barsiifameedha. Ijoollee torba da’uun immoo guutummaatti barumsaa fi tajaajila biroo akka argatan hin dandeessisu.

Lakkoofsi du’a haadholii dabaluu, jireenya daandii irraa fi haalawwan kanaaf geessisan karoora maatiitti fayyadamuu dhabuu irraa kan madduudha. Karoora maatiitti fayyadamuu dhabuun baay’ina ummataa olaanaa ta’e uuma. Baay’inni ummataa immoo

qabeenyi uumamaa walhin simne faayidaa irra akka ooluu fi dhaloonni dhufu akka rakkoo irra bu'u taasisa.

Gilgaala 9

Gaaffilee kanneen hojjedhaa.

Naannoo keessanitti baay'ina maatii waliin kan walqabateen rakkoon kan jiraatu/ jiraattu nama tokko barbaachisuun haasofsiisuun seenaa isaa/ishee barreeffamaan dhiyeessaa. Barreeffama keessatti kan eertan muu-xannoo seenaa isaa/ishee barnoota namoota birooof kennamu agarsiisaa.

Cuunfaa Boqonnichaa

Aadaan qusannaa guddachuun badha-adhummaa dhuunfaafis ta'ee hawaas-aatiif barbaachisaadha. Sadarkaa biyyaatti faayidaa gabbachuu aadaa qusannaa yoo fudhanne, ummattoonni tajaajila barnootaa fi yaalaa amansiisaa akka argatan dandeessisa. Qabeenyaa uumamaa kunuunsuun aadaa qusannaa waliin walqabata. Kana gochuun dhaloota fuula duraaf yaaduudha. Bosona lalisuuf waggoota dheeraa fudhatu mancaasuun, biyyeen akka dhiqamuuf saaxiluu fi kkf gochaawwan uumu. Gochaawwan kunniin hiyyummaa kan geessisaniidha.

Sadarkaa nama dhuunfaatti immoo haalli qabannaa maallaqaa fi ittifayyadama qabeenyaa jireenyaaf wabii kennu. Kunis kan fayyadu of danda'uuf, hojii investmentii ykn misoomaa fi hirmaannaa hawaasaa gabbisuufi. Kanas kan gargaaran yaadbu'uuraaleen qusannaa jiru. Fakeenyaaf baasiin akka galii hin caalle gochuu fi mudannoowwan hin eegamneef maallaqaa kaa'uun isaan muraasa.

Aadaa qusannaa guddisuuf tooftaalee garaagaraatu jiru. Maatii horachuuf

karoorsuu, faayidaa yeroo hubachuu fi kabaajuu, hamma gita humna ofii jiraachuu beekuu fa'a. Kanumaan walqabatee beekamuu kan qabu aadaan qusannaa akka hin dagaagne haalawwan taasisan jiraachuu isaanii qayyabachuudha. Isaan kunniinis qusannaa kan faallesu barsiifata miidhaa qabaniif fi boodatti hafa ta'aniidha. Fakkeenaaf qisaasummaan qabeenyaa, maallaqaa fi qabeenya uumama seeraan ala fayyadamuu, barbadeessuu jechuu yoo ta'u kanaafis kan kakaasan barsiifanni boodatti hafa immoo tooftaa jireenyaa fi ilaalcha haaraa fudhachuuf qophaa'oo ta'uu hafuu, argannoo saayinsaawaa fudhachuu dhabuu, barumsa dhabuu, hubannoo dhabuu fa'a. Hanqinoota kenneen immoo barsiisuudhaan jijjiiruun ni danda'ama.

Qabeenyaan, maallaqas ta'ee qabeenya uumamaa qabnu karooraan geggeeffamaa, ittifayyadamuu qabna. Karorri hamma gita humna ofii jiraachuuf dandeessisa. Karooraa fi hamma gita humna jiraachuun immoo jireenya biyyaa fi lammiileetiif wabiidha.

JECHOOTA FURTUU

Buufata: Walaloo sarara tokkoo

Jechama : Haala dubbii

Dhaabilee bu'uura misoomaa: Kan akka geejjibaa fi bilibila kkf tooftaa walquunnamtii, madda humnaa kan ta'e elektiriikii diriirsuus ni dabalata.

Investimentii: Maallaqa oomisha dhaabbataa ykn hojii tajaajilaa irra oolchuu.

Qabeenya qabatamaa: Gosoota qabeenyaa muldhatoo fknf mana, konkolaataa, meeshaalee qonnaa, industirii, warshaa fi kkf.

Qabeenya afuuraa: Akka qabeenyaa qabatamoo kan hin muldhanne ta'ee falaasama naamusaa namni tokko qabu beekumsa, aadaa, muziiqaa, amantii fi kkf.

Afdarii: Sirna amantii aadawaa, muka guddaa jalatti waggaa waggaaan geggeeffamudha.

Muldhata: Gara fuula duraatti kan dhufu ykn haala mudachuu danda'u dursanii akeekuu, kaayyoo fi galma dursanii baasuu.

Liqii: Yeroo murtaa'e keessatti gatii isaa kanfaluuf meeshaa ykn mi'a daldaaltoota irraa fudhachuu.

Gaaffilee Keessa Deebii

I. *Himoota armaan gadii dubbisuun sirrii kan ta'e "Dhugaa", sirrii kan hin taane immoo" Soba" jechuun deebisaa.*

1. Namni tokko aadaa qusaannaa yoo qabaates yoo dhabes kan fayyadamus ta'ee kan Miidhamu matuma isaati.
2. Namni tokko karaa kamiiniyyuu dureessa ta'uun akka danda'amu yoo amane, maalummaan aadaa qusannaa galeeraaf jechuudha.
3. Qabeenyi umamaa yeroo yerootti kan of haaromsuu fi akka meeshaalee dhumataa faayidaa irra oolee kan hin dhumneedha.
4. Bu'aa yeroo gabaabaatti muldhatuu fi yeroo dheeraa booda argamuuf baajeta qabnu walqixa hirree fayyadamuun ni qabna.
5. Tooftaa jireenya gaarii jechuun tooftaan galii fi baasii walmadaalee yoo jiraateedha.

II. *Yaadarimeewwan qusannaa roga "A" jalatti tarreeffaman filachuun kan roga "B" jala jiran waliin walitti firoomsaa.*

A

1. Qabeenya uumamaa
2. Karoora maatii
3. Yaada boodatti hafa
4. Qisaasummaa
5. Waldaa qusannaa fi liqii

B

- A. Albuudawwan
- B. Karoora
- C. Ofittummaa
- D. Hamma humna ofii jiraachuu
- E. Duuti koo har'a galgala, garbuun kan gahu ji'a masqalaa
- F. Fedhii daanga dhabeessa keessummeessuu

III. *Bakkeewwan duwwaa armaan gadii jecha ykn gaalee sirrii ta'aniin guutaa.*

1. Qabeenya akaakuunis ta'e callaan qabnu balleessuun _____ jedhama.
2. Aadaan qusannaa sadarkaa dhuunfaatis ta'ee biyyaatti jabeessuun tooftaawwanii fi muuxannowwan baramuu qaban keessaa _____ fi _____ eeruun ni danda'ama.

IV. Gaaffilee itti aananii dhiyaataniif filannoowan kennaman keessaa deebiiwan sirrii ta'an filadhaa.

1. Haalawwan guddina biyya tokkoo fiduu danda'an.
 - A. Ummanni barsiifata boodatti hafaa irraa hiikamuu.
 - B. Karoora yeroo dheeraa
 - C. Karoora yeroo gabaabaa
 - D. Hunduu deebii ta'u
2. "Dhaloota egereef yaaduu" jechuun kanneen armaan gadii keessaa yaadni tokko wal hin simu.
 - A. Aadaa qusannaa gabbisanii dabarsuu
 - B. Dhaloota barnootaa fi beekumsaa gonfate qaruu jechuudha.
 - C. Qabeenyaa umamaa daguuganii fayyadamuu dhiisuu
 - D. Eegumsaa fi kunuunsa naannoo gochuu hin ilaallatu.
3. Kanneen keessaa tokko gocha qisaasummaaf geessisuudha.
 - A. Manneen fiilmii babaldhisuu
 - B. Ganda baadiyyaa keessatti raabsaa booba'aa dhaabuuf investmentii taasisuu
 - A. Lammiilee hundaaf carraa barnootaa uumuu
 - D. Qusannaa maatii baruu
4. Of danda'uu jechuun
 - A. Namarraa adda ba'uu jechuudha.
 - B. Kanneen biroon akka of danda'an deggarsa gochuu.
 - C. Hirkattummaa irraa hiikamuu jechuudha
 - D. Hunda "A" malee

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gaggabaabaa kennaa.

1. Seenaawwan barbaachisummaa aadaa qusannaa guddisuuf fakkeenya ta'an itti dabaluu ibsaa.
2. Ilaalchawwan boodatti hafaa gabbachuu dhabuun aadaa qusannaa irratti dhiibbaa kallattii qabu. Kanas haala qabatamaa naannoo keessan irraa ka'uun waan beektan ibsaa.

BOQONNAA KUDHAN

DAMMAQINAAN HIRMAANNAA

UMMATAA

Kaayyolee Boqonnichaa

Boqonnaa kana barattee yeroo xumurtu:

- Faayidaa Hirmaannaan dhimmoota naannoo fi biyyaarratti qabu hubatta.
- Kutaaleen hawaasaa adda addaa gurmaahuni fi jabaachuun faayidaa qabu ni beekta.

10.1. Murteessummaa Hirmaannaan Lammiilee Misooma Naannoo, Nageenyaa fi Ijaarsa Sirna Dimookiraasii Keessatti Qabu

10.1.1 Murteessummaa Hirmaannaan Lammiilee Ijaarsa Dimookiraasii Waliigaltee fi Bulchiinsa Gaarii Mirkaneessuu keessatti

Fakkii 10.1. Misoomaasafisiisuuf waliin haa sochoonu.

- Fakkichi waa'ee maalii akka ibsu walhubachiisaa.
- Yaadni warri hir'iira nagaan bahanii yoo hojii irra oole namoonni hir'iira nagaan bahan maal ta'uu danda'a.

Fakkii 10.2 Gaaffii fi deebii Obbo Qoric-hoo Amaan waliin taasifame

Mancharree, Araddaa Dimookiraasii fi Bulchiinsa Gaarii

Sagalee Mancharree: Duraan dursitani osoo of beeksiftanii.

Qorcho: Maqaan koo Qorichoo Amaan yoo ta'u dhaladhee kaniin guddadhe Aanaa Tufaatee keessatti. Waggaa digdamii jahaaf biyya alaa jiraadhee ergaan deebi'ee waggaa lammaffaa kooti. Qabeenyan fidee dhufeen hojii jalqabee namoota 750f carraa hojii banera.

Sagalee Mancharree: Jireenyii fi hojiin Mancharree keessatti maal fakkaata?

Qoricho: Gara biyya kootti akkumaan deebi'een misoomsuu fi keessa jiraachuu kaniin barbaade aanaan keessatti dhaladhe Tufaatee keessa. Achitti garuu hojiidhaaf waan hin mijooftaaf hojii koo fi jireenya koo Mancharreen taasifadhe.

Sagalee Mancharree: Tufaateetti qabeenya keessaan misoomaaf oolchuu kan hin dandeenye maaliifi?

Qoricho: Muldhata misoomaan qabu Tufaateetti dhugoomsuu hin dandeenye. Dura bu'oonni aanaa fi mana hojii mootummaa guyyaa fi halkan kan dhama'an dhimma dhuunfaa isaanii irratti xiyyeeffataniiti. Misooma aanichaas ta'e jireenya jiraattotaa fooyyessuuf hin dhimmani. Ofii isaanii waan xixxiqqoof osoo walhamatanii, waltuffatanii, waltuttuqanii fi wallolanii yeroodabarsu. Kaayyoo waleef walii galanii hojjechuu hin danda'an. Abbootiin dhimmaa tajaajila saffisaa hin argatani. Gibira mootummaa, akkasumas kan bishaanii, kan bilbilaa fi kaffal tiwwaantajaajilaa kana fakkaatan raawwachuuffillee jiraattotarra gidiraa guddaan gaha. Ittigaa-fatamtoonni fi hojjettoonni mana hojii mootummaa kaayyoo mana hojichaa raawwachuuf ramad aman ummata tajaajilamaa irraa matta'aa kan barbaadaniidha. Anis waggootii

baay'eef qabeenyaan itti dhama'ee hore fidee nannoo koo ittiin misoomsuuf, ummata koo fayyaduuf deggarsa argachuu hin dandeenye. Bakkan itti hojjedhu, eeyyama hojii, kan kana fakkaatan argachuuf baay'ee nagidirsaniiru. Kanas ta'ee fiixaan naaf bahuu hin dandeenye. Waggaa tokko gidirfamee waan fiixaan hin baaneef, dhiiseen gara Mancharreetti dhufe.

Sagalee Mancharree: Mancharreetti hoo gidiraan kun isin hin mudannee?

Qoricho: Waa'ee Mancharree gaarummaa ishee yoon dhagaheyyuu amanuu hin dandeenye Dhufee yennaan mariisisu garuu qabeenya koo dhiisii lubbuu kooyyuu akkan kennu kan godhan itti gaafat-amtoota mana hojii mootummaa fi ummata kan qabdu taateen arge. Guyyaa kudha shan keessatti bakkan itti hojjedhu, eeyyama hojii fi daldalaa, deggarsa adda addaa, carraa waggootii muraasaaf taaksiirraa bilisa ta'uu naaf kennan. Asitti hooggantoonni fi hojjettoonni kan walceepha'an dogoggora isaaniirraa walsirreessuufi. Hojii maataa isaanii irra caalaa sirreessuuf, saffisaa taasisuu fi tajaajilamtootaaf mijaawaa taasisuufi. Akkasumas dhugumaan Mancharree misoomsuuf gorsa sigaafatu, sidhaggeeffatu, barachuuf qophaa'oodha. Waldhaggeeffatu. Isaan kana waliin hojjechuun akkam naggammachiisa sitti fakkaata?

Sagalee Mancharree: Yaada naaf kennitaniif baay'een isin galateeffadha.

Qoricho: Anis sin galateeffadha.

Gilgaala 1

Gaaffii fi deebii armaan olii bu'ura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Aanaalee Tufatee fi Mancharree keessatti ijaarsi dimookiraasii, bulchiinsi gaarii fi walii galte uumuun maal akka fakkaatan walbira qabaa madaalaa.
2. Isin jiraattoota Aanaa Mancharree osoo taatanii maal gootu?
3. Osoo jiraattota Aana Tufatee taatanii maal gootu?

Dimookiraasiin bakka hin jirretti walkabajuu, walamanuu fi waldhaggeeffachuun hin jiraatu. Kana osoo hin taane abbaa irrummaan namoota murasaa waan cimuu fi miidhamuun ummata bal'aa waan hin hafneedha. Kaka'umsi ummanni guddina waliiniif qabu ni quucara. Misoomni hawaasummaa ni quucara. Karaa biraa sirna dimookiraasii ijaaruun, ittifufees, walii galtee waliinii uumu fi bulchiinsi gaarii mirkaneessuun, haqummaan hawaasummaa akka dhufuu fi itti fufees guddinni hawaasummaa akka dhufu waan godhuuf biyyi ni badhaadha. Waliigalteen waliinii fi bulchiinsi gaariin jiraachuun deebisee dimookiraasii waan jabeessuuf, guddinni itti fufiinsa qabaata.

Bu'aawwan kunniin garuu ofii isaanitiin kan dhufan miti. Hawaasicha ke-

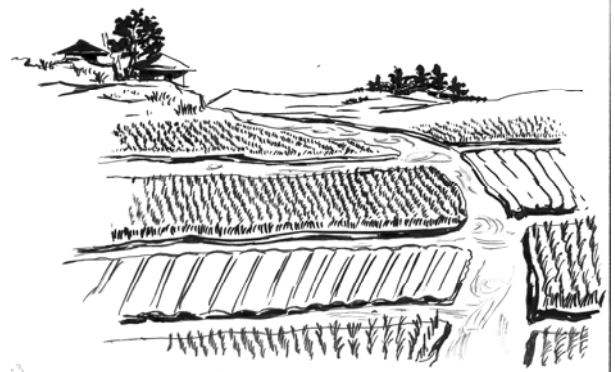
essatti isaan kunniin akka dhugooman kan godhu hirmannaan hawaasaa si'aayina qabuu fi cimaa ta'e barbaachisaadha. Hirmaannaa hawaasaa si'aayina qabu malee sirni dimokiraasichaa cimee hin ijaaramu, bulchiinsi gaariin ittifufiinsa qabu mirkanaahuu hin danda'u. Isaan kunniin bakka hin guutamnetti misoomnii fi badhaadhummaan mirkanaahuu hin danda'u.

Gilgaala 2

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Mirkanahuu dimokiraasiitti fufee dhufuu kan danda'an wantoota gaarii ta'an keessaa lama eeraa.
 2. Ummatichi ijaarsa sirna dimoo-kiraasii keessatti si'aayinaan hirma-annaa taasisuu yoo baate maaltu dhufuu danda'a.
- Dammaqinaa Hirmaannaa

10.1.2 Dammaqinaan Hirmaannaa Lammiilee Hiyyummaa Xiqqeessuu fi Misooma Ariifachiisaa Mirkaneessuuf

Fakkii 10.3 Jallisiin lafa bal'aa misoomsuu danda'a.

- **Fakicharraa maal hubattani?**

Jallisii, Tooftaa Amansiisaa Misooma Qonnaa

Bu'uura dinagdee biyya keenyaa kan ta'e hojiin qonnaa rooba waliin kan walitti hidhameedha. Hangi uwwisa roobaa guddaa yoo ta'u, dinagdeen keenya guddina gaarii agarsiisa. Uwwisni roobaa hanga xiqqaateen jireenyi keenya gara gadadummaatti kan gadi deebi'e ta'a. Hirkattummaan roobarrattii kun hamma yoomiitti akka ittifufu eeyyannaaf? Keessumaa immoo abbaa qabeenya laggeen daangaa darbanii deemanii taanee, hirkattummaa roobarratti cichuun keenya nama hin dinqisiisuu?

Tibbana gara Godina Hadiyyaatii odun dhageenye kana keessaa bahuu akka dandeenyu fakkeenya agarsiis-eedha. Godinicha keessa qonnaan bultoonni jiraatan kaka'umsa mataa isaanitiin karaa aadaa laggeen lama jallisani hojii misoomaa hojjetaniiru. Haala kanaan kan misoomsan keessaa lafitti heektaarri 88 oomisha olaanaa kenneera. Ashaakiltii oddoo, kuduraa fi fuduraa fi midhaan saffisaan gahan gurguruudhaan qonnaan bultoonni galii ol aanaa argatanii jireenya isaanii fooyyeffachaa jiru.

Jallisii akka filannootti fayyadamanii jireenya isaanii irratti jijjiirama waan fidaniif, wantoota bu'uura hubannoo ta'an lamarratti jijjiirama agarsiisaa jiru. Tokkoffaan rooba qofaa eeganii hojjechuun ittifufiinsa isaatiin aman-

siisaa akka hin taanee fi hirkattummaa kanaraa gadhiifachuu akka qaban amanuu isaaniiti. Lammaaaffaanimmoo haala baratamee amansiisaa hin taanee haala oomishaa fooyya'aa ta'e kan biroon bakka buusuun akka danda'amu mirkaneeffachuu isaaniiti.

Qonnaan bultoonni fayyadamoo jallisii tahan kun kaka'umsaa fi yaalii mataa isaanitiin gargaaramurraa gadhiifachuu jalqabuu isaanii dinqisiifachuu qabna. Irra jireessa yaalii kana fakkaatu deegarsa ogeessotaa fi mootummaatiin gara qonnaa waliigalaa fi gara walmakaa akkasumas gara ammayy-ummaati jijjiiruun barbaachisaadha. Haala kanaan sochii qonnaa waggaatii gara waggaatti ittiin oomishan gurmeessuun barbaachisaadha. Oomishitummaan dhuunfaa fi faayidaa maatii, naannootti osoo hin murtaahiin fedhii gabaa bal'aaf akka ta'u gochuun barbaachisaadha. Jijjiiramni kana fakkaatu taasifamuun isaa qofaa osoo hin tahiin, jijjiiramichi saffisaa fi kan walirraa hin cinne ta'uu isaa mirkaneessuu qabna. Duraan dursa yaalii hiyyummaa xiqqeessuu keenya kan fiixaan baasisu tahee ittifufuudhaan immoo misoomaa ittifufiinsa qabuu fi guddina saffisaa ta'e kan mirkaneessu ta'uu qaba.

(Gaazeexaa **Addis Zemen** Amajjii 7, 95 Ijoo Dubbii Fuula 3 irraa kan fu-dhatame.)

Gilgaala 3

Akkaataa dubbisichaan gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Hojiin misoomaa Hadiyyaatti qonnaan bul-tootaan taasifame hiyyummaa xiqqeessuuf akkamiin gummaachuu danda'a?
2. Sochii guddinaa gaarii ta'ee qonnaan bultootaan jalqabame akkamiin gara sochii misoomaa ariifachiisaa fi ittifufaa ta'etti ceesisuun danda'ama?
3. Jijjiiramni qonnaan bultoota Haadiyyaa taasisan hangam si'aayina qaba? Gara guddina saffisaa ittifufiinsa qabutti tarkaanfachiisuuf akkam gochuuti isaanirraa eeggama?

Biyyonni hiyyuummaan baay'ee isaan miidhee kan akka Itoophiyaa sochii misoomaa baratameen qofaan gadadoo keessa jiran keessaa bahuun hin danda'amu. Tooftaa hiyyummaa xiqqeessuu cimaa ta'etti fayyadamuun guddina dinagdee saffisaa fi ittifufiinsa qabu galmeessisuun ni danda'ama. Akka kun ta'uufimmoo ummanni bal'aan hubannaa gahaa tahe qabatee karaa karaasaa humna isaa, qarshii isaa fi beekumsa isaa qindeessuun barbaachisaadha. Misoomni arifachiisaan kara fakkaatu mirkanaahuu kan danda'u lammiileen hundi kan irratti bobba'an irratti hirmaannaa si'aayina qabu taasisuun yoo bu'aa argamsiisaniidha.

Gilgaala 4

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Biyya keenyatti misooma ariifachiisaa mirkaneessuun kan barbaachise maaliif isinitti fakkaata?
2. Itoophiyaa keessatti misoomni ariifachiisaa fi ittifufiinsa qabu akka argamuuf murteessumadhaan jiraachuu kan qabu maali? Maaliif?

10.1.3 Dammaqinaan hirmaannaa lammiilee Iftoominaa fi Ittigaafatamummaa Mirkaneessuuf

- **Hirmaannaan lammiilaa si'aayina qabu attamiin iftoomaa fi ittigaafatamummaa mirkaneessuuf fayyada?**

Gabaasa Dura Bu'aa Mana Barumsaa

Kabajamtoota barsiisotaa, hojjetootaa baroota jaalatamoo: Bara darbee mana barumsaa keenyatti hojimaata iftoominnii fi ittigaafatamummaan keessatti mirkanaahe diriirsuuf karoora qopheessinee mirkaneessuun keenya ni yaadatama. Bara kana karoorri kun hojii oolaa tureera. Walgahii har'aarratti karoora kana hojiirra oolchuun bu'aa argame isiniifan dhiyeessa.

Akkuma beektan mana barumsaa kanatti kan kennaman tajaajilli hedduun jiru. Maalummaa tajaajiloota kanaa, eenyuuf akka kennaman, haala kamiinii fi yeroo kam kennamuu akka danda'an adda baasnee tarreedhaan qopheessinee akka turre ni yaadattu.

Fakkeenyaaf barattoota lammii gaarii kan taasisu barumsa qabatamaa kennuu fi firii isaanii madaallii walitti fufaan mirkaneessuun tajaajila guddaa akka tahe keenyeerra. Barattoota keenyaaf tajaajila gorsaa gaarii fi faayidaa qabeessa ta'e kennuuf waliigalleerra. Barattoonni keenya kutaatii alatti barumsa qabatamaatiin akka cimaniif carraa barumsa walm-addeessaa mijeesuun hirmaachisuuf karoorfanneerra. Maatii barattootaa yookin kan isaaniin guddisan haala qabiinsa barumsaa ijoollee isaanii beekuu waan fedhaniif deebii saffisaa fi barbaachisaa ta'e kennuuf karoorri qabameera.

Fakkii 10.4. Hojimaati manneen barnootaa iftoomaa fi ittigaafatamummaa kan qabu ta'uu qaba.

Mana barumsichaarraa ragaalee adda addaa kan barbaadan seerrummaa kan qaban qaamoleen adda addaa fi namoonni dhuunfaa akkasumas qorannoo fi qo'annoof yookiin sababa adda addaaf ragaa kan barbaadaniif tajaajila saffisaa ta'e kennuun tajaajila kan biroo nurraa kan eegamu akka ta'e

keenyeerra. Barsiisotaa fi hojjettoota mana barumsichaaf tajaajila si'ataa fi quubsaa ta'e karaa bulchiinsaa kennuun kan barbaachisuu fi kan ta'uu qabu ta'uu isaa tarreeffama tajaajilaa keessa keenyeerra. Kunis hojiin keenya iftoomina akka mirkaneessu amannamu isaa agar siisa.

Akkuma yaadatan tajaajila eeraman kamiyyuu namni barbaadu duraan dursa dirqama guutuu qabu akka guutu amanuun tajaajilamaa tokkoon tokkoof tarreeffama kana bakka ifaa ta'e keenyeerra. Kana walqabsiisnees tajaajilamtoonni dirqama isaanii guuttatan tajaajila saffisaa, barbaachisaa fi kabaja qabeessa kan ta'e yoo kennuudhaa baanne yookiin gidiraa kamiyyuu yoo uumne, ceepha'amu, ittigaafatamuuf, himatamuuf akka ta'e waliigalleera. Karaa biroon yaadbu'uura ittigaafatamummaa hordofuuf murteessineerra.

Raawwii waggaa keessatti karoora karoofanne kana hojiirra oolchuuf yaalleerra. Hir'inaalee xixiqqoon barsiisotaa fi hojjettoota murasaan mudachuuraan kan hafe akka waliigalaatti bu'aa gaarii arganneerra. Fakkeenyaaf barsiisaan tokko madaallii walitti fufaa seeraan gaggeessee firii isaa galmeeessee barttootatti waan hin beeksneef adabameera. Hojjetaan bulchiinsaa tokko barataa mana barumsaa gadiiseef ragaa barnootaa kennuuf waan baay'ee gidirseef, dhumarrattis ragaa

dogoggoraa waan kenneef adabameera. Rakkoolee kanaan alatti irra jireessaan bu'aa cimaan galmeeffameera. Iftoominaa fi ittigaafatamummaan kan keessatti mirkanaa'e waan ta'eef hojiin keenya kan waggaa kanaa milkaa'aa akka ture tilmaamameera.

Gilgaala 5

Gabaasa armaan olitti dhiyyaate bu'ura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Gabaasa dura bu'aan mana barumsaa dhiyeessan irraa maal hubattani?
2. Adeemsi hojimaata mana barumsichaa hanga yonaatti hojimaata iftoominaa fi ittigaafatamummaa mirkaneesse qabaa? Fakkeenya qabatamaa dhiyeessuun ibsaa.
3. Mana barumsaa keessan keessatti iftoominaa fi ittigaafatamummaan barbaachisa kan jettan dhimmoota lama sababa isaa waliin dhiyeessaa.
4. Mataduree "Mana hojii taajaajilli hawaasummaa kennamu tokkotti

“Hojimaatni iftoominaa fi ittigaafatamummaa jiraachuun isaa bu'aa isaarratti jijjiirama ni fida moo hin fidu?” jedhuratti gareedhaan ta' uun kutaa keessatti waliin falmaa. Falmii sana booda adeemsicharraa yaada faayidaa qabu argatan barsiis-aa keessaniif dhiyeessaa.

Hawaasa tokko keessatti sirni dimookiraasii yoo ijaarame ummachi yaada isaa bilisaan tarkaanfachiisuu danda'a. Kun immo waldhaggeeffachuu waan dandeessisuuf waliigalteen akka uumu godha. Qaamoleen mootummaa

taj-aajiltoota ummataa ta'uu isaaniin mirkaneessuuf bulchiinsa gaarii diriirsu. Haalli akkasii immoo ummanni misoomaaf akka cimuu waan godhuuf misooma ni saffisiisa. Ummaticha biratti hubannoon akka gabbatu yoo tahe sadarkaa guddinaa barbaachisaa ta'e gahuuf, misooma ittifufiinsa qabuu fi saffisaa ta'e galmeessisuuf hirmaannaan hawaasaa olaanaa fi si'aayina qabu taasisuuf danda'ama.

Ijaarsi sirna dimookiraasii fi bulchiinsi gaariin mirkanaahuun karaa ittiin ibsamu keessaa tokko hojimaata mootummatiin yaadbu'uuraaleen iftoominaa fi ittigaafatamummaa hojiirra oolani argamuudha. Qaamni mootummaa eenyuyyuu tajaajila ummataaf kennu, tajaajilichi bu'aa inni argamsiisuu danda'u, kanaafis toftaan hojimaata inni hordofu, kanaaf kan kana fakkaatan ifa gochuun kanumaan madaaluun irra jiraata. Hojimaata ifaan taa'e kana hordofuun yoo hin hojjennee fi bu'aa barbaachisaa kan hin argamsiisne, kan ittigaafatamu, kan itti ceepha'amuu fi sirni ittihatamu jiraachuu qaba. Isaan kunniin kan dhugooman yoo sirni dimookiraasii jiraateedha. Kana waan ta'eefis sirni dimookiraasichaa eeggamuu qaba. Hirmaannaa lammiilee si'aayina qabu malee waliigalteen, bulchiinsi gaariin akkasumas misoomni ariifachiisan mirkanaahuu hin danda'u.

Gilgaala 5

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Iftoominni fi ittigaafatamummaan bulchiinsa keessatti kan mirkanahee ta'uun akkamiin beekama?
2. Misooma dinagdee ariifachiisaa jechuun maal jechuudha?
3. Bulchiinsa gaarii fi misooma ariifachiisaa mirkaneessuuf ijaarsi sirna dimookiraasii haala dureedha yoo jedhame irratti waliigaltuu? Maaliif?
4. Bulchiinsa gaariif, ijaarsa sirna dimookiraasiif fi misooma ariifachiisaa mirkaneessuuf ummata irraa maaltu eegama?

10.2 Waldaalee Siivikii

10.2.1 Waldaalee Siivikii Keessatti Hirmaachuun Faayidaa Inni Misooma Biyyaaf Qabu

Fakkii 10.5 Walgahii waldaa dubartootaa

Qimamiitii fi Hiriyoota Ishee

Qimamiit waldaa hojjettoota dubartoota warshaa huccuu keessatti sadarkaa miseenummaatii hanga hooggansaatti si'aayinaan hirmaatteetti. Dubbattee kan amansiistu, hojii qabata maatti kan amantuu fi kutattuu mise-

ensa waldichaa waan taateef, maqaan Qimamiit jedhu kennameeraaf. Maqaa ishee isa dhugaadhaan kan ishee waamu hin jiru.

Hojjettoota warshichaa keessa harki 2/3 dubartoota. Kanaan dura dubartoota hojii walfakkaaturratti bobba'anii jiraniif kaffaltii kan warra dhiiraa irraa gadi aanaa ta'e isaaniif kaffalamaa ture. Haalli hojiis ta'ee faayidaan adda addaa haala dubartootaa kan ilaalcha keessa galche hin turre. Kanarratti dubartoota hedduurratti sababa saala isaaniif rakkooleen adda addaa isaanirra gahaa ture. Yeroo baay'ee miidhaan kornayaa/saala irratti hundaa'e isaan mudata ture.

Warshichi kan argamu handaara maagaalaa irratti waan ta'eef, hojjettoota dubartootarra warshaatii alattis rakkoo hedduun isaanirra gaha. Warshichi tajaajila geejjibaa gahaa tahe waan hin qabneef, hojjettoonni dubartootaa karaa dheeraa deemuuf ni dirqamu ture. Dadhabbi hedduu booda hojiirraa bahanii akka miilaan deeman taasifamuun rakkoo tokko ture. Halkanis ta'e guyyaa karaa waan tokko irra hin jirrerra yennaa deeman kashalabboota balaafamoodhaan saamichii fi miidhaan saala irratti hundaa'e isaanirra gahu jira ture.

Qimamiit rakkoolee dubartootaa qabatamaa ta'an kanneen walitti qabdee qayyabachuunii fi soschii waldaa hoj-

jettootaan furmaata fiduuf yaalii gooteetti. Waldichi garuu isheen akka eegdetti rakkoo dubartootaaf xiyyeeffannoo addaan ilaalee furmataa isaa qabsaahuu hin dandeenye. Waan kana ta'eefis waldaan hojjettoota dubartootaa akka dameetti garmaahuu akka qabu amante. Gidiraa baay'ee fi qabsoo booda hojjettoonni dubartoota ciccimmoon waan ishee deggaraniif fiixaan isheef baheera. Qimamiit dura teessuu taatee filatamte. Kanaan booda waldaan hojjettoota dubartootaa, dubartoota hundaa sochooseera. Sochii isaniitiin waan gaarii agarsiisanii rakkoon hojjettoota dubartoota warshichaa akka furmaata argattu taasiseera.

Har'a dhiiraa fi dubartoota gidduutti garaagarummaan faayidaa fi mirgaa hin jiru. Warshaatii alattis rakkoolee mudachaa turan bulchiinsa warshichaa, poolisii, qaamolee mootummaa fi qaamolee mitimootummaa, akkasumas hawaasa naannichaa waliin qindoomanii akka furmaata argatan taasifameera.

Har'a warshicha keessa nageenya amansiisaan jira, hojjettoonni dubartootaa yaaddoo malee bakka hojii warshaatii ala socho'uu, akka fedhanitti bahanii galuu danda'aniiru. Bulchiinsa warshichaa keessattis hirmaannaa qaba. Mirgaa fi faayidaa hojjettoota mirkaneessuu, hojii oomishtummaa ilaalchisee, murtii kamiyyuu

keessatti dubartoonni hirmaachaa jiru. Warshichis caalmaatti oomishtummaan isaa guddachaa dhufuun isaa dinagdee biyyattii sirritti deggaraa jira. Kun hundumtuu hirmaannaa miseensa waldaa hojjettoota dubartootaa waldaa hojjettoota hunda hammatu cinaa dhaabbachuun ciminaan socho'uun bu'aa argameedha.

Gilgaala 7

Dubbisa armaan olitti bu'ura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Seenicha keessatti dhaabbanni siivikii shoora guddaa bahe jiraa? Yoo jiraate gahee maalii fi maal bahateera? Bu'aa maal argamsiise?
2. Akka seenichaatti sochiin warshichaa ijaarsa dimookiraasii, misoomaa fi gama nageenyaan bu'aa argamantarreessuudhaan dhiyyeessaa.
3. Jijjiirama warshichaa keessa hirmaannaan lammiilee si'aayina qabu jira turee? Faayidaa yookiin miidhaa inni qabu ibsaa.
4. Ati osoo hojjetaa warshichaa taatee yeroo qabsoo sana maal goota turte? Maaliif?

Biyyi tokko misoomaan akka tarkaanfattuuf bu'uurri isaa nageenya mirkaneessuu fi sirna dimookiraasii ijaaruudha. Kunis akka dhugoomuuf hirmaannaan ummataa si'aayaan murteessaa ta'uun mirkanaa'eera. Ummanis nageenyaaf, dimookiraasii fi misoomaaf adda bahee sochiin taasifamu caalaa gurmaa'ina adda addaan kan raawwatamu bu'aa olaanaa argamsiisa. Gaheen waldaaleen siivikii ifa bahee kan dhufu asirratti. Hooggansa cimaa, miseensota kutatoo fi qaxalee tahaniin,

muldhata misoomaa ifaa tahe kan qaban, waldaan hawaasa siivikii cimaan rakkooleen hawaasummaa fi dinagdee hiikuu hin dandeenye hin jiru. Kana waan taheef, waldaan siivikii akkasii dimookiraasii ijaaruuf, nageenya kaba-chiisuu fi guddina dinagdee mirkaneessuuf humna hin shakkisiisnre qabu.

Gilgaala 8

Gaaffilee armaan gadii irratti mari'adhaa.

1. Nageenya biyya tokkoof, dimookiraasii fi misooma mirkaneessuun guddina fiduuf, ummanni bifa kamiin yoo socho'e wayya?
2. Waldaan siivikii nageenya, dimookiraasii fi misooma mirkaneessuu keessatti shoora inni qabu maal fakkaata?

10.1.4 Dhimmoota Yeroo Irratti Mootummaa Cimsuu fi To'achuuf Hirmaannaa Waldaalee Siivikii

- **Waldaala siivikii keessatti hirmaachuun akkamiin mootummaa cimsuu fi to'achuun danda'ama?**

Fooramii Jiraattota Magaalaa Finfinnee

Fakkii 10.6 Walgahii waliigala fooramii jiraattota Magaalaa Finfinnee

Gurmaa'ina kutaalee hawaasaa adda addaa kanaan duraa irratti hundaa'uun Magaalaa Finfinneetti bara 1999 waltajjiin /fooremiin jiraattoota waliin ganda gandatti hundeeffameera.

Bu'uurri olaanaan waltajjichaa/-foore-michaa waldaalee dargaggootaa fi dubartootaati. Boodas gara sadarkaa hunda galeessa magaalichaatti waltajjii jiraattootaan xumurameera . Waltajjichi irra jireessaan rakkoolee dubartootaa, dargaggootaa akkasumaas kutaalee hawaasaa gadaanaa gidduu galeessaa godhachuun sochii isaa ittifufeera. Rakkoolee hojii dhabbummaa, nageenyaa fi tasgabbiin dhibamuu bulchiinsa gaarii, qaalahuun jireenyaa cimaa deemuu fi rakkoolee kana fakkataan dhimmoota ijoo godhateera. Walumagalatti, sochiin misoomaa Magaalaa Finfinnee qabbanaa'uun dhimma xiyyeeffannoo kan biroodha. Waltajjichi bulchitoota magaalattii fi itti gaafatamtoota olaanaa ta'an waliin walitti dhufanii isa qorree ture dhammsuuf danda'eera. Mana hojii adda addaa bulchinsichaa keessatti malaammaltummaa fi hojimaanni loogii babal'achuun isaa ifa gochuun qabsaa'eera. Ittigaafatamtoota mootummaaf rakkoolee ummataa qabatamaa ta'an dhageessiseera.

Dadhabina mootummaa agarsiisuu danda'eera. Marii waliin gaggeeffame irratti furmaata gaariin akka fudhatamu gahee isaa gumaacheera. Rakk-

ooleen kunniin bu'uuraan hanga maqfamanitti fooremichi qabsoo cimsee itti fufuu kan qabu yoo ta'es, yaalii hanga yonaatti rakkooleen haala ifa ta'een hir'achaa fi sochiin magaalaattii inni qorraan lubbuu horachaa dhu-feera.

Gilgaala 9

Duubbisa armaan oliirratti bu'ureetfachuun gaaffiilee armaan gadii deebisaa.

1. Waltajjiin/fooremiin jiraattota Maga-alaa Finfinnee kan waldaa sivikiitii? Maaliif?
2. Fooremichi magaalaattii keessatti nageenya, misoomaa fi dimookiraasii cimsuuf akkasumas mootummaa jajjabeessuu fi to'achuuf shoorra inni gumaache maal fakkaata? Bu'aa maalii argamsiiseera? Kana caalaa maal raawwachuu danda'a ture?
3. Fooremicha keessatti namoonni dhuunfaa hirmaannaa akkamii taasisuu qabu?
4. Waltajjii jiraattoota Magaalaa Finfinnee irraa magaalaawwan biroo fi naannoleen muuxannoo fi barumsi gaariin isaan argachuu danda'an yoo jiraate ibsaa.

Dhaabbileen siivikii to'annoo mootummaa jalaa bilisa kan ta'anii fi bu'aaf kan hin hojjenne dhaabbilee hawaasaati. Isaan kunniin faayidaa hawaasichaa gama hawaasummaan, siyaasaanii fi dinagdeen gumaacha gochuuf kan hundeeffamanii fi sochii deggarsaa akka taasisaniif hirmaannaa hawaasaa si'aayina qabu barbaadu. Keessattuu haala dimookiraatawaa keessatti rakkoowan hawaasaa kan akka rakkoo dinagdee fi hawaasummaa guyyaadhaa

guyyatti hiikuuf gaheen isaan qaban guddaadha. Waldicha keessatti hirmaannaa bilisaa taasisuun, hooggantoota filachuu, amantaa yeroo irraa dhabanitti buusuu fi kanneen kana fakkaatan hojiimaata dimookiraatii ittiin gaggeessu. Ummaticha mootummaa waliin qunnamsiisuun, mootummaan itti gaafatamummaa isaa, dirqama isaa haalaan akka raawwatu taasisuurratti shoorri isaan qaban kan tuffatamu miti. Mootummaan kan gochuun osoo irra jiraatu hin raawwanne jechuun beeksisuun to'achuun waan danda'aniif, gumaacha ummatummaa isaanii bahuuf gahee guddaa qabu.

Gilgaala 10

Gaaffiilee armaan gadiirratti mari'adhaa.

1. Waldaan siivikii waldaalee kan biroo irraa maaliin adda baha?
2. Waldaaleen siivikii faayidaa maalii argamsiisu?
3. Waldaalee siivikii keessatti hirmaachuun barbaachisaadha? Maaliif?
4. Mana barumsaa keessanitti waldaaleen siivikii kan akkamiitu jiraachuu danda'u?
5. Waldaalee siivikii keessattii gaheen tokkoon tokkoon keessanii maal ta'uu qaba?

Cuunfaa Boqonnichaa

Hawaaasa tokko keessatti waliigalteen akka jiraatuuf, bulchiinsi gaariin akka mirkanaahuuf, qaamolee mootummaa keessatti hojimaanni iftoominaa fi ittigaafatamummaa qabu akka mirkanaahuuf, sirna dimookiraasii ijaaruun akka irra jiraatu ilaalleera. Misooma saffisaan akka mirkanaahu gochuuf haal-dureewwaan barbaachisoo ta'uu isaanii hubanneerra. Hundumtuu akka dhugoomaniif ittifufiinsaan tarkaanffachuu akka danda'an kan kunuunsuu fi eegumsa walirraa hin cinne taasisuu, hirmaannaan hawaasaa si'ayina qabu jiraachuu akka qabu bal'inaan ilaallee jirra.

Egaa hirmaannaan hawaasa kana fakkaatu bu'aa qabeessa kan ta'u sochii qindaahina hin qabneen osoo

hin tahiin, ummatichi haala adda addaatiin gurmaa'ee sochii taasisuun akka ta'e shakkiin tokkollee hin jiru. Waldaaleen siivikii kabajamuu nageenyaa, guddina dimookiraasii, guddina saffisaa mirkaneessuuf hirmaannaa hawaasaa si'ayina qabuun kan gaggeffamu waltajjiin qophaa'uu qaba. Waldaaleen kunniin takka takkaa dhimmoota yeroorratti, ummatichi mootummaa to'achuu fi wantoota murteessaa tahanirratti akka cimuhachiisuuf waltajjii gargaaraniidha. Waan kana taheef, waldalee siivikii keessatti tokkoon tokkoon keenya hirmaannaa si'ayina qabu taasisuun nageenya keenya ittifufiinsaan mirkaneessuuf, sirna dimookiraasii cimsuuf akkasumas misooma ittifufiinsaan mirkaneessuuf carraaquun barbaachisaadha.

JECHOOTA FURTUU

Bulchiinsa gaarii: Bulchiinsa loogii keessa hin jirre, malaammaltummaarraa kan qulqullaaha, tajaajila si'ataa fi barbaachisaan kan keessatti argamu.

Iftoomina: Itt gaafatamtoonni mootummaa fi hojjettoonni seera qofaa hordofanii hojiimaata seera qabu ta'uu isaa kan ittiin mirkanaahu hojimaata raawataniif fi murteessanidha.

Dhiibbaa saalaa: Namoonni dubartoota irratti dhiibbaa adda addaa karaa qaamaa fi xinsammuu geessisanidha.

Waliigaltee: Garaagarummaan akkuma jirutti tahee mari'achuu fi waldhaggeeffachuun dhimmoota waliigaluu danda'an irratti kaayyoo walee ittifufaa ta'eef waliin hojjechuu

Waltajjii/fooremii: Kaayyoo waliinii gareewwan qabaniin waliin socho'uun tokkummaa hundeessan.

Ittigaafatamummaa: Qaamolee ittigaafatamtoota mootummaa fi hojjettoota kan raawwataniif fi kan murteessaniif akka haala isaatti kan itti galtoomfamaniif fi kan itti badhaafaman yookaan kan ittigaafatamaniif fi kan ittiin himataman jechuudha.

Gaaffilee Keessa Deebii

I. Yaadota armaan gaditti dhiyyaatans irrii kan ta'e "Dhugaa", dogoggora yoo ta'e immoo "Soba" jechuun deebisaa.

1. Haalli dimokiraatawaa hir'achuu isaa wantoota ibsuu danda'an keessaa tokko abbaa irrummaa ittigaafatamtoota namoota dhuunfaati.
2. Hiyyummaa xiqqeessuuf misooma saffisiisuun gahee guddaa qaba.
3. Misooma ariifachiisaa mirkaneessuuf murteessaan hirmaannaa ummataa osoo hin tahiin qabeenyi uumamaa baay'achuudha .
4. Bulchiinsi gaariin akka jiraatuuf iftoominaa fi ittigaafatamummaa keessaa inni tokko gofti mirkanaahuun gahaadha.
5. Waldaaleen siivikii dimookiraasii fi nageenyaaf faayidaan isaanii murtaahaa yoo ta'eyyuu faayidaan isaanii karaa dinagdee garuu daran olaanaadha.

II. Kanneen armaan gaditti roga "A" jalatti tarreeffaman kan roga "B" jalatti tarreeffaman waliin walitti firoomsaa.

A

1. Ittigaafatamummaa
2. Waldaa siivikii
3. Hirmaannaa kallattii
4. Hirmaannaa bakka bu'iinsaan
5. Hojiiwwaan waldaalee siivikii

B

- A. Karaa nama filatanii buluu/hojjechuu
- B. Waan raawwatanii fi murteessaniif itti gaafatamummaa fidhachuu
- C. Wanta raawwatan iccitii gochuu dhiisuu
- D. Mootummaa cimsuu fi to'achuu
- E. Dhimma siyaasaa keessatti dhuunfaan socho'uu
- F. Wantoota raawwataniin bu'aa qabeessa ta'uu
- G. Gurmaayina hawaasaa tokkoo

III. Bakka duwaa himoota armaan gadii irratti jecha yookiin gaalee sirrii ta'e guutaa.

1. Ummanni tokko dhimmoota dinagdee fi siyaasaa irratti hirmaannaa kan taasisu kara lamaan yoo ta'u, isaanis hirmaannaa _____ fi hirmaannaa _____ jedhama.
2. Hirmaannaa ummata deggaramee raawwachu kan qabu misoomni saffisaa qofaa osoo hin tahiin _____ ta'uun irra jiraata.

IV. Gaaffilee armaan gaditti jiraan filannoo kennaman keessaa sirrii kan ta'e filadhaa.

1. Bulchiinsi gaariin hir'ateera jechisiisuu kan danda'an keessaa tokko _____ dha.
 - A. Mallanmaltummaan jiraachuu
 - B. Gidiramuu abbootii dhimmaa
 - C. Hojii loogummaa
 - D. Hunduu sirriidha
2. Hojiiwwan waldaaleen siivikii raawwatan keessaa tokko
 - A. Imaamata mootummaa raawwachiisuu
 - B. Ummata sochii misoomaa, nageenyaa fi dimookiraasii keessatti hirmaachisuu
 - C. Mootummaaf ummata to'atuuf meeshaa ta'anii hojjechuu.
 - D. Hunduu deebiidha
3. "Gaheen kutaalee hawaasaa tokkoo kan biroodhaan bakka bu'uu hin danda'amu" yoo jedhamu _____ jechuudha.
 - A. Hawaasicha biratti qoodinsi hojii jiraachuu qaba.
 - B. Kutaan hawaasaa tokko kan raawwatu keessa kan biroon keessa seenuu hin qabu.
 - C. Tokkoon tokkoon kutaa hawaasaa amala adda tahe qabaachurraan kan ka'e garee kan biroon kan hin guutamne qaba.
 - D. Hundumtuu sirriidha.
4. Guddina dimookiraasii gufachiisuu kan danda'an keessatti kan fudhatamu
 - A. Wal ceepha'uu fi tuttuqqaa walii baay'isuu
 - B. Ceephoon ijaarsaa fudhachuu dadhabuu
 - C. Waldhaggeeffachuu fi waldandahuu dhabuu
 - D. Hunduu sirriidha.

5. Waldaaleen siivikii mootummaa cimsuu fi to'achuuf
 - A. Haalli dimookiraasii kan jiru keessatti argamuu qabu.
 - B. Mootummaa irraa qajeelfama argachuu qabu.
 - C. Mootummaa irraa aangoo olaanaa argachuu fi to'annoo mootummaa irraa bilisa ta'uu qabu.
 - D. Hunduu deebiidha.

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gaggabaabaa kennaa.

1. Dhabamuu bulchiinsa gaarii irraan kan ka'e rakkoowwan uumamuu danda'an sadii eeraa.
2. Bulchiinsa gaariin akka jiraatuuf hirmaannaan hawaasaa si'aayina qabu, wantoota inni gumaachuu danda'u lama ibsaa.

BOQONNAA KUDHA TOKKO

BEEKUMSA FEDHUU

Kaayyolee Boqonnichaa

Boqonnaa kana baratee yeroo xumurtu:

- Karaawwan beekumsi itti dagaagu beekta.
- Karaawwan beekumsi hojiirra oolu ni beekta.
- Barbaachisummaa fi faayidaa odeeffannoo ni hubatta.
- Yaadawwanii fi ilaalchota boodatti hafoo dhabamsiisuun barbaachisaa ta'uu isaa hubatta.

11.1. Karaawwan Beekumsi Itti Gabbatu

Fakkii 11.1 Arba Afirikaa

11.2 Xuruneesh Dibaabaa fi Qananiisaa Baqqalaa

Fakkiiwwan armaan olii ilaalchisee beekumsa keessan dagaagfachuu yoo barbaaddan karaa maal maaliin fayyadamuu akka dandeessan ibsaa.

- **Beekumsi ragaa odeeffannoo eessa eess-aa argamuun gabbachuu kan dan-da'u isinitti fakkaata?**

Hojii Garee

Barsiisaa Ujuluun barattoonni karaa beekumsa isaanii itti gabbifachuu danda'an irratti mata dureewwan afur akka dhiyeessan gaafatan. Barattoonnis gareen mataduricha hiratanii karaa dagaagfachuu danda'an sakkatta'uutti bobba'an. Hojii kennameefis ji'a tokko keessatti xumuranii deebisan.

Matadureewwan barsiisichi kennan kannen armaan gad ii ti.

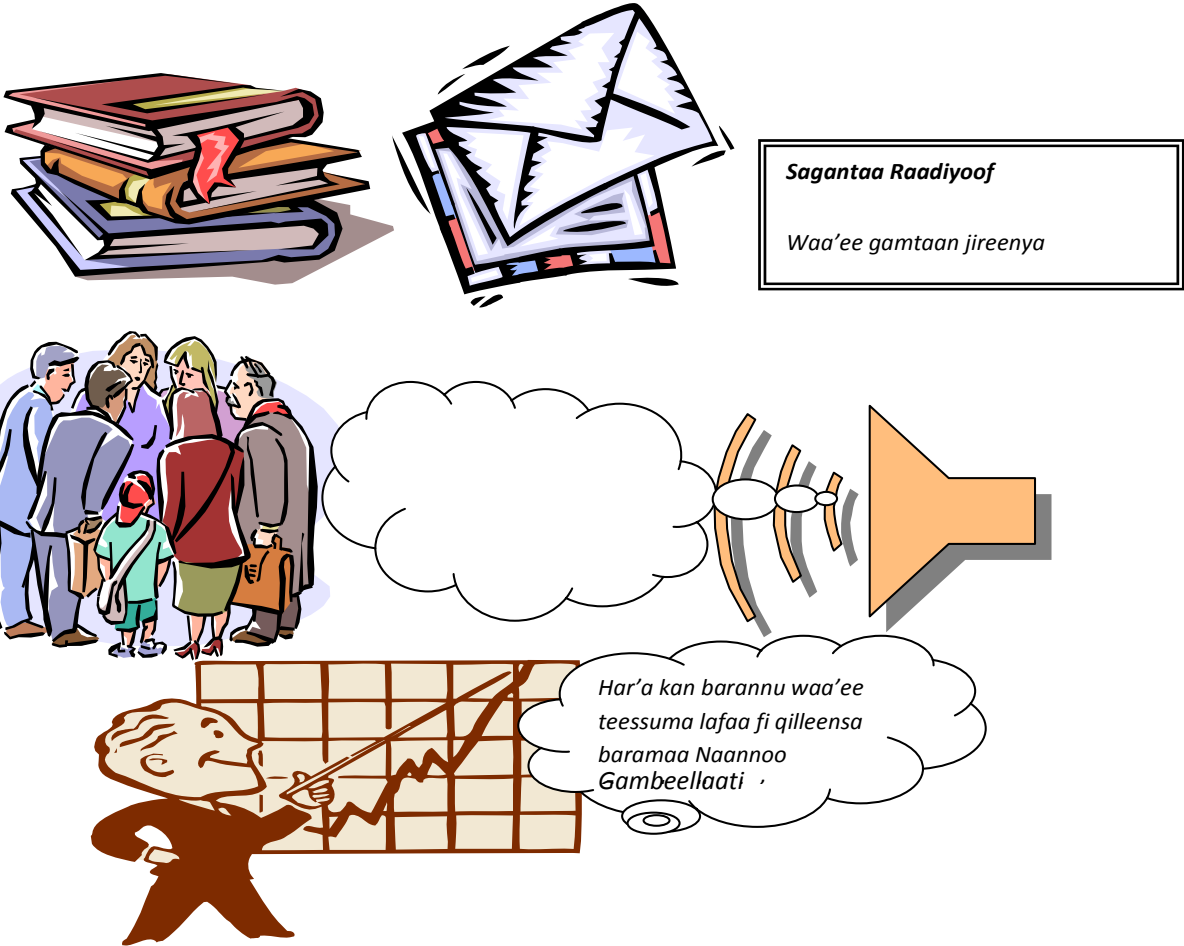
- **Injifannoon Aduwaa akkamitti argamu danda'e?**
(Mataduree garee Kadijjaatiif kenname)
- **Teessummaa fi qilleensa baramaa Naannoo Gaambeellaa** (Mataduree garee Baraheef kenname)
- **Gamtaan jireenyi kanniisotaa maal fakkaata** (Mataduree garee Boontuuf kenname)

• **Faalamni bishaanii dhuguma rakkoo fayyaa ni ta'aa?**

(Mataduree garee Addunyaaf kenname)

Wayitii itti aanutti barattoonni yaadawwan gahaa qabxiilee kanneen gabb-

isan garee gareen qabatanii dhiyaatan. Qabxiilee kanneenis maddoota garaagaraa argachuu isaanii haala itti aanu irratti muldhata.

Fakkii 11.3 Haalawwan beekumsa gabbatan keessaa muraasa

1. Fakkicharraa akka hubattanitti, tokkoon tokkoon garee naannoo mataduree kennameef irrattti beekumsa qaban haala itti gabbifachuu dandeesisu maddoota maal maal irraa argatan ?
2. Akka waliigalaatti yommuu ilaallu maddoota beekumsaa keessaa beek-

umsi amansiisaa fi dhaabbataa hunda caalu eessaa argama? Maaliif isinitti fakkaata?

Dhalli namaa baay'isee beekumsa fedhuun amala umamaati. Of fooyyessuufis ta'ee biyya isaa misoomsuuf kan danda'u beekumsaan yoo badhaadhe ta'uu isaa hubata. Kanaafidha

namni umriin isaa yeroo dabaluu mana barumsaa akka galu kan gorfamu. Namni hammuma beekumsa gabbifataa adeemu yaadaan bilchaachaa, dandeettii rakkoo hiikuu cimsachaa adeema.

Dhalli namaa beekumsa isaa kan gabbifatu, maddoota beekumsa adda addaatti akka meeshaatti fayyadamuudhaani. Walumaagalatti, karaawwan beekumsi itti dagaagu bakka afuritti hiramuu. Isaanis barnoota idilee, barnoota alidilee, sabquunnamtii fi dubbisa fa'a. Namoonni beekumsa cimaa fi itti-fufiinsa qabu argachuuf jalqaba irratti mana barumsaa filatu. Mana barumsaatti barsiisota ogummaa kanaan haala gaariin leenji'antu argamu. Meeshaaleen barnootaa haala adda ta'een qindeeffamanii dhiyaatu. Haalli dhiyeessa barnootaa haala qabatamaa barattootaa bifa hubateen, sirna barnootaa saayinsaawaa ta'een kan qiyyaafame waan ta'eef amanamum-maa kan qabuudha.

Dabalataan beekumsi hedduun muuxannoo ofii keenyaa fi namoota biroo irraa akka argamu amanamaadha. Kunis wantoota gadi fageenyaan ilaaluun, namoota waliin dubbachuu ykn falmuun, walga'ii garaagaraa irratti hirmaachuun ta'uu danda'a. Fakkeenyaaf magaalaa xiqqoo keessa jiraannu keessatti daa'imman argaman dhibee garaa kaasaatiin dhiphachuu isaanii ilaalla ta'a. "Ka'umsi isaa maal?" jennee

of gaafanna. Tarii namoonni hedduun magaalattii dhugaatiif bishaan lagaatti fayyadamu ta'a. Dhukkubni deddeebi'ee uumamu kun ka'umsi isaa faalama bishaanii ta'uu isaa hubanna; hubannaa arganne jechuudha. Achumaanis ummanni akka irratti mari'atu taasiisna. Dhumarrattis jiraattonni "Bishaan qulqullinni isaa eegame dhiyeessuun daa'imma dhibee bishaan irraa uumamuu danda'u irraa baraaruu qabna!" ejjennoo jedhu qabata. Guyyaa sanarraa eegalee bishaan qulqulluu dhiyeessuuf yaalii barbaachisaan yommuu godhamu argina. Yaalii kanarraa yoo xinnaate wantoota lama baranneerra. Gama tokkoon bishaan faalame fayyaaf balaa ta'uu isaa; gama biraatiin immoo ummanni yoo walgurmeesse ittigaafatamummaa guddaa tokkoof waliin akka ka'uu danda'u hubanneerra. Egaa inni kun karaa alidilee ta'een beekumsa gabbisuu agarsiisa.

Namoonni maddawwan akka raadiyoo, televiijinii, gaazeexaa fi barruulee fafakkaatan hordofan waa'ee naannoo isaanii, waa'ee biyya isaanii fi walumaagalatti waa'ee addunyaa hubannoo baldhaa argata. Barbaachisaa yoo ta'es, dhimmoota hubachuu barbaannu ykn gaaffilee bilbilaa fi xala-yaadhaan qaamolee kanatti yoo dhiyeessine ogeessota garaagaraa mariisisanii ykn maddawwan barbaachisoo ta'an dubbisuun deebii nuuf dhiyeessu. Fakkeenyaaf waa'ee gamtaan jireenya

kanniisotaa gaaffii yoo qabaannee fi buufata Raadiyoo Itoophiyaatti yoo barreessine gaazeexessitoonni abbootii ogummaa haasofsiisuun ykn naannoo dhimmichaa irratti odeeffannoo barr-eeffamaan dhiyeessuun deebii quubsaa nuuf kennuu danda’u.

Tooftaawwan beekumsa badhaadhaa argamsiisan keessaa tokko dubbisa. Fakkeenyaaf waa’ee injifannoo Aduwaa baldhinaan beekuu yoo barbaanne, naannoo dhimma kanaatti kitaabileen hedduun barreeffamanii waan jiraniif dubbisuu dandeenya. Haaluma kanaan naannoo kallattii beekumsa hundaan baldhinaan dubbisuun beekumsa gadi fageenyaan horachuuf qooda inni qabu dorgommii hin qabu.

Gilgaala 1

Gaaffilee armaan gadii irratti mari’adhaa.

Naannoo mataduree kanneeniitti beekumsa gahaa horachuuf tooftaawwan shanan keessaa isa kamtu caalmaatti akka gargaaru murteessaa. Murtiiwwan keessaniifis sababoota keessan tarreessuun dhiyeessaa.

1. Mi’aa jireenyaa waggaa dabree fi bara kanaa yoo waldorgomsiiisnu walumaagalatti garaagarumaa fi tokkummaan isaa maali?
2. Haasaan namootaa raadiyoon daree adeemsa saayinsaawaa ta’een dhaggeeffattootaa kan dhaqqabu akkamitti raawwatamuu danda’a?
3. Lagni naannoo keessanii akkamitti moggaafamuu danda’e?

4. Dhukkubni saree ka’umsa maaliitiin uma-muu danda’a? Ittisni isaa maali?
5. Baatiin osoo iftuu ilaalaa, akka-mitti ifa ofii ishee hin qabdu jechuu dandeenya?

11.2. Karaawwan Beekumsi Tajaajila Irra Oolu

- **Gara fuula duraatti beekumsa olanaa yoo argattan beekumsa keessan kana, tajaajila maal maaliif oolchuuf yaaddu?**
- **Isin keessaa barattuun takka “Beekumsa kiiyya hojii qorannaatiif oolcheera,” jette haa jennu. Barataan biroo immoo ishee mormuudhaan, “Beekumsa kiiyyaa mataa koo fooyyessuuf oolcheera,” yoo jedhe barattoota lamaan keessaa sirriin kami jettu? Maaliif?**
- **Barsiisaan keessan beekumsi daandiiwwan tajaajila kanatti aanee jiru akka qabu osoo isiniif tarreessee, akka irratti mari’attaniif yoo isin afeere, tokkoon tokkoon tajaajilaa akkamitti ibsitu?**

Karaa Gurguddoo Beekumsi Hojii Irra Ittiolu

- A. Qorannoof
- B. Kalaqaaf
- C. Of fooyyessuuf
- D. Misooma biyyaaf

A. Beekumsi Hojii Qorannoof

Hammuma beekumsi keenya dabalaa adeemu fedhiwwan qorannoo keenyaas ni dabala. Hhayyoonni biroon waan tokko qorannee bira geenyeerra yoo nuun

jedhan iyyuu guutumaa guutuutti am-anuu irra, ofii sakattaanee mirka-neeffachuuf fedhii nuyi qabnu olka'a. Waan kana ta'eef, beekumsi naannoo wantootaatti qo'annoo fi qorannoo dabalataa akka geggeessinuuf balbala bana jechuudha. Fakkeenyaaf isin barnoota keessaniin guddachaa akkuma deemtan, akka fedhii keessaniitti qorannoo geggeessuu dandeessu. Tokko tokko seenaa Itoophiyaa ykn Afrikaa hanga har'aatti jiru qorachuuf ni barbaaddu ta'a. Kanneen biroo immoo tooftaa qonnaa fi oomishni biyya keenyaa itti fooyya'uu danda'u ilaalchisee qo'annoo fi qorannoo geggeessuu dandeessu. Kana irraan kan ka'e beekumsi hojii qorannoof kan fayyadu yoo ta'u, qorannoonis beekumsa dabalataa argachuuf fayyada.

B. Beekumsi Hojii Kalaqaatiif

Tokkoon tokkoon keessan fedhii kalaqaa maal maal akka qabdan yadaa. Baay'een keessan ogummaa fak-kii, mahandiosummaa, muuziqaa, hoggarruu, bocawwan, hodhaa, ogummaa gogaa fi hojii suphee ykn gosa biroo keessaa fedhii tokko ykn tokkoo ol qabaachuu dandeessu. Namoonni addunyaa biroo kan kalaqan kan akka konkolaataa, xiyyaara, maashinii oomishaa ykn komputaraa fi kkf bu'aawwan teeknoolojii burqisiisan ajaa'ibsiifachuu barbaaddu ta'a. Ammas wantoota tokko tokko yaalaa jirtu ta'uu danda'a. Ogummaawwan kanneenii fi kan fafkaatan dandeettii kalaqaatiin kan

burqisiifamaniidha. Gama kanaan namoonni ajaa'ibsiifamoon biyya keenyattis ta'ee sadarkaa addunyaatti jiru. Biyya keenyatti fakkii kaasuun kan akka Meetir Afawarqi Takilee, barr-eessitoonni kan akka Looret Tsaggaayee G/Madiin ni eeramu. Kanaafuu gama ogummaa hoggarruu qofaan osoo hin taane, saayinsii umamaatiin kan akka Akililuu Lammaa, akkasumas kalaqa teeknoolojii qorannoo qoraaniitiin seera qabeessummaan kan mirkanaa'eef namoonni kalaqaa hedduun jiru.

Beekumsi nuyi qabnu waan biraa dabalataan akka uumnu nu dandees-sisuu qaba. Beekumsi kun ofii isaatii galma osoo hin taane, waan haaraa ta'e kalaquuf (uumuuf) akka ta'e hubachiisa. Fakkeenyaaf bilbila mobaayilaa kalaqne yoo jenne kanaan callisnee hin teenyu; ammo sanarra kan caalu mala quunnamtii biroo akka kalaqamuuf carraaqna/yaalla.

C. Of Fooyyessuuf Ga'ee Beekumsi

Qabu

Barachuun keenya of jijjiiruuf akka ta'e hin haalamu. Ammumaa eegallee barumsa keenya haala gaariin yoo barannee fi qo'anne hanga dhumaatti bu'a qabeessa yoo taanee, galii fooyya'aa akka argannu ykn jaarmiyaa ofii keenyaa hundeessuun namoota galii fooyya'aa aragatan ni taana. Yeroo sana wantoota jireenya keenyaaf bu'uura ta'an salphaatti guuttachuu dandeenya.

Lammiiwwan keenya rakkatanii fi haw-aasa nuun barsiise haala gaariin gargaaruuf humna arganna. Waan kana ta'eefis beekumsa argachuun of fooyyessuuf dhimma bu'uuraati yoo jedhame jechichi soba hin ta'u.

D. Gama Biyya Guddisuutiin Shoora Beekumsi Taphatu

Itoophiyaan sadarkaa irra jirtu irraa, ummanni hiyyummaa keessaa ba'uun kan danda'amu jireenyi kamiyyuu beekumsa irratti yoo hundaa'eedha. Biyya guddisuu fi hiyyummaa keessaa baasuuf yoomiyyuu itti gaafatamummaan hunda keessan irra akka jiru hubachuu hin haftan. Kanas kan hubattanii fi imaanaa isinitti kenname ba'uuf kaayyoo qabaannaan immoo wanti bu'uuraa beekumsa ta'uu isaa dagachuu hin qabdan. Beekumsi mana barumsaa irraa argannu rakkoo biyyattii kan balleessuu fi guddina ishee ariifachiisuuf kan fayyadu ta'uu qaba. Kallattii hojii isaaniitiin lammiileen beekumsa amansiisaa qaban yoo jiraatan, naannoo rakkoowwan biyyaa itti hiikamu, qorannoowwan furmaata agarsiisan ni geggeeffamu. Hojiiwwan kallaqaa haaraan ni burqu. Ilaalchawwan saayinsaawaa hundee gadi fageeffatu. Dhimmoonni kunniin immoo beekumsa baldhaa irraa kan argamu waan ta'eef, galmi isaanii waliigalaa biyya misoomsuu irratti kan xiyyeeffatan ta'u. Walumaagalatti, lammiin kamiyyuu ibsaa hubboo keessaa ba'ee, biyyaaf hojii boonsaa raawwachuu kan

danda'u beekumsa qabu guddina biyyaaf yoo oolcheedha.

Gilgala 2

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Namni tokko beekumsa argate mataa isaa ittiin fooyyessuuf yoo oolche karaa alkallatiin Biyya isaa gargaaruu isaati yoo jedhame dhugaa moo soba? Maaliif?
2. Beekumsi hojii kalaqaa gabbisuun shoora akkamii qabaachuu danda'a?
3. Namoonni dhimma tokkorratti qorannoo gadi fageenyaan gageessuuf beekumsi isaanbarbaachisaa? Maaliif?

11.3 Rakkoolee Odeeffannoon Ragaan Hin Deggeramne Dhaqqabsiisan

“Gala malee dhaqa hin aaddatan”

“Osoo hin hubatiin qubaa hingubatiin”

Mammaaksi armaan olii dhimmoota ragaa irratti hin hundoofne ilaalchisee maal agarsiisa?

Waashoo

Bara durii maatii tokko keessa nama Waashoo jedhamu tokkotu jira ture. Gaaf tokko haadha warraa fi abbaa warraa wallolchiisuuf yaade. Haati warraa fi abbaan warraa nagaadhaan osoo rafaaf jirani bishaan ho'isee suuta jedhee lamaan isaanii gidduutti dhangalaase.

Akkuma bishaanichi dhangala'een lamaanuu dabareedaan dammaqani. Haata'u malee, dhimmicha irratti hin mari'anne. Abbaan warraa, haati war-

raa isaa fincaan kan isheen gadhiifate itti faakkaatee gaafachuuf qanaahee dhiise. Haati warraas “akkam abbaan warraa koo har’a fincaan isaa gadhiisuu danda’e? Faayyaa miti tahaa?” jechuun gaafachuun waan ishee qaanesseef itillee jijjiidhe obsaan dandeessee ciiste.

Ganama isaa abbaan warraa qonnaan bulootaa baay’ee daboo kadhatee qoti-isa qotaa jira. Haati warraas warra qotaniif nyaata qopheessuuf namoota ollaa wajjiin dhama’aa jirti. Namichi Waashoo jedhamu kun duraan dursee gara haadha warraa deemee, “Har’a abbaan warraa kee namoota qonna qotaa jiranitti waa’ee kee waan gadhee itti odeessani. Odichis ”Haati warraa koo eda galgala fincaan ishee natti fincoofte kan jedhuudha,” jechuun isheetti hime. Haati warraas abbaan warraa ishee qonnaan bulootatti waan nama yellaasisu waa’ee ishee dubbachuun isaa baay’ee ishee mufachiise. Dafee osoo isheef dhufe loluuf arifateetti.

Waashoon ittifufee gara abbaa warraa deemuun, “Haati warraa keessan mana keessatti dubartoota waliin maqaa isin balleessaa jiru,” jedhe. “Maal jettee?” jechuun gaafate abbaan warraa. “Eda galgala fincaan isaa gadhiifatee siree jiisee bule’ jette,” jedhee deebiseef. Abbaan warraa ofii ishee fincooftee deebitee akkam maqaa koo balleessiti jechuun baay’ee mufate. Achumaan kallattiidhumaan meeshaa qabatee gara manaatti si’ate.

Haati warraas yeroo isa argitu haasaa hamaatiin isa simatte. Innis waan baay’ee mufatee tureef dhimmicha otuma hin qulqulleeffatiin haadha warraa isaa rasaasan ajjeese.

Gilgaala 3

Dubbisa armaan olii bu’ura godhachuun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Namoonni lamaan gara mufannaa osoo hin galiin dura maal gochuutu isaan irra ture?
2. Sheekkoon kun dhimmoota ragaa irratti osoo hin hundaahiin dhiyaatanii maal barsiisa?
3. Isinoo yaada “Barana barattoota kutaa saddeetii taatanii asoo jirtanii odeeffannoon mootummaan qorumsi biyyoolessaa akka hin kennamnee murteessera,” kan jedhu akka tasaa osoo dhaggeessan dubbicha fudhachuufis ta’e fudhachuu dhiisuuf maal gootu?

Carraa adda addaatiin odeeffannoon adda addaa dhufuu danda’u. Odeeffannoo nu dhaqqaban keessaa garuu dhugaan isa kam sobni immoo isa kam akka ta’e adda baasuuf rakkisuu danda’a. Dhuguma tokko tokko sirrii ta’uu danda’u. Kaan immoo soba yoo ta’anis miidhaa hangas ta’e nurra geessisuu dhiisuu danda’a.

Odeeffannoon murtaahan garuu namoota dhuunfaa irratti, naannoo irratti yookiin biyya irratti rakkoo olaanaa wuumuu kan danda’an ta’uunsaanii kan hin hafneedha. Daldaltoontni tokko tokko meeshaa gatiin isaa hin qaalofne kan qaalaha fakkeessuun hir’inni dhiyeessa meeshaalee akka uumamuu danda’u odeessisuun gatii meeshaalee haala haqa qabeessa hin

taaneen dabaluu. Kanneen biroo immoo oduu shorokeessummaa odeessisuu taggabii ummataa jeequ.

Waan kana ta'eefis haala argameen oduu tamsa'u hundi dhugaadha jedhaniidha gudunfuun dura,

1. Madda odeeffannoo bilisaa fi dhimichaaf abbaa kan ta'an irraa dhufuu isaanii mirkaneeffachuu.
2. Qaama tokko irraa qofa osoo hin ta'iin madda odeeffannoo dhugaa tahan irraa dhufuu isaanii mirkaneeffachuu.
3. Odeeffannoowwan amansiisaa ta'uu isaanii yogguu muldhachuu didan akkuma jiranitti fudhatanii tamsaasuu irra dhimmichi dhugaa ta'uu isaa sirritti mirkaneeffachuu, qaamolee seeraa amanamoo ta'an irraa odeeffannoo dabalataa argachuuf yaaluu.
4. Odeeffannoo jechaan kennamu caalaa galme irratti barreeffamanii kan dhiyaatan akka filannootti fudhachuun dhimma barbaachisuudha.

Kuni yoo ta'uu baate garuu namoota dhuunfaa tokko tokko yookiin qaamoleen nageenyaa fi tasgabii xinsammuuf kan mataa keenyaas ta'e nageenya ummata naannoo keenyaa jeequu danda'u. Kanarra darbees ummataa fi gareewwan gidduutti walitibu'iinsaa fi jeequmsa kaasuu danda'uun isaanii kan hafu miti. Kun hundu yoo hafe waan qabatamaa hin taane nuuf kennanii nuyis dhugaadha jennee akka odeessinuufi soba ta'ee

yoo argame immoo taajjabiirratti akka kufnu nugochoo danda'u.

Gilgala 4

Gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Odeeffannoon tokko amansiisaadha kan jedhamu yoo maal taheedha?
2. Odeeffannoo hin mirkanoofne fudhachuuf ariifachuun miidhaa maalii qaba?
3. Odeeffannoon dhugummaan isaanii shakkiisaa ta'e yoo nu mudatu maal gochuun nu barbaachisa?
4. Dhimmoonni hin mirkanoofne nannoo tokkorratti midhaa kan akkamii dhaqqabsiisuu danda'u?
5. Ummanni naannoo keessanii odeeffannoo hin mirkanoofneen akka waliin hin dhahamne isin shoorra akkamii bahuu qabdu?

11.4 Yaadotaa fi Ilaalchoota Boodatti Hafo

- **Yaadni boodatti hafaan maalirraa kan ka'e dhufuu danda'a?**
- **Naannoo keessannitti yaadota boodatti hafoo akkamiitu jira? Akkamiinis ilaalcha hammayaatti jijjiiruun danda'ama?**
- **Ilaalchi boodatti hafoo kana dhabamsiisuu keessatti gaheen keessan maal ta'uu qaba?**

Yaadonni boodatti hafoo ta'an ilaalcha aadaa irraa fudhatamanii ta'ee akka haala adda addaatti dhaalamanii dhalootaa dhalootatti kan darbaniidha. Kana jechuun dhaloota amma jiruun duratti dhaloonni turan barsiifataan kan itti amananii fi kan ittiin gagg-eeffaman ilaalchoota fi qajeelfamoota

hawaasummaa bara haaraa kana keessatti akka barbaachisummaa isaatti osoo hin fooyya'iin yookiin osoo hin badin haala tti jiraataniidha. Ilaalchihonni kunis bara durii sana keessa fudhatama hamma tahe kan argatan ta'uu danda'u. Amma sadarkaa guddinaa jiru keessatti garuu fudhatamni isaanii hir'ateera yookiin miidhaa kan geessisaniidha. Fakkeenyaaf ogeessonni hojii harkaa adda addaa gadi qabanii ilaaluu fi ogummaa isaanii tuffachuun bara durii keessa kan barata-me ture.

Bara kana garuu ogeessotas ta'e ogummichi daran barbaachisoodha. Namoonni tokko tokko ofii isaanii sanyii nama guddaa godhanii yerootti ilaalantu ture. Har'as darbee darbee ilaalcha kana kan qaban hin dhibamani. Har'a dandeettiin yaadu namaa dabalaa fi guddachaa waan deemeef, ilaalchi kun baay'ee boodatti hafaaf fi mallattoo of tuulummaa akkasumaanii ta'eera.

Akka barsiifataa fi amantaa duraan tureen mucaan dubarri kan maatiin ishee nama filanitti fi ofii ishee nama hin beeknetti akka heerumtu taasifamaa tureera. Bara keessa jirru kana keessatti garuu jireenyi gaa'ela ishee filannoo mataa ishee irratti hundaahuu qaba ilaalchi jedhu guddachaa waan dhufeef qofa osoo hin tahiin mirga heeraan kennameefi. Kanaafuu, falaasamni hawaasummaa bara tokkoo

kan biroofis hojjeta jechuun hin danda'amu; bara darbee waliin dulloomuu fi dhumuu danda'a.

Kanarraa kan ka'e ilaalachotaa fi yaadota boodatti hafoo ta'an dhabamsiisuun barbaachisa jechuu dha. Ilaalchoota boodatti hafoo dhabamsiisuuf bu'uurri guddaan immoo ilaalcha sababeessuu fi beekumsaan deeggaramee hundeeffame taasisuudha. Sababeessuu irratti hundaa'e namni yaadu dhimmootaaf ilaalcha gadi fagaataa tahe waan qabuuf, tilmaama qarummattiin murtii irra hin gahu yookiin ilaalcha dukkanaahatti gara namoota amananiitti hin harkisamu. Fakkeenyaaf ilaalcha dukkanaaharratti hundaahanii namoonni jiraatan hojii namoota meetii dheedhii baqsanii gara warqee miidhagaatti jijjiiranii kan tuffatan sababa saayinsaawaa tahe hin qaban. Sababa saayinsaawaatti namni amanu garuu kabajummaa ogummaa kanaa sababan deeggaree nama hubachiisuuf ragaa gahaa tahe dhiyeessuu danda'a. Tokkoon tokkoon namaa meeshaalee miidha-ginaa kanaan miidhagee kan jiraatu ta'uun isaa fi kan hojjetu immoo abbaa ogummiichaa ta'uu isaa ibsee galchuufii hin dadhabu. Haala kanaan yaadni yoo kan falaasamni jireenyaa ragaa qabatamaa irratti hundaa'anii fudhachuu yookiin fudhachuu dhiisuu malee abbaan koo yookiin haati koo itti amanu ture jedhanii fudhachuun of fooyyessuufis ta'e guddina biyyaaf fayy-

aduu hin danda'u. Walumaagalatti, biyyi keenya akka badhaatuuf, ummanni keenya beekumsa fooyya'aa akka qabaatuuf yaadotaa fi ilaalchota boodatti hafoo dhabamsiisuun barbaachisaa ta'a.

Gilgaala 5

Gaaffilee armaan gadii gareedhaan ta'uudhaan irratti mari'adhaa.

1. Ilaalchonni boodatti hafoon akkamiin uumamu danda'u?
2. Ilaalchi boodatti hafaan misooma ummataa tokko irratti dhiibbaa akkamii qaba?
3. Ilaalchi sababeessuun gabbate tarkaanfachii-suun ilaalchota boodatti hafoo irraa fageessuuf akkamitti fayyada?

Cuunfaa Boqonnichaa

Beekumsi karaa gurguddoo afuriin qabachuu danda'a. Isaan keessaa barumsa idilee, barumsa al-idilee, sabqunnamtii fi dubbisa. Namni tokko karaa afran kanaan yookiin arfan kana keessaa muraasaan beekumsa naannoo isaa gabbifachuu danda'a. Haata'u malee, haala kamiyyuu keessatti mataa ofii jijjiiruuf lammii fi biyya ofii sadarkaa olaanaatti fayyaduuf manneen barnootaa gahee guddaa qabu.

Dhalli namaa beekumsaan guddachaa yogguu deemu hanguma sana immoo fedhiin qorachuu isaa ni dabala. Qorannoodhaanis rakkoolee naannoo isaa fi biyya isaa hiikuu danda'a. Beekumsi dandeettii kalaquu isaa haalaan akka ittifayyadamuuf gargaara. Kalaquun adda addaa beekumsaan kan deegg-

aramanidha. Ogummaa ogbarruu fi hojii mahaandisummaa qabaachuuf beekumsa ogummaa kanaa gadi fageenyaan qabaachuun barbaachis-aadha. Beekumsi ofjijjiiruuf faayidaa inni qabu salphaatti kan ilaalamu miti. Hanga sadarkaa olaana-atti nam-ni baratee fi beekumsaa isaan kan badhaadhe, qacaramee ofiisaaf hojii uumee argamuun irra caalaa fayyadamaa ta'uun isaa kan hin haalamneedha. Kanarra darbees lammiileen barumsa saammuutiin yeroo deemaniifi biyyattiitti namni barate yoo baay'atu beekumsi isaanii guddina biyyaaf kan tajaajilu ta'a. Humni nama baratee osoo hin jiraatiin badhaadhina biyyaa yaaduun baay'ee ulfaata. Kanaafidha waa'ee badhaadhina biyyaa mootummaan yaadu, dursee babal'ina barnootaa irratti hojjechun irra jiraata kan jedhamu.

JECHOOTA FURTUU

Odeeffannoo amansiisaa: Waan sirrii ta'e qaama dhimmicha sirriitti beekur irraa odeeffannoo haqa qabeessa ta'e jechuudha.

Odeeffannoo jechaan: Barreeffamaan kan hin qixoofta yookiin meeshaalee kan biroon waraa bamee kan hin teenye, sadarkaa nama dhuunfaatti jechaan kan daddarbu dhugummaan isaa kan shakkisiisu jechuudha.

Saayinsii: Dhugummaan isaa kan odeeffannoo qoratamee fi beekumsa irratti kan bu'uureffate haala jireenyaa fi yaada jireenya hammayyummaa dhala namaa.

Qorannoo: Beekumsa wantoota, odeeffannoon deddeebisanii sakatta'anii hubachuu, (mirkaneessuu)

Gaaffilee Keessa Deebii

I. *Himoota armaan gadii kan sirrii ta'e "Dhugaa" kan dogoggora ta'e immoo "Soba" jechuun deebisaa.*

1. Ilaalcha boodatti hafaa keessaa tokko hojii kalqaatiin qabamuudha.
2. Ilaalchi saayinsaawaa yeroo babal'atu, ilaalchonni boodati harkifattoo ta'an badaa deemu.
3. Jireenya fooyyessuuf wanti guddaan barbaachisu beekumsa caalaa qabeenya.
4. "Karaa beekumsi guddatu keessaa inni guddaan barumsa idileeti" sababni jedhamuuf beekumsa sirna barumsaa qindaa'aa ta'een barumsa gaggeeffamuu kan giddu galeeffateedha.
5. Buufataalee raadiyoo hundi madda ragaa amansiisaa ta'uu danda'u.

II. *Kanneen roga "A" jalatti argaman kan roga "B" jalatti argamaniin walitti firoomsaa.*

A

1. Madda beekumsaa olaanaa
2. Sabqunnamtii ummataa
3. Ragaa amansiisaa
4. Nageenya ummataa jeequu danda'u
5. Miidhaa ragaa waliin dhahamaa agarsiisa

B

- A. Gurri hin qulqulleffanne olla waliin wal nama lolchiisa.
- B. Kan seera qabeessa ta'anii fi madda amanamoo irraa kan argaman
- C. Raadiyoo
- D. Ragaa dhugaa ta'e irratti kan hin hundoofne
- E. Mana barumsaa

III. *Gaaffilee armaan gadii dubbisaatii deebii sirrii ta'e filadhaa.*

1. Ilaalchawwaan boodatti hafoo ta'an kan jijjiiramuu danda'an yoomi?
 - A. Ilaalchi saayinsaawaan yoo babal'ate.
 - B. Ragaa afaaniif xiyyeeffannoon yoo kennamu.
 - C. Barumsi aadaa yoo babal'ate.
 - D. Hunduu sirriidha.

2. Tajaajila beekumsaa ilaalchisee sirrii kan ta'e isa kami?
 - A. Hojii qorannoof ta'uu danda'a.
 - B. Aadaa keenya akka jibbinu kan nugodhu hafuura nutti gadhiisa.
 - C. Muuxannoo keenya hunda akka gannu kan nu godhu ta'uu qaba.
 - D. Hunduu deebiidha.
3. Beekumsi mataa ofii fooyyessuuf kan gargaaru akkamitti?
 - A. Gara biyya alaa deemnee akka hojjennuuf carraa yoo banu.
 - B. Daldalaa abshaala taanee bu'aa hin yaadamne akka argannu gochuun.
 - C. Hojii gosa tokko qofaaf lammiilee jaalala qabnu yoo taanu.
 - D. Deebii hin qabu..
4. Kanneen armaan gadii keessaa sadarkaa gahaa taheen madda beekumsaa ta'uu kan dandahu isa kami?

A. Televijinii	C. Marii walgahii irrattii
B. Ragaa jechaa	D. Mana barumsaa
5. Gaaffilee armaan gadii keessaa ilaalchi boodatti hafaan kan keessatti hin muldhanne isa kami?
 - A. Dubara barsiisuun hundaa fayyada.
 - B. Dubartiin yoo beektes dhiiraan mirkanaaha.
 - C. Ijoollee fi hagabuu haadhabani.
 - D. B fi Cn deebiidha.

IV. Gaaffilee kanaaf deebii sirrii kennaa.

1. Maddi beekumsaa saayinsaawaa isaan kami?
2. Dubbisni akka beekumsa gabbisutti sababni itti fudhatamu maali?
3. Yaadni boodatti hafaan kan miidhaa qabu ta'uun isaa sababoota maal maaliini?
4. Yaadni abbootii fi haadholii hundi boodatti hafoodha jedhamanii fudhatamuu? Akkamiin?
5. Ilaalchota boodatti hafoo dhabamsiisuu keessatti barattooni gahee maal gumaachuu danda'u?

Alaabaa Mootummaa Naannoolee Miseensota Mootummaa Federaalawaa Dimookiraatawaa Rippuubilikii Itoophiyaa.

Alaabaa Mootummaa Naannoo Tigraay

Alaabaa Mootummaa Naannoo Affaar

Alaabaa Mootummaa Naannoo Amaaraa

Alaabaa Mootummaa Naannoo Oromiyaa

Alaabaa Mootummaa Naannoo Sumaalee

Alaabaa Mootummaa Naannoo Beenashaangul-Gumuz

Alaabaa Mootummaa Naannoo Ummatoota Kibbaa

Alaabaa Mootummaa Naannoo Gambeelaa

Alaabaa Mootummaa Naannoo Hararii

Miseensonni mootummaa naannoolee armaan olii kun akkaataa heera Mootummaa Federaalawaa Dimookiraatawaa Rippuubilikii Itoophiyaa (*Keeyyata 47, fuula 102 - 103*) kan kaa'amedha.